

Acta  
Universitatis  
Lodziensis

**FOLIA LITTERARIA ROSSICA**

Journal of the Institute of East European Studies

18 / 2025



WYDAWNICTWO  
UNIWERSYTETU  
ŁÓDZKIEGO

# Acta Universitatis Lodziensis

**FOLIA LITTERARIA ROSSICA**

Journal of the Institute of East European Studies

18 / 2025

edited by

Agata Piasecka, Ewa Sadzińska

 WYDAWNICTWO  
UNIwersYTETU  
ŁÓDZKIEGO  
Łódź 2025

 COPE  
Member since 2019  
JM14476

**ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS. FOLIA LITTERARIA ROSSICA**

Journal of the Institute of East European Studies

**18, 2025**

**Editorial Board**

Zofia A. Brzozowska (Editor in-Chief)

Ewa Sadzińska (Deputy Editor-in-Chief, Editor of the literary studies section)

Agata Piasecka (Deputy Editor-in-Chief, Editor of the linguistics section)

Aleksandra Szymańska (Secretary of the literary studies section)

Anna Iacovou (Secretary of the linguistics section)

Justyna Dopierala (Technical Editor)

**Address of the Editorial Board**

University of Lodz, Faculty of Philology, Institute of East European Studies

ul. Pomorska 171/173, 90-236, Łódź, Poland, <https://czasopisma.uni.lodz.pl/litrossica/index>

**Language Editors**

English: John Douglas Clayton (University of Ottawa, Canada); Russian: Ivan Smirnov (University of Lodz, Poland); Ukrainian: Sofiia Butko (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

German: Simeon Dekker (Justus Liebig University Giessen, Germany); Polish: Agata Piasecka and Ewa Sadzińska (University of Lodz, Poland)

**Thematic Editors**

Literary and Cultural Studies: Natalia Vesselova (University of Ottawa, Canada); Linguistics: Istvan Portic (Pázmány Péter Catholic University in Budapest, Hungary); Translation Studies: Marta Kaźmierczak (University of Warsaw, Poland); Glottodidactics: Agnieszka Krzanowska (University of Szczecin, Poland)

**Scientific Committee**

Irina Barclay (Appalachian State University in Boone, USA), John Douglas Clayton (University of Ottawa, Canada), Andrzej Charciarek (University of Silesia in Katowice, Poland), Dechka Chavdarova (Konstantin Preslavsky University of Shumen, Bulgaria), Thomas Daiber (Justus Liebig University Giessen, Germany), Jan Gallo (Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia), Alexander Graf (Justus Liebig University Giessen, Germany), Tomi Huttunen (University of Helsinki, Finland), Yulia Kravtsova (M.P. Drahomanov National Pedagogical University in Kyiv, Ukraine), George Narimanishvili (Free University of Tbilisi, Georgia), Octavian-Adrian Negoitǎ (Romanian Academy, Bucharest, Romania), Leandro César S. Neves (Federal University of Rio Grande do Norte, Brasil), Nataliya Nyagolova (Sapienza University of Rome, Italy; St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria), Svetlana Pogodina (University of Latvia in Riga, Latvia), Elena Stoyanova (Konstantin Preslavsky University of Shumen, Bulgaria), Damina Shaibakova (Abai Kazakh National Pedagogical University in Almaty, Kazakhstan)

**Reviewers (vol. 18, 2025)**

Artur Czapiga (University of Rzeszów, Poland), Magdalena Dąbrowska (University of Warsaw, Poland)

Alena Kalechits (Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia), Krzysztof Kusal (University of Humanities and Economics in Lodz, Poland), Eliza Małek (professor emeritus, Poland)

Julia Mazurkiewicz-Sułkowska (University of Lodz, Poland), Ludmiła Mnich (University of Siedlce, Poland), Nataliya Nyagolova (Sapienza University of Rome, Italy; St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria), Anna Petrikova (University of Prešov, Slovakia), Anna Rudyk (University of Rzeszów, Poland), Kristiana Simeonova (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak (University of Wrocław, Poland)

**Cover Designed by**

Katarzyna Turkowska; efectoro agencja komunikacji marketingowej

**On the Cover**

The Transfiguration Church in Kovalevo, near Novgorod the Great, mid-14<sup>th</sup> century

Photo by Mirosław J. Leszka

© Copyright by Authors, Łódź 2025

© Copyright for this edition by University of Lodz, Łódź 2025

ISSN 1427-9681, e-ISSN 2353-4834

# TABLE OF CONTENTS

## ARTICLES


<b>Irina Y. Barclay</b> , <i>The Role of Purism in Anna Akhmatova's Self-Portraits</i> .....	7
<b>Małgorzata Borek</b> , <i>Russian vs. Polish Constructions Expressing State</i> .....	15
<b>Piotr Czerwiński</b> , <i>Derivative Semantics of Numerical Substantives (First Russian Decade)</i> .....	27
<b>Anna Ginter</b> , <i>Image and Word: Visual and Verbal-Visual Synaesthetic Metaphors in Selected Internet Advertisements</i> .....	43
<b>Vanya Ivanova</b> , <i>Grammatical Categories of Verb Tense and Verb Mood in Teaching Translation from Russian into Bulgarian</i> .....	55
<b>Michał Jankowicz</b> , <i>The Vagueness of Vladimir Putin's Narrative about the Russian-Ukraine Conflict</i> .....	73
<b>Natalia Kaźmierczak</b> , <i>Chronotope as Generative Model of the Artistic Anthropology of Aging in Dmitry Lipskerov's Play "Elena i Shturman" and the Short Story "Neznakomets"</i> .....	87
<b>Agata Piasecka</b> , <i>The Linguistic Image of Cognitive Processes in Polish Phraseology (a Cognitive-Metaphorical Perspective)</i> .....	95
<b>Kristina Vorontsova</b> , <i>The Images of Childhood in Yevhen Soya's Creative Work before and after 2022</i> .....	113
<b>Joanna Woch</b> , <i>Word Familiarity and Its Accentual Characteristics</i> .....	129

## BOOK REVIEWS & REPORTS

<b>Piotr Baleja</b> , [rec:] Bartosz Juszcak, <i>Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej. Polsko-czesko-rosyjskie diachroniczne studium konfrontatywne [The Linguistic and Cultural Image of the Urban Space a Diachronic Polish-Czech-Russian Comparative Study]</i> , Atut, Wrocław 2021, pp. 230.....	141
<b>Zofia A. Brzozowska</b> , [rec:] Yaroslav Hrytsak, Vadym Aristov, Halyna Kachur, <i>Hasizamop z istorii Ukraïni. Rusʹ [Navigator on the History of Ukraine. Rusʹ]</i> , Publishing House "Portal", Kyiv 2024, pp. 144.....	147
<b>Błażej Cecota</b> , [rec:] <i>Muslims on the Volga in the Viking Age. In the Footsteps of Ibn Fadlan</i> , eds. J. Shepard, L. Treadwell, I.B. Tauris, London–New York–Oxford–New Delhi–Sydney 2023, pp. 404.....	153

<b>Zdzisław Pentek</b> , [rec:] Zofia A. Brzozowska, Mirosław J. Leszka, <i>Nowogród Wielki. Historyczno-kulturowy przewodnik po średniowiecznej republice</i> [Novgorod the Great. A Historical and Cultural Guide to the Medieval Republic], Lodz University Press, Łódź 2019, pp. 266.....	159
<b>Bartłomiej Szynal</b> , <i>Report from the Scientific Conference. The 6<sup>th</sup> Sosnowiec Linguistic Forum</i> .....	163

IRINA Y. BARCLAY

 <https://orcid.org/0000-0002-5511-7025>  
Appalachian State University  
Department of Languages, Literatures & Cultures  
L.S. Dougherty Hall  
261 Locust Street  
28608-2063 Boone, USA  
barclayiy@appstate.edu

## РОЛЬ ПУРИЗМА В ПОРТРЕТАХ АННЫ АХМАТОВОЙ

### THE ROLE OF PURISM IN ANNA AKHMATOVA'S SELF-PORTRAITS

The aim of this article is the study of linguistic purism that is clearly displayed in ten self-portraits in the first collection of verses *The Evening* (1912) by Anna Akhmatova. She focuses on the development of pure language in her proposed aesthetics and politics, a process known as akmeism. The purists' arguments of Akhmatova demonstrate not only the distinguishable traits of her voice, breath, and diction but also establishes new limits in the development and expression of Russian poetry in the first two decades of the twentieth century. The philological selection joined with future linguistic, cross-cultural, and etymological analyses, demonstrates Akhmatova's choice of using ambiguous ordinary words of Russian origin and tones that were often used in the spoken Russian language and in the Guild of Poets in Saint Petersburg. For the first time, her aesthetic purification and choice of words and their spoken tones applied to the standard norms of modern Russian. The linguistic problematic, along with the results of this study, can be used in dictionaries of twentieth-century Russian poetry and in other philological studies focused on authors' choices in poetry. The puristic views on the language of *The Evening* significantly expand the methodology for describing Akhmatova's poetry.

**Keywords:** purism, Akhmatova, lyrical portrait, linguistic experiments

Целью настоящей публикации является изучение лингвистического пуризма, который был ярко отображен в десяти портретах Анны Ахматовой в первом сборнике стихов *Вечер* (1912). В нем она сфокусировалась на использовании разных методов в селекции и фильтрации слов в поисках своего чистого языка, который должен был продемонстрировать

Received: 18.10.2025. Verified: 23.10.2025. Accepted: 8.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** Appalachian State University. **Conflict of interests:** Article was authored by the Scientific Committee member; editorial and review handled independently by the editors of the issue. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

отличительные черты стиля, голоса, дыхания и дикции поэта в русской лирике в первой трети XX века. Лингвистический анализ пуристских портретов Ахматовой показал ее большой интерес ко многим аспектам человеческой активности и к работе лаконичных насекомых, этимология и лексическая семантика которых была собственно русской по своему происхождению и использовалась в сферах непринужденного, а также профессионального общения в петербургском Цехе Поэтов. Эстетическая пурификация разговорного словарного фонда и его синтаксических конструкций создала новое поэтическое пространство, в рамках которого уникальные законы и правила пуризма были применены к стандартным нормам русского языка. Лингвистическая проблематика и результаты исследования могут быть использованы в словарях русской поэзии XX века, а также в ряде других научных работ, посвященных вопросам выбора чистого слова в поэзии Ахматовой.

**Ключевые слова:** пуризм, Ахматова, лирический портрет, лингвистические эксперименты

Первый сборник поэзии Анны Ахматовой *Вечер* (1912), состоящий из тридцати восьми стихотворений, был написан под сильным влиянием европейских литературных традиций и манифестов петербургского Цеха Поэтов. Его основоположники пропагандировали семантику греческого термина ‘ἀκμῆ (ákmē)’ – ‘вершина и острие слова’ и занимались поисками чистых и экономных слов, этимологические корни которых должны были быть связаны с родным языком, а также с острым зрением и слухом поэта (*A Modern Greek-English Dictionary*, 2005: 111; Зенкевич, 1912). Решение этой лингвистической задачи Ахматова увидела в устранении *нечистых / нежелательных* компонентов в русском поэтическом дискурсе.

Поиски новых языковых ресурсов Ахматова описала в своих визуальных и динамичных портретах луча, рукомоиника, критика, пчелы, муравьев, жены, кузницы, девочки, пропольщицы и мраморной скульптуры, которые до сих пор не подвергались тщательным лингвистическим исследованиям<sup>1</sup>.

Ее первая оценка языка появилась в стихе *Молюсь оконному лучу...* (1910), в котором будущие лингвистические эксперименты были уподоблены химической реакции соединения чистой воды с медью и отделившейся от них лишней молекулы водорода:  $H_2O + Cu \rightarrow CuO + H_2$  (Langer, Nesse, 2012: 608–609).

Молюсь оконному лучу –  
Он бледен, тонок, прям.  
Сегодня я с утра молчу,  
А сердце – пополам.  
На рукомоинике моем

<sup>1</sup> Английские, итальянские и немецкие пуристы изображали себя в качестве мельника, садовника, металлурга, шлифовщика, лекаря, генетика и жреца языка (Thomas, 1991).

Позеленела медь.  
 Но так играет луч на нем,  
 Что весело глядеть (Ахматова, 1990: 23).

Метафоры *бледного луча* света, 'двигающегося по плоскости' и *позеленевшая медь на рукомоинике* – символ постоянно растущего языка, ассоциируются с четкой фильтрацией слов и демонстрируют тесную смысловую связь с псевдонимом поэта в его греческом и латинском написаниях *Akhmatova* (Барклай, 2019: 117), где первый словообразовательный компонент *-akh-* представляет собой оборотную версию русских суффиксов *-ка-* и *-ик-/-ник*<sup>2</sup>.

Семантика собственного псевдонима, указанная выше, заставила Ахматову выступить в роли критика шекспировской трагедии *Гамлет* (1603).

1  
 У кладбища направо пылил пустырь,  
 А за ним голубела река.  
 Ты сказал мне: « Ну что ж, иди в монастырь  
 Или замуж за дурака...»

В стихе *Читая Гамлета...* (1909) метафора *голубела река*, 'язык, развивающийся по вертикали', контрастирует с метафорой *кладбище*, 'мертвый язык Шекспира'<sup>3</sup>. Во втором четверостишии он сравнивается с *горностаевой мантией принца* 'расплывчатыми и утратившими свой смысл шекспировскими гиперболами', одна из которых *любовь сорока тысяч братьев* превращается в литоту в стихе Ахматовой.

Принцы только такое всегда говорят,  
 Но я эту запомнила речь, –  
 Пусть струится она сто веков подряд  
 Горностаевой мантией с плеч.  
 2  
 Я люблю тебя, как сорок  
 Ласковых сестер (24).

<sup>2</sup> Очевидно, что образ луча, играющего на оконной плоскости, мог появиться под влиянием теории лучизма, которая фокусировалась на изображениях комбинации света в пространстве вещей (Иньшаков, 2001) и стихов Зенкевича *Дикая Порфира* (1912).

<sup>3</sup> Метафора *у кладбища направо пылил пустырь* включает в себя также язык переводчиков, которые, начиная с первого перевода Сумарокова (1748 г.), выполнили семнадцать переводов трагедии Шекспира ко времени опубликования *Читая Гамлета*. Сюда же относятся и многочисленные театральные постановки, а также художественные фильмы, первый из которых появился в 1900 году (Поплавский, 2008: 18–40; Thompson, Taylor, 2016).

Четкое следование законам пуризма показывает, что Ахматова пыталась найти новые фонетические ресурсы в эротичной сцене битья в кузнице, в которой каждая новая переплавка металла сопровождалась появлением тех или иных звуков, поэтому в стихе *Муж хлестал меня узорчатым, вдвое сложенным ремнем...* (1911) появляется портрет жены, принимающей участие в переплавке звуков<sup>4</sup>.

Муж хлестал меня узорчатым,  
Вдвое сложенным ремнем.  
Для тебя в окошке створчатом  
Я всю ночь сию с огнем.

Во втором четверостишии портрет жены превращается в образ раскаленной и бесплодной кузницы, напряженно работающей над ковкой изящных форм пуристского языка, который должен был избавиться от всех трансмутаций<sup>5</sup>.

Рассветает. И над кузницей  
Подымается дымок.  
Ах, со мной, печальной узницей,  
Ты опять побыть не мог.

Проведенный лингвистический опыт с участием огня, воздуха и воды в кузнице претерпевает неудачу, потому что пуристский язык так и не достигает своего совершенства.

Как мне скрыть вас, стоны звонкие!  
В сердце темный, душный хмель,  
А лучи ложатся тонкие  
На несмятую постель (35–36).

В *Песенке* (1911) поэт видит себя в образе пропольщицы, крестьянская работа которой с сорняками символизирует жесткую борьбу за чистоту и границы языка, разрушающиеся под влиянием *теплого запаха мертвой лебеды* 'оживающих штампов и клише'. Прополка *лебеды* связана с трагичным поведением босой и плачущей девочки, ассоциирующейся с силой духа поэта.

<sup>4</sup> Тименчик, 1974: 40–41.

<sup>5</sup> Связь этого стиха заметна с *Песнями Дафниса* В. Иванова, который сравнил работу поэта с цикадами в жаркой кузнице: *Цикады, цикады! Луга пальцаго, Кузницы жаркой Вы ковачи* (Иванов, 1971: 764).

Я на солнечном восходе  
Про любовь пою,  
На коленях в огороде  
Лебеду пою.  
Вырываю и бросаю –  
Пусть простит меня.  
Вижу девочка босая  
Плачет у плетня.  
Страшно мне от звонких воплей  
Голоса беды,  
Все сильнее запах теплый  
Мертвой лебеды.

Стих заканчивается духовным общением с небом и зарождающимся вдохновением.

Будет камень вместо хлеба  
Мне наградой злой.  
Надо мною только небо,  
А со мною голос твой (36).

Модернизация чистого русского языка была лаконично очерчена Ахматовой в портретах муравьев и пчелы. Во второй части *Обмана* (1910) Ахматова сравнивает работу своего тела с *муравьиным шоссе*, с 'собственными психологическими импульсами', которые приводят к появлению новых творческих планов поэта, а в третьей части стиха цвет белых левкоев становится синонимом ее пуризма.

II  
Сухо пахнут иммортели  
В разметающейся косе.  
На стволе корявой ели  
Муравьиное шоссе (34).

III  
Я несю букет левкоев белых.  
Для того в них тайный скрыт огонь,  
Кто, беря цветы из рук несмелых,  
Тронет теплую ладонь (35).

Годом позднее автопортрет муравьиного шоссе трансформируется в портрет миниатюрной зоркой пчелы, образ которой олицетворяет собой интуитивное зрение поэта<sup>6</sup>.

Я пришла сюда, бездельница,  
 Все равно мне, где скучать!  
 На пригорке дремлет мельница.  
 Годы можно здесь молчать.  
 Над засохшей повиликою  
 Мягко плавает пчела;  
 У пруда русалку кликаю,  
 А русалка умерла.

Метафоры *мельница на пригорке* и *засохшая повилика* – ‘язык, утративший свое первостепенное значение’; *пруд* – ‘небольшое законсервированное языковое пространство’ и *русалка* – ‘дно речи’ показывают деградацию старых языковых шаблонов и клише. В контексте стиха *повилике* противопоставлены *влажные тополя* – ‘динамичный язык поэта’<sup>7</sup>. В заключительных строках этого стиха появляется риторическая фигура молчания, символизирующая психологический экстаз поэта:

Замечаю все как новое.  
 Влажно пахнут тополя.  
 Я молчу. Молчу, готовая  
 Снова стать тобой, земля (37).

Особое место в портретах Ахматовой отводится мраморному двойнику, который появляется во второй части триптиха *В Царском Селе* (1911).

... А там мой мраморный двойник,  
 Поверженный под старым кленом,  
 Озерным водам отдал лик,  
 Внимает шорохам зеленым.

<sup>6</sup> Вероятно, что этот стих испытал на себе влияние идей флорентийской Академии делла Круска, утверждавшей, что чистый язык уподобляется здоровой муке, очищенной от шлаков (Thomas, 1991: 20–21). Сюда же: сжатая оценка клише романтических произведений.

<sup>7</sup> В стихе *Вечерняя комната* образ пчелы был изображен еще раз на фоне белой хризантемы, желтая серединка которой символизирует круг поворачивающегося времени в пуристском языке Ахматовой. Сюда же: *Сладок запах синих виноградин ...*, в котором образ паутины отобразил все языковые достижения поэта.

И моют светлые дожди  
Его запекшуюся рану ...  
Холодный, белый, подожди,  
Я тоже мраморною стану (26).

Мраморный двойник белого цвета отображает в себе застывший вызов Ахматовой и иллюстрирует слияние художественных законов монументальной скульптуры и холодного логоса поэта (Барклай, 2017: 89–92). Встреча двух видов разноплановых искусств наглядно демонстрирует их непохожие методы и принципы в работе с материалом, но одинаковый эффект воздействия на человеческое сознание<sup>8</sup>.

Суть всех своих художественных портретов и квинтэссенцию языковых поисков Ахматова обобщила в стихотворении *Сад* (1911), образ которого продемонстрировал новую фонетическую звукопись в однородном составе чистого языка Ахматовой. Его визуальное правдоподобие было воплощено в плоскостном ландшафтном изображении, где ощущается рациональный контроль поэта над всеми ресурсами русского языка и отсутствие внешних конфликтных раздражителей и непризнанных фонетических, грамматических и лексических вариаций.

Он весь сверкает и хрустит,  
Обледеный сад.  
Ушедший от меня грустит,  
Но нет пути назад (41).

Таким образом, художественные портреты Ахматовой проиллюстрировали уникальную парадигму *чистого* мышления поэта, которое характеризовалось широкими литературными знаниями и оценками. Понятие ахматовского пуризма продемонстрировало использование большого круга вовлеченных объектов с их конкретными лингвистическими экспериментами, которые были привязаны к семантике псевдонима поэта.

Выбранная языковая политика пуризма оказалась продуктивной и действенной на практике, потому что отобразила новую классификацию слов в их фонетической артикуляции и словоупотреблении. В дальнейшем это привело к четкому лингвистическому планированию языковых ресурсов в поэзии Ахматовой, которой удалось обновить русский поэтический дискурс в первой трети XX века.

---

<sup>8</sup> Д. Китс описал свое восхищение греческими скульптурами в своем сонете *При виде мраморов Элгина*. (Scott, 1994).

## Bibliography

- A Modern Greek-English Dictionary* (2005). Georgacas, D.J. (ed.). New York–Athens: A. Caratzas Publisher.
- Akhmatova, Anna A. (1990). *Sochineniya v dvukh tomakh*. Tom 1, Skatova, N.N. (red.). Moskva: Khudozhestvennaya literatura [Ахматова, Анна А. (1990). *Сочинения в двух томах*. Том 1, Скатова, Н.Н. (ред.). Москва: Художественная литература].
- Barclay, Irina Y. (2017). *Avtory Serebryanogo Veka v „Ode (Otkrovenii) v zashchitu poezii v den' sviatogo Luki” Arol'do de Kamposa*. V: *Russkii yazyk za rubezhom. Spetsial'nyi vypusk. Rusistika Soedinennykh Shtatov Ameriki* (89–92), Orekhova, I.A. (red.). Moskva: Gosudarstvennyy Institut russkogo yazyka im. A.S. Pushkina [Барклай, Ирина Е. (2017). *Авторы Серебряного Века в „Оде (Откровении) в защиту поэзии в день святого Луки” Арольдо де Кампоса*. В: *Русский язык за рубежом. Специальный выпуск. Русистика Соединенных Штатов Америки* (89–92), Орехова, И.А. (ред.). Москва: Государственный институт русского языка им. А.С. Пушкина].
- Barclay, Irina Y. (2019). *Tsvety goluboi reki*, *Problemy sovremennoi rusistiki*, 4(8): 117–129 [Барклай, Ирина Е. (2019). *Цветы голубой реки*, *Проблемы современной русистики*, 4(8): 117–129].
- Inshakov, Alexander N. (2001). *Luchism Larionova i luchism khudozhnikov „Oslinogo khvosta”*, *Iskusstvoznanie*, 2: 430–455 [Иньшаков, Александр Н. (2001). *Лучизм Ларионова и лучизм художников „Ослиного хвоста”*, *Искусствознание*, 2: 430–455].
- Ivanov, Vyacheslav I. (1971). *Sobranie sochinenii v chetyrekh tomakh*. Ivanov, D.V., Deshart, O. (red.). Brussels: Foyer Oriental Chetien [Иванов, Вячеслав И. (1971). *Собрание сочинений в четырех томах*. Иванов, Д.В., Дешарт, О. (ред.). Брюссель: Foyer Oriental Chetien].
- Langer, Nils, Nesse, Agnette (2012). *Linguistic Purism*. In: *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (608–609), Conde-Sylvestre, C. (ed.). Hoboken: Blackwell Publishing Ltd.
- Poplavskii, Vitalii R. (2008). *Gamlet na russkom yazyke: dva veka perevodcheskoi traditsii*. V: *Shakespearevskie shtudii VIII: problemy perevoda. Sbornik nauchnykh trudov* (18–40), Zakharov, N.V., Lukov, V.I.A. (red.). Moskva: Moskovskii gumanitarnyi universitet [Поплавский, Виталий Р. (2008). *Гамлет на русском языке: два века переводческой традиции*. В: *Шекспировские штудии VIII: проблемы перевода. Сборник научных трудов* (18–40), Захаров, Н.В., Луков, В.А. (ред.). Москва: Московский гуманитарный университет].
- Scott, Grant F. (1994). *The Sculpted Word: Keats, Ekphrasis, and the Visual Arts*. Hanover, NH: University Press of New England.
- Thomas, George (1991). *Linguistic Purism*. In: *Studies in Language and Linguistic* (5–21), Leech, Geoffrey, Short, Mick (eds.). London–New York: Longman Incorporation.
- Thompson, Ann, Taylor, Neil (2016). *Hamlet. The Arden Shakespeare, Bloomsbury*. London: Publishing Plc.
- Timenchik, Roman D. (1974). *Zametki ob akmeizme*, *Russian Literature*, 3(2–3): 23–42 [Тименчик, Роман Д. (1974). *Заметки об акмеизме*, *Russian Literature*, 3(2–3): 23–42].
- Zenkevich, Mikhail A. (1912). *Dikaya porfira (1909–1911)*. Sankt-Peterburg: Tsekh” poetov” [Зенкевич, Михаил А. (1912). *Дикая порфира (1909–1911)*. Санкт-Петербург: Цехъ поэтов].

MAŁGORZATA BOREK

 <https://orcid.org/0000-0001-5739-9698>

University of Silesia in Katowice  
Faculty of Humanities  
Institute of Linguistics  
ul. Grota-Roweckiego 5  
41-200 Sosnowiec, Poland  
malgorzata.borek@us.edu.pl

## ROSYJSKIE KONSTRUKCJE WYRAŻAJĄCE STAN W KONFRONTACJI Z JĘZYKIEM POLSKIM

### RUSSIAN VS. POLISH CONSTRUCTIONS EXPRESSING STATE

This article examines constructions expressing state in Russian and Polish. In Russian grammar, predicates denoting state are recognized as a distinct part of speech, which makes the use of such lexemes much broader than in Polish. Such predicates also show a notable ease of formation in both literary and colloquial speech. It is therefore worthwhile to consider how Polish equivalents render Russian predicates of state. Constructions with such predicates as *совестно*, *обидно*, *досадно*, *любопытно*, *смешно*, *славно*, and others often pose difficulties in translation into Polish. The study demonstrates that Russian exhibits a stronger tendency to synthesize state and evaluative meanings, whereas Polish more often keeps these two types of meanings separate. Polish also tends to employ different syntactic constructions, owing to the morphological specificity of lexemes that function as predicates. The author's analysis draws on excerpts from Russian literary works included in the National Corpus of the Russian Language and their translations from the Polish Parallel Corpus.

**Keywords:** comparative analysis, sentence, state category, evaluation category, Russian, Polish

Niniejszy artykuł poświęcony jest analizie konfrontatywnej konstrukcji wyrażających stan w języku rosyjskim i polskim. W związku z tym, że predykatywy ze znaczeniem stanu w gramatyce rosyjskiej zostały wyodrębnione jako odrębna część mowy, zakres użycia tych leksemów jest o wiele szerszy niż w języku polskim i zauważalna jest większa frekwencja ich tworzenia zarówno w literaturze pięknej, jak i w mowie potocznej. Dlatego też aktualny wydaje się problem opisu ekwiwalencji rosyjskich predykatów stanu w języku polskim. Problematycznymi przy przekładzie na język polski mogą być konstrukcje z takimi predykatami jak *совестно*, *обидно*, *досадно*, *любопытно*,

Received: 7.07.2025. Verified: 5.10.2025. Accepted: 4.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Silesia in Katowice. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

*смешно, славно*, itp. Przeprowadzone badania pokazują, że język rosyjski odznacza się większą tendencją do syntetyzowania znaczeń stanowych i oceniających, podczas gdy w języku polskim można zaobserwować częstsze rozgraniczanie tych dwóch znaczeń i stosowanie odmiennych konstrukcji składniowych, wynikających ze specyfiki morfologicznej leksemów, pełniących funkcję predykatu. Przykłady do analizy zostały wyekscerpowane z rosyjskich utworów literackich na podstawie narodowego korpusu języka rosyjskiego oraz ich przekładu w równoległym korpusie języka polskiego.

**Słowa kluczowe:** analiza konfrontatywna, zdanie, kategoria stanu, kategoria oceny, język rosyjski, język polski

Celem artykułu jest opis i porównanie konstrukcji wyrażających stan (tzw. *предложений состояния*) w języku rosyjskim i polskim. Mimo wielu opracowań dotyczących specyfiki rosyjskich predykatów stanowych, wciąż niewiele jest prac o tej tematyce w ujęciu konfrontatywnym. Warto wymienić tutaj monografię Marii Mocarz *Predykatywy leksykalne w konfrontacji przekładowej* oraz Małgorzaty Borek *Predykaty wyrażające dyskomfort psychiczny w języku rosyjskim w konfrontacji z językiem polskim*, a także opracowanie Anny Rudyk *Subiekt semantyczny w rosyjskich zdaniach z predykatywnymi modalnymi i wartościującymi. Konfrontacja rosyjsko-polska*. W związku z tym, że predykatywy ze znaczeniem stanu w gramatyce rosyjskiej zostały wyodrębnione jako odrębna część mowy, zakres użycia tych leksemów jest o wiele szerszy niż w języku polskim i zauważalna jest większa częstotliwość ich występowania zarówno w literaturze pięknej, jak i w mowie potocznej. Dlatego też aktualny wydaje się problem opisu ekwiwalencji rosyjskich predykatów stanu w języku polskim.

Przykłady do analizy zostały wyekscerpowane z rosyjskich utworów literackich na podstawie narodowego korpusu języka rosyjskiego<sup>1</sup> oraz ich przekładu w równoległym korpusie języka polskiego.

Przypomnijmy, że predykaty stanu w niektórych językach słowiańskich mają związek z predykatami w perfekcie w językach indoeuropejskich. Ju. Stiepanow stwierdza, że w składni języka rosyjskiego istnieje tzw. centrum perfektu (*перфектный центр*) i jako przykład przytacza zdania: *Мне холодно. В комнате холодно. Мне спится. Нарвано травы. Мне маму жалко*, itp. (Stiepanow, 1981: 324). Zdaniem Ju. Stiepanowa konstrukcje te tworzą nieprzerwany ciąg, swoiste *continuum*. Łączy je przede wszystkim wspólna forma, czyli brak związku zgody pomiędzy predykatem i subjektem oraz wspólna semantyka, którą można określić jako stan. Jednak w tej wspólnej semantyce można wyróżnić dwa bieguny: 1) stan obiektywny, czyli stan fizyczny człowieka lub stan przyrody (*мне холодно, на дворе холодно в природе*); 2) stan subiektywny, czyli stan wewnętrzny człowieka, przechodzący w stan bezosobowy i zazębiający się z kategorią modalności (*мне легко, весело, нужно*) (Stiepanow, 1981: 325).

---

<sup>1</sup> [https://www.ruscorpора.ru](https://www.ruscorpورا.ru)

Nietypowe gramatycznie wyrazy oznaczające stan zaczęto rozpatrywać w gramatykach rosyjskich na początku XIX wieku, nie od razu jednak wyodrębniono je jako osobną część mowy (Виноградов, 1986: 399). Dokonał tego w 1928 roku L. Szczerba, który konieczność wydzielenia odrębnej kategorii motywował obecnością w języku rosyjskim grupy wyrazów sprawiających problemy z zaliczeniem ich do istniejących części mowy (Щерба, 1974: 89). Jako argument przytacza on przykłady następujących zdań: *На дворе становится холодно. В комнате было светло. Нам было очень весело*. Należy zwrócić uwagę na specyficzną funkcję wyrazów *холодно, светло, весело* w tych konstrukcjach. Nie są one przysłówkami, gdyż te określają w zdaniu czasownik, przymiotnik lub inny przysówek, natomiast tutaj mamy do czynienia jedynie z niepełnoznanymi czasownikami *становится, было* w funkcji łącznika. Nie są to także krótkie formy przymiotników, które powinny odnosić się do rzeczowników. Według Szczerby mamy w tym przypadku do czynienia z odrębną kategorią w języku rosyjskim, którą należałoby nazwać *категорией состояния* (Щерба, 1974: 89).

Zasługi L. Szczerby w tym względzie podkreśla W. Winogradow, który w swoich pracach wiele miejsca poświęca kategorii stanu jako odrębnej, aktywnie rozwijającej się części mowy w języku rosyjskim (Winogradow, 1986: 401). Do kategorii stanu zalicza on wyrazy nazywające stan nieczynnościowy, które mogą być wyrażone nieosobowo (*кому-то досадно, стыдно, весело*) lub przypisane jako tymczasowe cechy subiektywi doświadczającemu tego stanu (*я рад, должен, готов*). Za bardzo istotną cechę gramatyczną tych leksemów Winogradow uważa analityczność form czasowych, tworzonych za pomocą odpowiednich form czasownika *быть*. Dlatego też widzi on ścisły związek historii rozwoju wyrazów należących do kategorii stanu z historią rozwoju tego czasownika, jak również z historią rozwoju takich części mowy jak przymiotnik i przysówek (Winogradow, 1986: 402).

W gramatyce polskiej odnotowuje się próby wyodrębnienia kategorii stanu jako odrębnej części mowy przez S. Jodłowskiego, lecz ostatecznie naukowiec dochodzi do wniosku, że w języku polskim wyrazów zakończonych na -o, pełniących funkcję orzeczenia, jest znacznie mniej niż w języku rosyjskim i nie ma potrzeby łączenia i wyodrębnienia ich pod nową nazwą (Jodłowski, 1971: 86–88). Okazuje się, że wyrazy odpowiadające rosyjskiej kategorii stanu w gramatyce polskiej można znaleźć w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* pod nazwą predykatywów nieczasownikowych (Grzegorzczkova, 1984: 34), a także czasowników niewłaściwych (Saloni, Świdziński, 1985: 85).

Pomimo wspomnianych wcześniej badań nad kategorią stanu, w rosyjskich gramatykach szkolnych i akademickich wyrazy kategorii stanu często traktowane są jako przysłówki ze wskazaniem na ich specyficzne cechy semantyczne i składniowe. Dlatego szczególnie dużo uwagi leksemom zakończonym na -o poświęcają

autorki *Коммуникативной грамматики русского языка*, które uważają, że jest to jeden z ważniejszych i aktualnych problemów, gdyż wyrazy te nie doczekały się jednoznacznego określenia ich miejsca w systemie gramatycznym z uwzględnieniem funkcji komunikacyjnej (*Коммуникативная грамматика*, 1998: 150). W celu zilustrowania problemu badaczki podają przykłady zdań z leksemem *тепло*, które spróbujemy porównać z ich odpowiednikami w języku polskim:

- 1) Сонное тепло охватило его. / Ogarnęło go senne ciepło.
- 2) Жилище тепло и уютно. / Mieszkanie jest ciepłe i przytulne.
- 3) Его встретили тепло. / Powitali go ciepło.
- 4) В доме тепло. / W domu jest ciepło.
- 5) Детям тепло. / Dzieciom jest ciepło.
- 6) Жить у бабушки было тепло и весело. / Mieszkać u babci było ciepło i wesoło.

W zdaniu (1) leksem *тепло* występuje w znaczeniu substancywnym i posiada paradygmat rzeczownika rodzaju nijakiego. Porównując przykład (2) ze zdaniami *Речь тепла. Слова теплы.* możemy pokazać paradygmatyczne zmiany typu przymiotnikowego pod względem rodzaju i liczby. Tutaj pojawia się istotna różnica w języku rosyjskim i polskim, ze względu na fakt, że w języku polskim nie występują krótkie przymiotniki, poza archaicznymi formami *ciekaw*, *godzien*, *gotów*, *pełen*, *pewien*, *łaskaw*, *syty*, *świadom*, *wesoły*, *zdrów*.

Z kolei zdania (3)–(6) zawierają wyrazy nieodmienne zakończone na -o. W przykładzie (3) mamy do czynienia z typowym przysłówkiem, który funkcjonuje jako okolicznik sposobu: *его встретили* (jak? каким образом?) *тепло/ был witany* (jak? w jaki sposób?) *тепло*. Wyrazy kończące się na -o w zdaniach (4), (5), (6), w przeciwieństwie do przysłówek, pełnią funkcję składniową orzeczenia i reprezentują część mowy, która zasługuje na szczególną uwagę – kategorię stanu (*Коммуникативная грамматика*, 1998: 152).

W konfrontacji z językiem polskim rosyjska kategoria stanu ma o wiele szerszy zakres, ponieważ oprócz wyrazów na -o (*весело*, *грустно*, *тревожно*, *досадно*, *обидно*) zaliczane są do niej również krótkie formy przymiotników, które w odróżnieniu od polskiego są tworzone regularnie w języku rosyjskim (*рад*, *весел*, *готов*, *клонен*, *печален*), a także rzeczowniki i wyrażenia przyimkowe, występujące w funkcji predykatywnej (*страх*, *жаль*, *лень*, *пора*, *в состоянии*, *без памяти*, *в отчаянии*). W związku z tym wiele rosyjskich leksemów ze znaczeniem stanowym nie posiada dosłownych odpowiedników w języku polskim.

Interesującym wyrazem należącym do rosyjskiej kategorii stanu jest leksem *совестно*. W słowniku S. Ożegowa ma on znaczenie „стыдно, неловко от сознания неправоты или от чувства стеснения” (Ожегов, 1990: 739), co ilustrują następujące przykłady:

*Как мне ни совестно, но опишу одну из них (А. Чехов).*

*Chociaż jest to dla mnie żenujące, opiszę jedno z nich (А. Czechow).*

– Да ведь ты делал визиты холостым – сказала она. – Делал, но *всегда бывало совестно*, а теперь так отвык, что, ей-богу, лучше два дня не обедать вместо этого визита. *Так совестно!* (Л. Толстой).

– Przecież jako kawaler także chodziłeś z wizytami? – O, chodziłem, ale *мне то zawsze żeno-owało*, a teraz tak się odzwyczaiłem, że Bóg mi świadkiem, wolałbym przez dwa dni obiadu nie jeść niż jechać na tę wizytę. *To takie strasznie krępujące!* (L. Tolstoj).

Jak można zauważyć, rosyjskiej konstrukcji *кому-то совестно* odpowiadają w języku polskim zdania o odmiennej strukturze: *coś kogoś żenuje* (subiekt ma formę biernika), *coś jest dla kogoś żenujące/krępujące* (subiekt przybiera formę dopełniacza z przyimkiem *dla*).

W powieści *Anna Karenina* możemy znaleźć fragment opisujący stan psychiczny bohaterki z zastosowaniem naprzemiennie wyrazów *неловко, совестно, стыдно*:

Дарье Александровне были приятны её учтивость, опрятность и услужливость, но *было неловко с ней. Было совестно перед ней* за свою, как на беду, по ошибке уложенную ей заплатанную кофточку. *Ей стыдно было* за те самые зачатки и заштопанные места, которыми она так гордилась дома... *Но перед горничной было не то, что стыдно, а неловко.* [...] Как перед горничной *ей было не то, что стыдно, а неловко* за зачатки, так с ним *ей было постоянно не то, что стыдно, а неловко* за самую себя (Л. Толстой). Jej uprzejmość, czystość i usłużność zrobiły na Dolly sympatyczne wrażenie, *czuła się jednak skrępowana. Trochę się wstydziała przed nią*, na nieszczęście, przez omyłkę zapakowanego łatanego kaftanika. *Wstydziała się* tych samych łat i cer, z których w domu była tak dumna... A jednak przed tą elegancką panną służącą *było jej nie tyle wstyd, ile jakoś niezręcznie.* [...] Tak jak wobec panny służącej *nie tyle się wstydziała, ile raczej doznawała zaambarasowania*, tak w jego obecności *ogarnął ją nie tyle wstyd z powodu własnej osoby, ile raczej zakłopotanie* (L. Tolstoj).

Ekwiwalentami rosyjskich konstrukcji z kategorią stanu są w języku polskim konstrukcje z czasownikiem w formie osobowej *wstydziała się*, z predykatywami nieczasownikowymi *było jej wstyd, było jej niezręcznie*, z połączeniami peryfrastycznymi *czuła się skrępowana, doznawała zaambarasowania*, z połączeniem metaforycznym *ogarnął ją wstyd/ zakłopotanie*.

Uczucie żalu w języku rosyjskim opisywane jest głównie za pomocą konstrukcji z leksemami *жаль* i *жалко*, o czym świadczą następujące przykłady:

*Ему жаль было Поливанова, а еще больше себя* (Д. Гранин).

*Żal mi było Poliwanowa* i żal siebie (D. Granin).

– *Никого мне так не жаль, как нашу бедную Лизу* (А. Чехов).

– *Nikogo tak nie żałuję, jak naszej biednej Lizy* (А. Czechow).

Глядя на Костика, *Лосеву тоже стало жаль* исчезающей поливановской жизни (Д. Гранин).

Patrząc na Kostika, *Łosiew myślał z żalem* o dobiegającym końca życiu Poliwanowa (D. Granin).

Нет спору, *ему было жаль* племянника жены, погибшего в расцвете лет (Д. Гранин).

Bez wątpienia *przykro mi było*, że siostrzeniec żony poległ w kwiecie wieku (D. Granin).

Смотрю я на него, какой он стал, как у него глаза запали, и *жалко мне его стало*, сам не знаю как (А., Б. Стругацкие).

Patrzę na Kiryła, widzę, co się z nim dzieje, jakie ma zapadnięte oczy, i *tak mi się go żal robi*, że nie macie pojęcia (А., В. Strugaccy).

*Дину мне твою жалко* – на панель ведь пойдет девка (А., Б. Стругацкие).

*Twojej Diny mi szkoda*, zginiesz – pójdzie dziewczyna na ulicę (А., В. Strugaccy).

Rosyjskie konstrukcje *кому-то жаль/ кому-то жалко кого-то* mają tę samą semantykę i są stosowane wymiennie, natomiast w języku polskim odpowiadają im konstrukcje *komuś jest/ zrobiło się żal kogoś, ktoś żałuje kogoś, komuś jest przykro, komuś jest szkoda kogoś, myśleć z żalem*. Ekwiwalentem może być również konstrukcja z czasownikiem modalnym *nie chciałbym* oraz z połączeniem frazeologicznym *litość bierze kogoś*:

– А я ее люблю, *мне ее жаль* пальцем тронуть. [...] *Жаль мне смотреть-то* на нее (А. Островский).

– А ja ją kocham i *nie chciałbym jej* nawet palcem tknąć. [...] *Litość mnie bierze*, kiedy na nią patrzę (А. Ostrowski).

Za pomocą konstrukcji z leksemem *обидно* wyrażane są w języku rosyjskim stany związane z przykrością i obrazą. Słownik S. Ożegowa zawiera następującą eksplikację przymiotnika *обидный* i krótkiej formy *обидно*: «1. Содержащий обиду, оскорбительный. *Обидно слушать упреки*. (в знач. сказ.), 2. Досадный, неприятный. *Обидно, что опоздал*. (в знач. сказ.)» (Ожегов, 1990: 426).

– *Тебе за кино обидно, за искусство обидно*. – Я равнодушен к кино. *Это тебе обидно* (В. Маканин).

– *Обrażasz się o kino, o sztukę*. – Mnie kino jest obojętne. *To tobie jest przykro* z jego powodu (W. Makanin).

Но нынче почему-то было *невмозготу*, и обидно, что никто этого не видит (Д. Гранин).  
Ale dziś *było mi niewymownie przykro*, że nikt tego nie widzi (D. Granin).

Jako polskie odpowiedniki pojawiły się konstrukcje z czasownikiem *obrażać się* oraz *komuś jest przykro*. Często w polskim tłumaczeniu pojawiają się również konstrukcje z połączeniem peryfrastycznym, składającym się z czasownika zwrotnego *czuć się* oraz przymiotników *dotknięty*, *pokrzywdzony*:

*Мне обидно*, что обвинения молодых огульны (А. Чехов).

*Czuję się dotknięty* tym, że oskarża się w czambuł całą młodzież (A. Czechow).

*Ему было обидно*, что за больше, чем двадцатилетнюю службу ему не дали ни пенсии, ни единовременного пособия (А. Чехов).

*Czuł się pokrzywdzony*, że za dwudziestoletnią przeszło służbę nie dali mu emerytury ani jednorazowej zapomogi (A. Czechow).

Polskie czasowniki w formie nieosobowej *gniewa*, *boli* zostały zastosowane jako ekwiwalenty rosyjskich wyrazów, należących do kategorii stanu – *досадно*, *обидно* w następującym zdaniu:

– Но все-таки *мне досадно и обидно* видеть это со всех сторон совершающееся обеднение дворянства, к которому я принадлежу (Л. Толстой).

– Ale *gniewa mnie i boli*, gdy widzę wszędzie dokonujące się ubożenie szlachty, do której ja należę (L. Tolstoj)

Leksem *досадно* pochodzi od przymiotnika *досадный*, który oznacza «Вызывающий досаду, неприятный. *Досадно, что опоздал* (в знач. сказ.)» (Ожегов, 1990: 179). Jego polskie ekwiwalenty to wyrazy oznaczające gniew, złość, zdenerwowanie, o czym świadczą następujące przykłady:

*Ему стало досадно*, и он сделал выговор приказчику (Л. Толстой).

*Rozgniewał się* i zaczął robić rządcy wymówki (L. Tolstoj).

*Ему было досадно*, что его не оставляют в покое люди (А. Чехов).

*Denewował się*, że ludzie nie zostawią go w spokoju (A. Czechow).

– А ты признайся, *тебе досадно было получить письмо*, и ты не поверил мне? (Л. Толстой).

– Przyznaj się: *zirytował cię mój list*. Nie uwierzyłeś mi (L. Tolstoj).

*Ей было досадно*, что малейшее развлечение, и самое невинное, было ей запрещено (Л. Толстой).

*Была зла*, że najmniejsza rozrywka, i to jak najbardziej niewinna, miała jej być wzbroniona (L. Tolstoj).

W cytowanych zdaniach w języku polskim wystąpiły predykaty w postaci czasowników zwrotnych *rozgniewać się*, *zdegenerować się*, *zirytować się* oraz przymiotnika *zła* (orzeczenie imienne z łącznikiem *być – była zła*).

Psychiczny stan zaciekawienia w języku rosyjskim jest wyrażany za pomocą konstrukcji z wyrazem *любопытно*:

*Ему было любопытно узнать, что будет с ним, что откроется ему; но более всего ему было радостно, что наступила минута, когда он наконец вступит на тот путь обновления (Л. Толстой).*

*Ciekaw był dowiedzieć się, co się z nim stanie, co się przed nim odsłoni, przede wszystkim jednak się cieszył się, że nadeszła chwila wejścia na drogę odrodzenia (L. Tolstoj).*

W przytoczonym przykładzie opisany stan zaciekawienia połączony jest z odczuciem radości. W języku rosyjskim dwa razy wystąpiła konstrukcja z kategorią stanu *ему было любопытно*, *ему было радостно*, natomiast w języku polskim ekwiwalentem jest konstrukcja z przymiotnikiem *był ciekaw* oraz z czasownikiem zwrotnym *cieszył się*.

Stan wesołości połączony z potrzebą zareagowania przez subiekt śmiechem znajduje odzwierciedlenie w rosyjskich zdaniach z leksemem *смешно*:

*Ей стало смешно и тотчас стыдно за то, что ей могло быть что-нибудь смешно в такую минуту (Л. Толстой).*

*Rozśmieszyło ją to, lecz natychmiast zawstydzila się, że w takiej sytuacji cokolwiek może ją rozśmieszyć (L. Tolstoj).*

*И ей было смешно, что студенты дерутся и что я ставлю их на колени, и она смеялась (А. Чехов).*

*Bawiło ją to, że studenci się biją, a ja za karę każę im klęczeć, i wybuchła śmiechem (A. Czechow).*

Odpowiednikiem rosyjskiej konstrukcji *кому-то стало смешно* jest w języku polskim konstrukcja z czasownikiem *kogoś coś rozśmieszyło/ bawiło*. W zdaniu wystąpiła również konstrukcja *кому-то стало стыдно*, której odpowiada konstrukcja z czasownikiem zwrotnym *ktoś zawstydził się*.

Pomimo tego, że w języku polskim używana jest konstrukcja nieosobowa z leksemem *dobrze* (*комуś jest dobrze*), w przykładach poniżej pojawia się ekwiwalent w postaci połączenia peryfrastycznego z czasownikiem *czuć się/ poczuć się*:

*Тучкова засмеялась, и от ее смеха стало хорошо, счастливо, и Лосев, как в холодную воду бултыхнув, принялся рассказывать (Д. Гранин).*

*Tuczkowa roześmiała się i ten jej śmiech sprawił, że nagle poczuł się dobrze, szczęśliwie, i jakby dał nura do zimnej wody, zaczął opowiadać (D. Granin).*

От этого прогулка по улице Горького Вере все больше нравилась, и *было ей хорошо и празднично* (В. Орлов).

Dlatego spacer po ulicy Gorkiego coraz bardziej podobał się Wierze, *czuła się dobrze i odświeżenie* (W. Orłow).

W analizowanych zdaniach o wyborze polskiego ekwiwalentu *poczuł się dobrze i szczęśliwie, czuła się dobrze i odświeżenie* zadecydował brak dosłownych odpowiedników leksemów należących do rosyjskiej kategorii stanu *счастливо, празднично*, które wystąpiły w zdaniu razem z wyrazem *хорошо*. Z kolei polska konstrukcja nieosobowa z leksemem *dobrze* została zastosowana w następującym kontekście:

Тут она вспомнила, *как славно ей было утром* на поспелихинской поляне, когда она лежала в траве и понимала, зачем она живет на земле (В. Орлов).

Przypomniała sobie, *jak dobrze było wczesnym rankiem leżeć* na trawie na polanie w Pospieliszce, wtedy, gdy zrozumiała, po co żyje na ziemi (W. Orłow).

Polska konstrukcja z predykatywem *dobrze* jest odpowiednikiem rosyjskiej konstrukcji z leksemem *славно* (*кому-то было славно*), utworzonym od przymiotnika *славный*, posiadającego w mowie potocznej znaczenie «очень хороший, приятный, симпатичный» (Ожегов, 1990: 726). Warto zauważyć, że w rosyjskich zdaniach z kategorią stanu w odróżnieniu od języka polskiego komponentem predykowanym jest konsekwentnie subiekt wyrażony w formie celownika.

Wiele rosyjskich leksemów na -o, należących do kategorii stanu, G. Zołotowa proponuje zaliczyć do jeszcze jednej odrębnej klasy leksykalno-gramatycznej, a mianowicie do kategorii oseny (категория оценки) (Золотова, 1982: 280). Okazuje się jednak, że «между предикативами состояния и предикативами оценки есть зона взаимодействия, где их значения совмещаются, а различительные признаки нейтрализуются» (*Коммуникативная грамматика*, 1998: 154). Jest to widoczne w następującym fragmencie:

- *Правду говорить легко и приятно* – заметил арестант (1). – Мне не нужно знать, – придушенным, злым голосом отозвался Пилат – *приятно или неприятно тебе говорить правду* (2). Но тебе придётся её говорить (М. Булгаков).

W zdaniu (1) leksemy *легко, приятно* mają znaczenie oceniające, które związane jest z polisubiektnością i brakiem ograniczników czasowo-przestrzennych, komponentem predykowanym jest bezokolicznik *говорить*. W zdaniu (2) predykaty *легко, приятно* łączą się z konkretnym subiektem w formie celownika *тебе* i nabierają znaczenia stanowego.

Należy zauważyć, że zdania z predykatami oceniającymi zakończonymi na -o i bezokolicznikiem w funkcji komponentu predykowanego, charakterystyczne dla języka rosyjskiego, w języku polskim występują znacznie rzadziej, dlatego jako ich odpowiedniki mogą pojawić się konstrukcje o odmiennej strukturze:

*Было вообще странно видеть* в такой квартире такую старинно-барственную женщину, как Ольга Серафимовна (D. Гранин).

*Дziwnie wyglądała* w tym mieszkaniu taka po staroświecku wielkopańska dama, jak Olga Serafimowna (D. Granin).

– *Мне будет очень приятно послушать вас*, да я надеюсь, что и всем тоже (А. Островский).

– *Chętnie posłucham pana* i mam nadzieję, że inni także (A. Ostrowski).

*А всё же стыдно было отрецициваться от Курочникова* [...] (D. Гранин).

Mimo wszystko jednak *nie wypadło mi jakoś odżegnować się od Курочникова* [...] (D. Granin).

W pierwszych dwóch przykładach bezokolicznik został zastąpiony w języku polskim formami osobowymi czasownika, które łączą się z przysłówkami oceniającymi (*dziwnie wyglądała, chętnie posłucham*). W zdaniu trzecim rosyjskiemu predykatowi w postaci kategorii stanu *стыдно было* odpowiada w języku polskim czasownik nieosobowy ze znaczeniem oceniającym *nie wypadło*. W obydwu językach komponentem predykowanym jest bezokolicznik *отрецициваться/ odżegnować się*. Jak widać, jedynym sposobem pozwalającym określić przynależność niektórych leksemów do kategorii stanu lub kategorii oceny jest ich użycie w kontekście.

Reasumując nasze rozważania można stwierdzić, że język rosyjski odznacza się większą tendencją do syntetyzowania znaczeń stanowych i oceniających, podczas gdy w języku polskim można zaobserwować częstsze rozgraniczanie tych dwóch znaczeń i stosowanie odmiennych konstrukcji składniowych, wynikających ze specyfiki morfologicznej leksemów, pełniących funkcję predykatu. W niniejszym artykule analizie poddane zostały tylko niektóre konstrukcje, które uznane zostały za typowe pod względem wyrażania stanu w języku rosyjskim. Zakres użycia wyrazów należących do rosyjskiej kategorii stanu jest o wiele szerszy niż w języku polskim. Dlatego też nadal ważnym i aktualnym problemem pozostaje konfrontacja zdań wyrażających różne stany w języku rosyjskim i polskim. Można mieć nadzieję, że w przyszłości badania tego typu zaowocują konfrontatywnym opracowaniem leksykograficznym zawierającym usystematyzowany wykaz leksemów ze znaczeniem stanowym z uwzględnieniem aspektu oceniającego.

## Bibliography

- Borek, Małgorzata (1999). *Predykaty wyrażające dyskomfort psychiczny w języku rosyjskim w konfrontacji z językiem polskim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Fontański, Henryk (1985). *Tak zwane czasowniki niewłaściwe w wybranych słownikach języka rosyjskiego o polskiego*. W: *Prace Językoznawcze*, T. 15, pod red. M. Blicharskiego. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. (1984), pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. (1984), pod red. Z. Topolińskiej. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jodłowski, Stanisław (1971). *Studia nad częściami mowy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Moczar, Maria (2005). *Predykatywy leksykalne w konfrontacji przekładowej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ozhegov, Sergej I. (1990). *Slovar' russkogo yazyka*. Moscow: Russkii yazyk [Ожегов, С.И. (1990). *Словарь русского языка*. Москва: Русский язык].
- Rudyk, Anna (2013). *Subiekt semantyczny w rosyjskich zdaniach z predykatywami modalnymi i wartościami*. *Konfrontacja rosyjsko-polska*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Saloni, Zygmunt, Świdziński, Marek (1985). *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Shcherba, Lev V. (1974). *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost'*. Leningrad: Nauka [Щерба, Лев В. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Наука].
- Sintaksis i stilistika*. (1976), pod red. G.A. Zolotovoi. Moscow: Nauka [Синтаксис и стилистика. (1976), под ред. Г. Золотовой. Москва: Наука].
- Stepanov, Yuriy S. (1981). *Imena. Predikaty. Predlozheniya*. Moscow: Nauka [Степанов, Юрий С. (1981). *Имена. Предикаты. Предложения*. Москва: Наука].
- Stepanov, Yuriy S. (1985). *V trekhmernom prostranstve yazyka*. Moscow: Nauka [Степанов, Юрий С. (1985). *В трёхмерном пространстве языка*. Москва: Наука].
- Vinogradov, Viktor V. (1986). *Russkij yazyk*. Moscow: Vysshaya shkola [Виноградов, Виктор В. (1986). *Русский язык*. Москва: Высшая школа].
- Zolotova, Galina A. (2001). *Kommunikativnyye aspekty russkogo yazyka*. Moscow: Editorial URSS [Золотова, Галина А. (2001). *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: Эдиториал УРСС].
- Zolotova, Galina A., Onipenko, Nadiezhda K., Sidorova, Marina Ju. (1998). *Kommunikativnaya grammatika russkogo yazyka*. Moscow: MGU. Filol. Fak. [Золотова Галина А., Онипенко Надежда К., Сидорова Марина Ю. (1998). *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: МГУ. Филол. Фак.].



PIOTR CZERWIŃSKI

 <https://orcid.org/0000-0001-6575-5736>

University of Silesia in Katowice  
Faculty of Humanities  
Institute of Linguistics  
ul. Grota-Roweckiego 5  
41-200 Sosnowiec, Poland  
czerwinski.piotr@gmail.com



## СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СЕМАНТИКА ЧИСЛОВЫХ СУБСТАНТИВОВ (ПЕРВЫЙ РУССКИЙ ДЕСЯТОК)

### DERIVATIVE SEMANTICS OF NUMERICAL SUBSTANTIVES (FIRST RUSSIAN DECADE)

This article examines formations such as *двойка*, *тройка*, *десятка*, *двойня*, *тройня*, *четверня*, *пятерня*, etc., with different suffixes. The author's analysis involves both current and older or outdated material. The latter is derived from the dictionary of V.I. Dahl. The purpose of such a presentation has been to create a perspective from which to discover nominative and semantic mechanisms operating in the selected group of words, and to address their internal linguistic potential. The author is concerned with the frequency character of various formations and their stylistic features, and places particular emphasis on the outdated material, as it separates itself from the typical usage of modern words. The declared internal potential may reveal the features of new formations that are hidden in the language and do not always manifest themselves. The analysis involves three steps: Initially, the observed formations from *единица* to *десятка* are taken sequentially (structural form  $Rits(a)$  /  $Rk(a)$ ), then formations such as *двойня*, *тройня*, *четверня*, *пятерня* ( $Rn'(a)$ ), and finally, the remaining ones organized into structural groups with common suffixes. The article concludes by showing what unites such divisions, what distinguishes them, and how various nominative and semantic positions can be determined. Such a perspective opens up the possibility of further, more complete and more detailed analysis and involves referral to a more complete set of numerical substantives, including the formations that follow the first ten quantitative and ordinal units.

**Keywords:** word formation, semantics, numerical substantives, suffixal formations, usual, nominations, language potential

Received: 23.06.2025. Verified: 6.10.2025. Accepted: 26.10.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Silesia in Katowice. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

В работе рассматриваются образования типа *двойка*, *тройка*, *десятка*, *двойня*, *тройня*, *четверня*, *пятерня* и т.п. с другими суффиксами. Источником материала был как современный, так и нашедший свое отражение в словаре В. И. Даля устаревший материал. Цель подобного представления состояла в обнаружении действующего в выбранной группе слов номинативного и семантического механизма, с выходом на возможную перспективу и обращением к внутреннему языковому потенциалу. Обращалось при этом внимание на частотный характер различных образований и их стилистические особенности. Устаревший материал оговаривается особо, отделяясь от характерного для современных словоупотреблений. Заявленный внутренний потенциал позволяет увидеть скрывающиеся в языке и не всегда себя проявляющие особенности новых образований. Анализ проводится в трех этапах, или шагах. Первоначально берутся последовательно наблюдаемые образования от *единицы* (структурная форма  $Rn(a) / Rk(a)$ ), далее образования типа *двойня*, *тройня*, *четверня*, *пятерня* ( $Rn'(a)$ ) и в заключение все остальные, организуясь в структурные группы общего суффикса. Делается вывод о том, что подобные подразделения объединяет, что их различает и чем то или иное номинативное и семантическое положение может быть обусловлено. Следует из этого возможность дальнейшего, более полного и подробного рассмотрения. Перспектива подобного рода предполагает обращение к более широкому и обстоятельному пласту числовых субстантивов, с учетом образований после первых десяти количественных, а также порядковых единиц.

**Ключевые слова:** словообразование, семантика, числовые субстантивы, суффиксальные образования, узуальное, номинации, потенциал языка

Как следует из названия, речь пойдет об именах существительных, образованных от числительных (до десяти), и к этому от некоторых других частей речи от тех же числительных<sup>1</sup>, не заимствованных и однокорневых, типа *двойка*, *двойня*, *трёшка*, *трёшница*, *четверня*, *пятерня* и т.п. Не будут предметом анализа такие слова, как *триптих*, *трирема*, *пятиборье*, *пяти-томник* и пр. Поставленная задача сводилась к тому, чтобы вывести отношение получаемых в результате такого образования слов к тому, что они означают, в зависимости от стоящего в их основании числа в различных для этого соответствиях и порядках<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Это не то же, что отчислительные образования, непосредственно мотивированные числительными, типа *двойка*, *двоить* от *двое*, *пятак* от *пять*, в то время как *двоечник*, *пятак*, *удвоить* и т.п. образования отсубстантивные и отглагольные (Головков, 1994: 3). Не то же это, что определяют как классификаторы, счетные слова, нумеративы, числовые детерминативы – «лексико-грамматический разряд слов, служащих в ряде языков для оформления счётных конструкций «числительное + существительное» (Виноградов, 1990: 227). При многочисленности работ, посвященных числительным и нумеративам, или классификаторам, в языках самых различных типов, затрагиваемый нами объект фактически не изучен. Незнученность отмечается также как в отношении отчислительных образований (Головков, 1994: 2), так и счетных слов для русского языка (Гордиевская, 2022: 19–22; Бойко, 2022: 27–30).

<sup>2</sup> Выбор имени существительного в данной связи не случаен. Говоря о центральной роли данной части речи и ее отношения к другим, В. В. Виноградов отмечал неясность «пути и направления, где скрещивается грамматическое движение имен существительных и имен числительных. Не удержав в своей системе группы имен числительных от *пяти* до *тысячи* (бывшие собирательные существительные), имя существительное (...) возмещает свои утраты производством разнообразных количественно-предметных слов от основ числительных (*пятерка*, *пятерня*, *пяток*, *тройка*, *тройня*, *троица*, *троечка* (...) и т.п.)» (Виноградов, 2001: 52).

Первое, на что имеет смысл обратить внимание в затрагиваемой связи, это на внутренне организуемое и связываемое, не прямо и не непосредственно с тем или иным числом неравенство получаемых (для современного литературного языка) образований. Для примера, если при корне *един(ый)* можно увидеть такие образования как *единица, единичность, единство, единственность*, для *один*, соответственно, *одиночка, одинокость, одиночество, одинаковость, одинарность, однушка*, то при *дв(а)* и *тр(и)* подобного рода образований будет намного больше. Так же много при *четыре* и *пять*, значительно меньше при *шесть, восемь* и *девять*, а *семь* и *десять*, что не случайно, занимают среднее положение. Несоответствие видится также в образованиях от порядковых. От *перв(ый)* их существенно больше, чем от *втор(ой)*, а также *трет(ий)*, *четверт(ый)* и последующие. Небезразличным и показательным, как с точки зрения образований, так и того, что они означают, представляется то, что имеется в общеупотребительном языке и в диалектах, в которых данное положение выглядит по-другому. Вопрос этот не мог быть предметом данного рассмотрения в силу самых различных причин, как объемного, так и охватываемого характера, представляя при этом значительную для понимания языка перспективу, прежде всего с точки зрения его потенциала. Некоторое представление об этом хотелось бы показать, опираясь на материал словаря В.И. Даля<sup>3</sup>.

Исходя из себя объявляющей при поверхностном взгляде последовательности, стоит начать с простого и, как представляется, очевидного. Возьмем для такого начала ряд образований, имеющих нечто общее в обозначаемом, отметив это как первый шаг: *единица, двойка, тройка, четвёрка, пятерка, шестёрка, семёрка, восьмёрка, девятка, десятка*. Со словообразовательной точки зрения первое слово отличается от всех остальных, образуясь с помощью суффикса *-иц(а)*, в то время как все остальные – с помощью *-к(а)*<sup>4</sup>. Однако не это, точнее, не только это будет предметом определения, предполагая, прежде всего, обращение к значениям. *Единица* означает то, что в объясняющем лексическую семантику словаре<sup>5</sup> в 1-м значении отмечается как ‘число’ (наименьшее целое в десятке), ‘цифра’, данное число

<sup>3</sup> Даль, 2000.

<sup>4</sup> В *Русской грамматике* такие существительные, мотивированные числительными, даются как первые, определяясь следующим образом: «Существительные с суф. *-к(а)* (...) имеют значение «предмет (неодушевленный), характеризующийся количеством чего-н. или номером, названным мотивирующим словом». Мотивирующие – собирательные (от *двое* до *восьмеро*) или количественные числительные (*девять, десять, двадцать, тридцать*): *двойка, тройка, четверка, пятерка, шестерка, семерка, восьмерка, девятка, десятка, двадцатка, тридцатка*. Слова этого типа – названия оценок (отметок), денежных знаков и сумм, игральные карты и некоторых других предметов» (*Русская грамматика*, 1980, I: 215).

<sup>5</sup> БТС, 2000.

означающая, и после знака || ‘количество’, равное одному. *Двойка* представлена в 1-м значении как ‘цифра 2’ и с пометой || *Разг.* ‘Название различных видов транспорта, нумеруемого цифрой 2’. *Тройка* – как ‘цифра 3’ и *разг.* ‘количество три’. *Четвёрка* – только как ‘цифра 4’, также *пятерка*, *шестёрка*, *семёрка*, однако с пометой *разг.*, *восьмёрка*, с той же пометой, *девятка*, но без пометы, а после знака || *Разг.* ‘Название различных видов транспорта, нумеруемого цифрой 9’ и || *Разг.* ‘Группа из девяти единиц’, *десятка*, как и *девятка*, но без последнего (группы).

Несовпадения в толкованиях, как можно предполагать, определяются употреблениями: что-то одно оказывается более частотным по сравнению с чем-то другим. Касается это семантики лексем как в отдельности по их значениям, так и между собой, в соотносимом ряду. Характер представлений, способных передаваться с помощью слов от *единицы* до *десятки*, исходя из отраженного в словаре, видится следующим образом: ‘число’ – ‘цифра’ – ‘количество’ – ‘транспортное средство’ – ‘группа’ (из данного числа единиц). С привлечением последующих после 1-го значений: ‘оценка’ успеваемости по пятибалльной системе (для 2, 3, 4, 5) – ‘игральная карта’ (для всех, кроме *единицы*) – название азартной ‘карточной игры’ (для 9) – лошадиная ‘упряжка’ (для 3, 4, 6) – ‘лодка’, шлюпка с соответствующим количеством весел (для 2, 4, 6, 10) – ‘костюм’, состоящий из трех частей (для 3) – ‘человек’, беспрекословно исполняющий чужую волю (для 6) – ‘фигура’ в виде цифры 8, искривленное колесо такой формы – ‘сумма денег, купюра’ (для 10 и к этому надо добавить также для 5).

Внутреннее семантическое движение, оформляемое номинативно с помощью числовых субстантивов, организованных по суффиксальной структуре  $R_{ци}(a) / R_{к}(a)$ , где  $R$  – производящая основа, можно отслеживать следующим образом: ‘число-цифра-количество’ (изначально-исходное), от ‘цифры’ проясняет себя к тому, что как номер собой отмечает ‘носителя’ данной цифры (‘транспортное средство’, ‘фигура, колесо’), по схеме  $C > V(N)$ , где  $C$  – цифра,  $V$  – носитель; от ‘количества’,  $Q$ , – к предметным объектам,  $O$ , состоящим из соответствующего числа (‘группа’, ‘игральная карта’, ‘упряжка’, ‘лодка’, ‘костюм’, ‘сумма денег, купюра’), по схеме  $Q > O(Q-N)$ ; от ‘числа’  $N$  – к тому, что представляет собой ‘оценка’, которую можно воспринимать как знак,  $S: N > S(N)$ .

Более сложным видится положение с тем, что представляет собой ‘карточная игра’ для *девятки* и ‘человек’ в беспрекословном подчинении у кого-л. для *шестёрки*. Первое можно рассматривать как такое выражение ‘количества’, которое реализует себя в отмечаемом характере производимого действия,  $A$ , понимая под этим игру:  $Q > A(Q)$ . Второе будет касаться лица как производителя,  $F$ , также определяемого в исходе от малого, незначительного, не значащего (в картах), ‘количества’:  $Q > F(Q)$ . Существенным

дополнением видится также необходимость объединения показателей для 'игральной карты' и 'суммы денег', обозначаемой купюрой, на которых (купюре и карте) видится определенная цифра, из чего будет следовать для этих двух формула  $Q-N > O(Q-N)$ , с соответствующим далее уточнением  $Q-N > F(Q-N)$  в отношении 'человека', и  $Q-N > A(Q-N)$  для азартной 'игры'.

Общий вид отмечаемого движения предполагает проявление 'цифры' в 'носителе', 'количества' – в предметных 'объектах', 'числа' – в 'знаке'. Троичность исходного, при условии допустимого метонимического объединения, объявляет себя в троичном характере возможного означаемого. Полученные соотношения определяются тем, что цифра представляет собой графически воспринимаемый образ, имеет соответствующий вид, обладая способностью сообщать соответствующее значение тому, на чем она видится как его различитель. Количество определяет поддающееся счету число вместе собранных где-то и в чем-то предметов, в то время как число есть абстракция, способная себя выражать, хотя и не обязательно, в считаемом количестве и/или цифрой. Иными словами, число проявляет себя в количестве и обозначается цифрой. Применяя к подобному соотношению лингвистические понятия, число можно представить как содержание, количество – как его проявляемую и наблюдаемую форму, а цифру – как графический знак.

Возвращаясь к соотношениям числовых субстантивов, определяемых структурно  $R_{иц}(a) / R_k(a)$ , необходимо оговорить семантические особенности для *единицы*. 2-е значение у этого слова (1-е было рассмотрено) по взятому в качестве источника словарю определяется следующим образом: **2.** *мн.* «Первый разряд многозначных чисел (от 1 до 9); последняя цифра в записи многозначных чисел». И далее **3.** Самая низкая оценка успеваемости в пятибалльной системе»; **4.** Величина, принятая за основу при измерении однородных с нею величин. *Е. измерения. Денежная е.*; **5.** Отдельная часть в составе целого, обладающая определённой самостоятельностью. *Штатная е. Хозяйственная е.*; **6.** Отдельное лицо в каком-л. коллективе, обществе и т.п. *Людская е. Социальная е.*, «|| О человеке, чем-л. выделяющемся среди других, превосходящем окружающих. *У него очень высокая должность, он е. значительная*»; **7.** Лишь некоторые, очень немногие лица или предметы. (...) *Лишь единицы способны на самопожертвование*».

2-е значение тем самым предполагает 'число', а точнее числа, определяемые к представлению последовательно объединяющего их ряда или серии, что можно выразить с помощью схемы  $N^i > Sr(N^{pi})$ . 3-е значение уже отмечалось ранее для других как знак от 'числа'  $N > S(N)$ . 4-е ('величина') было бы выражением 'количества', способного передаваться 'числом', с отнесением к определяемой (данной величиной) 'группе' предметов  $Q-N > O(Q-N)$ . 5-е имело бы отношение к какому-то совокупному множеству подобных

в своем составе объектов, в котором то, что обозначено как *единица*, выглядит как нечто отдельное из 'количества'. Форму такого соотношения можно представить по схеме  $O^{Sing}(Q) > O^{Corp}(Q)$ . То же самое было бы и для 6-го значения с тем уточнением, что объектами в этом случае были бы люди, лица, персоны  $P^{Sing}(Q) > P^{Corp}(Q)$ . 7-е значение, характеризуясь формой множественного числа, предполагает определением исключительность для подобного ряда объектов, понимаемых как 'количество'  $O^{Pl(Uni)}(Q) > O^{Pl}(Q)$ .

Говоря об определении семантических оснований взятой для первого шага последовательности, передаваемой структурно  $Ruц(a) / Rк(a)$ , следует обратить внимание на представление, которое можно выразить параметральным соотношением *что в чем – что*, исходно имеясь, в чем себя проявляет. Покажем данное положение на примере *тройка – 'упряжка'* и *тройка – 'костюм'*, с общей схемой для них  $Q > O(Q-N)$ . В количестве *три* имеется группа объединяемых в какое-то общее функциональное целое объектов, не обязательно по природе своей совпадающих (костюм состоит из трех разнородных частей). И это было бы *что*, выражаясь по формуле  $3O(U^{Func})$ . Проявляется это, что было бы в чем для упряжки в объектах 'лошади', для костюма в объектах состава 'одежды'  $3O(U^{Func}) > Equus$ ;  $3O(U^{Func}) > Vestis$ . То, что именно в них, а не в каких-то других (то же будет касаться 'оценки', 'игральной карты', 'лодки' и всего прочего из отмечаемого в значениях выбранных слов) связывается с тем, что будет иметь отношение к референциально себя объявляющей актуальности для носителей данного языка, живущих в том, что их окружает. То, что будучи часто встречаемым, часто используемым и находящим свое наблюдаемое выражение в определенном числе, становится при посредстве числа метонимическим средством его представления: три лошади вместе в одной упряжке, три предмета одежды, носимых вместе, три балла общей оценки, игральная карта с таким количеством очков и цифрой на ней, городской автобус, трамвай с цифрой три – все это *тройка*. То, что именно это, а не что-то другое в данном ряду будет иметь своим объяснением допускаемое значение суффикса (*-иц(a)*, *-к(a)*), которое соотносится, находя свое выражение в том, что составляет действительность данного социума в проживаемый им временной период<sup>6</sup>.

Иллюстрацией этого, если взять только *тройку* (рассмотрение всего остального заняло бы много места), было бы то, что можно найти в словаре В.И. Даля (XIX век, вторая его половина, с объяснением не только общеупотребительной лексики, но и областной). У Даля в отношении *тройки* находим «о коняхъ, или о картѣ о трехъ очкахъ», || «*арх.* лодочка тройникъ на три гребца, по парѣ вѣсель. || *Арх.* родъ народной, хороводной пляски

<sup>6</sup> Данный аспект предполагает обращение к референциальным механизмам языка, см. об этом: Шмелев, 2002.

с пѣснями; *тройку играютъ или бьютъ* отъ Троицы до Петрова-поста; становятся по двѣ дѣвки съ однимъ парнемъ. || *Тмб.* холстъ тройникъ, въ 13 пасьмъ въ основѣ, самый тонкій изъ крестьянскихъ. || *Тмб.* подносикъ съ тремя стаканами: съ виномъ, съ медомъ и съ брагой, *кур.* съ водкой, съ виномъ и съ медомъ; подается на всѣхъ угощеньяхъ, особ. на свадьбахъ»<sup>7</sup>. Нет в этом словаре оценки успеваемости, городского транспортного средства третьего маршрута и костюма-тройки, что объяснимо проявляемой во времени актуальностью, в то время как названия упряжки и игральной карты имеются как у Даля, так и в БТС. Прочие значения у Даля – областные, определяющие действительность данного социума в предметах его культуры.

Затрагивая вопрос о значении суффикса, обратимся к следующему шагу. Возьмем для этого слова ряда *двойня, тройня, четверня, пятерня, шестерня, семерня, (в)осьмерня, девятерня, десятерня*. Отсутствуют образования от *един-* / *один-*, что связано с собирательным значением *-н'(а)*, предполагающего какое-то объединяемое в общее целое не единственное количество<sup>8</sup>. Такие слова как *семерня, (в)осьмерня, девятерня*, встречаясь у Даля, отсутствуют в современном, в том числе и наиболее полном орфографическом<sup>9</sup> словаре, а *десятерня* – потенциализм, пример использования которого можно найти на сайтах интернета (*Женщина из ЮАР родила десятерню*<sup>10</sup>). То же значение встречается для слов *восьмерня* и *девятерня* (для *семерня* обнаружить не удалось). В силу реализуемой потенциальности имеет смысл говорить о первичности современного представления для структуры *Rn'(a)* ‘количество детей, рожденных одной матерью, близнецы’.

Узуальная семантика слов на *-н'(а)* вместе с тем неоднозначна. Если *двойня* и *тройня* толкуются в БТС таким (т.е. как близнецы) и при этом единственным образом, последующих значений словарь не дает, то *четверня* определяется в 1-м значении как «Упряжка в четыре лошади; четвёрка (6 зн.)», ‘четверо близнецов’ – как 2-е значение, *пятерня* – «Разг. кисть руки, пять пальцев руки», *шестерня* – «Зубчатое колесо, передающее вращательное движение», в то время как представление о близнецах у этих двух слов отражения не находит. Из чего получается, что *Rn'(a)* напрямую не связывается с представлением о близнецах, стоит за этим то, что, начиная с *четверня* и далее *пятерня, шестерня*, при узуальном отсутствии всего последующего, реализует себя как-то иначе. Значение суффикса *-н'(а)*, сводимое

<sup>7</sup> Цитата из словаря: Даль, 2000, IV: 431.

<sup>8</sup> Присоединяется данный суффикс к основе числительных собирательных *двој-* (двое), *трој-* (трое), *четвер-* (четверо), *пятер-* (пятеро) и т. д. (*Русская грамматика*, 1980, I: 215).

<sup>9</sup> В соответствии с: РОС, 2013.

<sup>10</sup> Кузнецова-Фантони, 2024.

к представлению о собирательности<sup>11</sup>, проявляет себя в определяемом отношении как *в чем* не единственным образом.

Для более полного представления и с тем, чтобы вывести характеризующую особенность, обратимся к тому, что дается у Даля, где определяемое нас положение выглядит по-другому. Прежде всего в отношении первого слова из данного ряда дается множественное число – *двóйни*, и тут же следует ряд *двойники́, двойни́чки, двоёшк(н)и, двояшки, двойни́чники, двоéчники, двойча́та, двояки́*, объясняемые как ‘близнецы’. Далее опять же для мн. *двóйни* находим *арх.* ‘два покоя, изба и горница, поставленные в одной связи’ и ‘двурогие вилы’ (троерогие – *тройни, тройчатка*) и ед. ч. *двóйна* – «дружка, ровни, двѣ одинакія или парныя вещи». Из чего получается представление о разрозненно и о целостно мыслимой собирательности, или иначе ‘два предмета в единстве’ для мн. ч., либо ‘сдвоенный, но один предмет’ для ед. ч.

Нечто подобное можно увидеть для мн. *тройни* без ударения, *троёшники* (о близнецах) и *тройни* без ударения, упомянутые *арх.* ‘троерогие вилы’. Имеется также ед. *тройна́ зап.* ‘повозочная дрога’ без объяснения к тройственности. *Четверня́* толкуется как «четверикъ лошадей, четверка, подъ одну повозку», а «двойные двойни, четыре младенца в одни роды» – через мн. *четвёрни*. Не случайно и показательно это ‘двойные двойни’ с представлением об удвоении двух как исходных. *Четвёрни* у Даля также имеет значение «|| Четвереньки». *Пятерня́* – «пять, пятокъ, пятеро. *Пятерня лошадей.* пятерикъ. || Лапа, рука, пятерица. *У него медвежья пятерня.*». *Шестерня́* – «о лошадахъ: шестерка, шестерикъ; || малое машинное колесо» и обл. спец. «|| *Нрчнск.* колотушка для утолоченья подóвой набойки; *колыв.* снарядъ для ручной бойки свай». *Семерня́* – «всѣ семеро, семь вкупѣ» (без примера). *Осьмерня́* – «осьмерикъ, осьмерица, осьмерка, болѣе в знач. четырехъ паръ лошадей, для вмѣстной упряжи». *Девятерня́* – «девять лошадей въ упряжи». *Десятерня́*, как отмечалось, отсутствует, дается *десятня*, однако, предполагая основу не от собирательного (*десятеро*), выходит из данного общего ряда.

Складывающаяся картина структуры  $Rn'(a)$ , если отвлечься от времени и узуальности либо потенциальности проявления для слов, при которых производящей будет основа числительных собирательных, предполагает, в качестве интенциональной<sup>12</sup> части значения, выступающие в единстве как целое, ‘совокупность объектов, объединенных каким-либо общим, будь то функцио-

<sup>11</sup> «2) группа однородных предметов (одушевленных или неодушевленных в количестве, названном мотивирующим словом, в роли которого выступают собирательные числительные и слово *сто*: *двóйна, пятерня́, со́тня, трóйна, четверня́, шестерня́*» (Ефремова, 1996: 264).

<sup>12</sup> «Интенционал – это термин, обозначающий содержание слова-понятия, то есть совокупность мыслимых признаков обозначаемого данным понятием предмета. Экстенционал – это термин, обозначающий объём слова-понятия, то есть совокупность обозначаемых данным понятием предметов» (Анкин, Смирнова, 2025).

нальным, будь то их порождающим признаком'. Определяющими показателями можно считать их перцептивную осознаваемость (так их воспринимают), которая связывается с также осознаваемой однородностью (все такие объекты, взятые по отдельности, представляются сущностно совпадающими), объединение их в совокупную целостность (воспринимаемый сознанием как общий и вместе с тем распадающийся на составные части мыслеобъект). Далее следуют признаки функциональности или используемости как орудия, либо средства для осуществления, порождаемости, появления, возникновения.

В отношении экстенционала воплощение находят (перечислим их для начала) 'близнецы', 'лошади в общей упряжке', 'пальцы руки' (либо руки-ноги как 'четвереньки') и 'технические орудия', 'помещения' и др. объекты функционального назначения. И это было бы то, что объясняло себя как проявление *в чем*. Особый случай представляет то, что у Даля находит свое отражение в отвлеченном значении, прилагаясь к чему-либо, и тем самым *что* без позиции *в чем* – «дружка, ровни, двѣ одинакія или парныя вещи» для слова *двѳйна*; «пять, пятокъ, пятеро» для *пятерня*; «всѣ семеро, семь вкупѣ» для *семерня*; «осьмерікъ, осьмеріца, осьмерка» для *осьмерня*.

Прежде чем подойти к обобщающему представлению значений слов по структуре  $Rn'(a)$  от числительных собирательных (до десяти), имеет смысл показать получаемый общий состав в реализуемом, а также потенциальном отчасти распределении (индексом сверху обозначается порядок значения, мелким шрифтом то, что у Даля, как устаревшее. Областное, специальное – звездочкой впереди, потенциальное реализуемое – мелким курсивом, со звездочкой сзади – как возможное к реализации, но не обнаруженное).

Близнецы	Лошади	Пальцы руки, руки-ноги	Орудия и пр.	Отвлеченности
Двойня Двойни <sup>1</sup>			*Двойни <sup>2,3</sup>	Двойня
Тройня Тройни <sup>1</sup>			*Тройни <sup>2</sup> *Тройня	
Четверня <sup>2</sup> Четверни <sup>1</sup>	Четверня <sup>1</sup> Четверня	Четверни <sup>2</sup>		
Пятерня	Пятерня <sup>1</sup>	Пятерня Пятерня <sup>2</sup>		Пятерня <sup>1</sup>
Шестерня*	Шестерня <sup>1</sup>		Шестерня Шестерня <sup>2</sup> *Шестерня <sup>3,4</sup>	
Семерня*				Семерня
Восьмерня	Осьмерня			Осьмерня
Девятерня	Девятерня			
Десятерня				

Обобщение, исходя из представленного, предполагает три возможные основания: 1) актуальность обозначаемого объекта в отношении проживаемой реальности для носителей языка; 2) встречаемую регулярно способность обозначаемого объекта реализоваться как единое целое в составе количественно определяемых частей; 3) номинативную (не во всех случаях) непересекаемость с объектами, обозначаемыми по-другому. Номинативная предпочтительность, реализующаяся также во времени, у Даля не соответствует современному состоянию и наоборот. Из чего получаются четыре (из пяти) возможные проявления – ‘близнецы’, ‘лошади’, ‘пальцы руки’ (‘руки-ноги’ – XIX век), ‘орудия’ (без ‘отвлеченностей’ для современного состояния языка). Для регулярной способности к реализации единого в виде частей: в отношении близнецов – *двойня*, *тройня*, реже *четверня*, далее потенциально; в отношении лошадей – *четверня*, *пятерня*, *шестерня*, *осьмерня*, *девятерня* как устарелое (XIX век), при отсутствии *семерни* и *десятерни*; в отношении пальцев рук, поскольку не любых частей тела – *пятерня*, а *четверня* как ‘четвереньки’, для рук и ног, устарелое; в отношении орудий и пр. – *шестерня*, при *двойни*, *тройни*, *тройня*, *шестерня*<sup>3,4</sup> – обл., спец. и устар. Для номинативной непересекаемости, предпочтительности следует говорить в отношении лошадиной упряжки: *пара* (реже *двойка*), *тройка* лошадей, не *двойня*, *тройня*, актуализируемых к близнецам, но при соотношении *четверня* и *четверка*, опуская все прочее как устарелое, а поэтому в предпочтении не очевидное. Остальное, некогда в прошлом реализованное, либо способное к реализации для современного состояния, следует видеть как номинативный и семантический потенциал языка, способный себя проявлять либо проявивший себя, не будучи общеупотребительным и узуальным.

То, что касается ‘близнецов’ в связи с материалом у Даля, заслуживает внимания в том отношении, что для двух, трех и четырех, как уже отмечалось, передается это значение с помощью формы множественного числа (*двойни*, *тройни*, *четвёрни*). И при этом *четвёрни* определяются как ‘двойные двойни’ с пояснением далее ‘четыре младенца в одни роды’. Множественное число (ед. *двойня*, зап. *тройня*, *четверня*, с перенесением ударения *тройня* как обл., имеют у Даля другое значение, на что указывают *двоёшни*, *троёшни*, рядом стоящие) можно воспринимать как форму, подобную для *pluralia tantum*, типа *сани*, *пошевни*, *ножницы* или *очки* – парные или составные предметы, воспринимаемые как единство. Дополнительным указанием на данное положение может быть то, что ‘близнец’, «одно из них», определяется единицами, получаемыми суффиксально: *двойча*, *дво́йныш*, *двойничок*, *дво́чник*, *двойничник* и др.; *троешник*, *троешница*, *тройничник*, *тройничница*. Первых будет значительно больше. От *четвёрни* таких обра-

зований нет (поскольку это «двойные двойни» – пара парных предметов<sup>13</sup>). Можно бы к сказанному добавить, что материал у Даля неоднородный, не всегда возможна граница между общеупотребительным, простонародным и областным, однако это также и состояние языка того времени, отличное от современного. Не случайно Даль назвал свой словарь *Толковым живого великорусского языка*, противопоставляя этот язык не то чтобы не живому, но не вполне обиходному книжно-литературному.

Еще один шаг был бы связан с таким представлением, на основе которого возможным видится для выбранной группы слов выведение соотношений структурно-формального и семантического характера. Задача его состояла бы в определении номинативного и означающего механизма, находящего свое выражение в характеризующих числовых субстантивах. Покажем определяемое положение только в первой предполагаемой части – в распределениях суффиксальных образований, опуская передаваемые ими значения<sup>14</sup> и слова, которые были рассмотрены (*Риц(а), Рк(а), Рн'(а)*), с их производными, типа *единичка, двоечка, троечка, двоечник, двоечница, троечник, двойнята, двойняшки*<sup>15</sup> и пр. Рассмотрение порядка их образования заняло бы немало места. Представленный материал основан на данных словаря БТС и Словаря В. И. Даля, этот последний дается со знаком = и мелким шрифтом, без указания на обл. происхождение, некоторые поясняющие определения пришлось опустить, различия в суффиксальном составе отделяются точкой с запятой<sup>16</sup>, порядок подачи не случаен, но и не может быть признан единственным.

**Росм'** един-ич-н-ость, дв-о(ј)-ич-н-ость, тр-о(ј)-ич-н-ость, перв-ич-н-ость, втор-ич-н-ость; один-ок-ость; один-оч-н-ость; один-ак-ов-ость; один-арн-ость; дв-ој-ак-ость, тр- о(ј)-ак-ость; дв-ой-ств-енн-ость, тр-ой-ств-енн-ость;

<sup>13</sup> Об одушевленности / неодушевленности трудно было бы в данной связи говорить, коль скоро *двойни* и *тройни* также 'дву-' и 'трехрогие вилы', а *четверни* – 'четвереньки'. К этому стоит добавить представление о новорожденном, младенце, ребенке как о не сложившемся, не вполне еще, не оформленном человеке (*дитя* ср. р., а *младенец, ребенок, новорожденный* – любого пола), при котором его *одушевленность* близка к восприятию, скорее, предметному, чем личностному.

<sup>14</sup> В силу ограниченности объема статьи их отражение, а тем более рассмотрение было бы невозможным.

<sup>15</sup> У Даля таких образований, на что отчасти указывалось, довольно много: *двойники, двойнички, двоешки, двоешны, двояшки, двойничники, двоечники, двойчата, двояки* ('близнецы'); ед.ч. *двойча, двойныш, двойничок, двоёчник, двойничник, двойнуха, двойнушка, двойнышка, двойничка, двоечница, двойничница; троешны, троешник, троешница, тройничник, тройничница* (одно из них) и пр.

<sup>16</sup> Не следует это связывать с представлением о моделях, что предполагало бы общность не только состава производящей основы, но и ее значения.

= един-ость; дв-ой-н-ость; один-ач-н-ость; тр-о(ј)-ак-ов-ость

**Рств(о)** един-ств(о); перв-ен-ств(о);

= десят-ств(о) (уплата десятины), втор-ств(о) (второе место)

**Рств(о)** один-оч-еств(о); дв-ой-н-ич-еств(о);

= один-ач-еств(о) (единомыслие)

**Рец** перв-ен-ец;

= един-ец, один-ец (единственный в своем роде); пят-ин-ец (житель одной из пятин в Новгороде), перв-ец > перв-ич-к(а); [перв-ен-ец >] первен-иц(а)

**Р(н)ик** дв-ой-н-ик > двойнич-ок, тр-ой-н-ик > тройнич-ок; тр'-ош-н-ик > трёшн-иц(а); дв-ој-ечн-ик > двоечн-иц(а), тр-ој-ечн-ик > троечн-иц(а), чет-в-ёр-очн-ик > четвё-рочн-иц(а), пят'-ор-очн-ик > пятёроch-иц(а); десят-н-ик (< десят-н(ый)); втор-н-ик;

= один-ач-н-ик (один в очередной по рекрутству семье); тр-ой-н-ик, чет-в-ер-н-ик (в рекрутстве, семья в четыре работника: *Четверникъ ставитъ послъ пятерника, напередъ тройниковъ*), пят-ер-ник; один-оч-н-ик > одиночн-иц(а) (одиночка); дв-ой-чат-ник (предмет, состоящий из двух сросшихся частей, двойной орех, миндаль); > дв-ой-н-иц(а) (ж. от двойник); тр-ет-ник (треть какой-либо меры; дольщик в третьей части); тр-ој-ечн-ик (ямщик на тройке), тр-ој-эшн-ик > троешн-иц(а) (ребенок из тройни); тр-ой-н-ич-н-ик > тройничн-иц(а) (то же); чет-в-ер-т-ин-н-ик? (мешаный дубняк); пят-ач-н-ик (серебряный или медный пятак), пят-ич-н-ик > пятичн-иц(а) / пятишн-иц(а) (бумажка в пять рублей); седм-ич-н-ик, сем-ич-н-ик, сем-етн-ик (две копейки серебром); Сем-иш-н-ик (Семик); осьм-ин-н-ик (в знач. поземельной меры); осьм-ашн-ик (деревенский десятский); девят-ер-н-ик (растение, змеиный язык); девят-иль-н-ик (белоголовник); > десят-н-иц(а) (ж. от десятник); десят-н-ич-н-ик (три копейки серебром), тр-еш-н-ик (копейка), сем-иш-н-ик (две); > десят-ич-н-иц(а) (10 р. серебром); десят-ин-н-ик, десят-ильн-ик (стар. сборщик пошлин с церковью и монастырей); перв-ич-н-ик > первичн-иц(а) (старший из двойни)

**Рак** тр-ет'(ј)-ак; чет-в-ер-т-ак > четвертач-ок, пят-ак > пятач-ок;

= один-ак > однач-к(а), > одинак-ушк(а) (единственный сын, дочь); дв-ој-ак > дво-яч-ок (оценка, лодочка на двоих, близнец, товарищ в работе, в пути); > третьяч-к(а), третьяч-их(а) (от третьяк, телка по третьему году); тр-(е)т'-ак (третьяк, Даль, трех-польное хозяйство); тр-ој-ак > трояч-к(а), > тр-ој-ач-ок (копейка серебром); тр-ой-н'-ак (мед из двух частей воды и третьей меду или патоки, за ним идет чет-в-ер-н-ак и пят-н-ак, пожиже); чет-в-ер'-ак (четвертый рой в одно лето из одного гнезда, улья; перв-ак, друг-ак, тр-ет'-ак; четверяк бывает редко); шест-ак (шестеро, шесть человек); сем-ак (две копейки серебром); осьм-ак (осьмая часть куля); перв-ак > первач-ок, > первач-к(а) (первый, в разн. знач.)

**Рок** пят-ок > пяточ-ек, десят-ок > десяточ-ек;

= чет-в-ер-т-ок (четверг), пят-ер-ок (пятичетвертные дрова), сем-ит-ок (две копейки серебром), девят-ок (девять вещей), перв-ок (первый, селетный рой из улья), второк (вторник)

**Рач** перв-ач > первач-ок;

= дв-ач (предмет из двух частей, двойной орех, миндаль), /перв-ач/ > первач-их(а) (зачинщица)

**Рк(а)** один-оч-к(а); дв-ой-чат-к(а), тр-ой-чат-к(а), пят-ер-чат-к(а);

= чет-ыр-к(и) (четвереньки), шест-к(а) (ялик, лодка о шести веслах), сем-к(а) (Семик); дв-о(ј)-ен-к(а) (водка двойного перегона; передвоенная пашня); чет-в'-ор-т-к(а) (четверть вина); перв-ов-к(а) (скороспелка, ранний плод); пят-ит-к(а) (пять рублей), шест-ит-к(а) (ялик, лодка о шести веслах), сем-ит-к(а) (карта в семь очков), восьм-ит-к-и (народная пляска в 4 и 8 пар)

**Рушк(а)** одн-ушк(а) (однокомнатная квартира); дв-ушк(а) > дв-ух(а), чет-в-ер-т-ушк(а) > четверт-ух(а);

= одн-ушк(а) (одна дочь); чет-ушк(а) (четвертка вина)

**Руц(а)** дв-о(ј)-иц(а), тр-о(ј)-иц(а), седм-иц(а);

= сем-ер-иц(а), се(д)м-ер-иц(а) > семерич-к(а) (семь счетом) /сем-иц(а)/ > семич-к(а) (две копейки серебром), восьм-ер-иц(а) / осьм-ер-иц(а) / осьм-иц(а) (в знач. поземельной меры), десят-иц(а) (десятое), перв-иц(а) (что-л. первое) > первич-к(а), [в нареч. втор-иц-ею (вторично), десят-ер-иц-ею, десят-иц-ею (десятично)]

**Рин(а)** чет-в-ер-т-ин(а) > четвертин-к(а) > четвертиноч-к(а);

= дво(ј)-аг-ин(а) (передвоенная пашня); тр-ет-ин(а), тр-ет-ин(ы) (поминки на третий день), чет-в-ер-ин(а) > четверин-к(а) (четыре вещи, четверо людей), пят-ер-ин(а) > пятерин-к(а), пят-ин(а) > пятин-к(а) (пятеро), шест-ин(а) > шестин-к(а) (шестеро), шест-ин(а) (шестая часть чего-либо), седм-ин(а), сем-ин(а) (седьмая доля чего-либо, црк. семь лет), осьм-ин(а) девят-ин(ы), десят-ин(а), перв-ин(а) / перв-ин(а) / перв-ин(а) > первин-к(а)

**Раишк(а)** дв-ой-н'-ашк-а/-и, тр-ой-н'-ашк-и;

= дв-ој-ашк(а) (двойчатка), дв-ој-ашк(и), тр-ој-ашк(и) (близнецы)

**Р'** тр-(е)ть, чет-в-ер-ть (от трет(ий), четверт(ый));

= /чет-в-ер-ть/ > четвёрт-к(а), четь (четверть) > чет-ца(а)

**Р** четвер(г);

= шестер (полдюжины чего-либо)

**Реньк(и)** чет-в-ер-еньк(и);

= девят-еньк(а) (полоса земли на 30 душ)

**Рниц(а)** пят-ниц(а)

**Рск(ий)** десят-ск(ий);

= /десятский/ > десятск(ая) (из баб)

**Рошк(а)** дв-ошк(а) > дв-ох(а) (две копейки), тр'-ошк(а) > тр'-ох(а) (три рубля)

**Рах(а)** дв-ах(а) (две копейки)

**Рбан** тр-ой-бан (оценка три)

= **Рот(а)** одн-от(а), один-от(а) (одиночество)

= **Р<sup>2</sup>н'(а)** девят-н'(а) (холст в девять пасм основы; **Р<sup>1</sup>н'(а)** от числительных собира-тельных, *пятерня, девятерня*, которые были рассмотрены), десят-н'(а) (стар., десяток, в знач. общины)

- = **Рух(а)** шест-ух(а) (бердо в шесть пасм, далее сём-ўх(а), осьм-ух(а), девятня), сём-ух(а) (Семик), сем-ух(а) (осьмушка вина, косушка, на 7 копеек), осьм-ух(а) > осьмуш-к(а) (восьмая часть чего-л.), десят-ух(а) (10 р. серебром), перв-ух(а) (старшая дочь, сестра; большуха в доме, хозяйка)
- = **Руш(а)** перв-уш(а) (старшая дочь, сестра)
- = **Рох(а)** перв-ох(а) (зачинщица)
- = **Решк(а)** двой-эшк(а) (предмет из двух частей, двойной орех, миндаль)
- = **Рiк** дв-ои-н-iк (от *двоить*); восьм-ер-ик / осьм-ер-ик (содержащий в себе восемь единиц)
- = **Рчик** тр-ет-чик (дольщик в третьей части), чет-в-ер-т-чик > четвертч-иц(а) (в четвертой доле)
- = **Рцик** пят-ин-щик > пятинщ-иц(а) (кто снял и держит чужую землю из пятины), десят-ин-щик (съемщик земли из оброка), втор-щик (тот, кто вторит)
- = **Рниц(а)** тр-ет'-ниц(а) (переменная лихорадка через каждые два дня)
- = **Ричк(а)** одн-ич-к(а) (одна дочь)
- = **Рак(а)** шест-ак(а) (шестерка в картах), семака (карта в семь очков), осьм-ак(и) > осьмач-к(и) (народная пляска в 4 и 8 пар)
- = **Рок(а)** тр'-ок(а) (трехдневная работа крестьян на помещика)
- = **Рин** тр-iт-н-ин (горшок в треть ведра)
- = **Ринк(и)** чет-в-ер-инк(и) (четвереньки)
- = **Рiк** тр-ој-iк (тройка однородных вещей)
- = **Р'он(а)** пят'-она > пятён-ушк(а) (корова, которая родилась или куплена в пятницу, по поверью счастливая, ко двору, *пятёнушка* ласк. название пятницы)
- = **Рильн<sup>(л)</sup>(а)** пят-ильн'(а), пят-ильн(а) льну (пук или связка в пять горстей)
- = **Р(á/а)** один(á) (поселок в один двор), шест-ер(á) (шестерка бабок, три гнезда), втóр(а) (второй голос, вторая скрипка)
- = **Рцин(а)** перв-ов-щин(а) (что-л. первое, первина, первинка)
- = **Риц(е)** дво(ј)-иц(е) (передвоенная пашня)
- = **Рн(ый)** десят-н(ый) (десятский)
- = **Ртел'** втор-и-тель > вторитель-ниц(а)
- = **Рыш** перв-ыш > первыш-к(а) (первый, селетный рой из улья)
- = **Рон'(а)** перв-он'(а) > первон-чик (передовик, выскочка)
- = **Р'ј(о)** втор-'ј(о) (эхо, отголосок, толк)

Ограничение объема статьи не позволяет даже поверхностно рассмотреть то, что находит свое отражение в представленных образованиях субстантивов. Внимания заслуживают следующие особенности:

1) потенциальная многозначность некоторых образований, организованных сходным образом, снимаемая во многом в современном общепринятом узусе;

2) значительное сокращение множественных в прошлом, с учетом областей, в первую очередь, образований по сравнению с современными, некоторые структуры перестают быть активными, в том числе в силу обусловленных временем обстоятельств (устаревание);

3) разграничение литературно-книжного и разговорного проявлений, с общеизвестной тенденцией застывания и ограниченности первого по сравнению со вторым.

Все остальное важное, в материале наглядное и следующее из него, требует обстоятельного и всестороннего рассмотрения.

## Bibliography

- Ankin, Dmitrii V., Smirnova, Elena D. *Intensional i ekstensional*, <https://gtmarket.ru/concepts/7194> (08.04.2025) [Анкин, Дмитрий В., Смирнова, Елена Д. *Интенционал и экстенционал*, <https://gtmarket.ru/concepts/7194> (08.04.2025)].
- Boiko, Mariya V. (2022). *Kratkii obzor issledovaniia numerativov v otechestvennoi i zarubezhnoi lingvistike*. In: *Protsessy integratsii i differentsiatsii v mire: sotsial'no-gumanitarnyi aspekt* (27–30). Ekaterinburg: Izd-vo Ural'skogo universiteta [Бойко, Мария В. (2022). *Краткий обзор исследований нумеративов в отечественной и зарубежной лингвистике*. В: *Процессы интеграции и дифференциации в мире: социально-гуманитарный аспект* (27–30). Екатеринбург: Изд-во Уральского университета].
- Bol'shoi tolkovyi slovar' russkogo yazyka*. (2000), gl. red. S.A. Kuznetsov. Sankt-Peterburg: Norint. (BTS) [*Большой толковый словарь русского языка*. (2000), гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт. (BTC)].
- Dal', Vladimir I. (2000). *Tolkovyi slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka*. V 4 t. Moskva: Russkii yazyk [Даль, Владимир И. (2000). *Толковый словарь живого великорусского языка*. В 4 т. Москва: Русский язык].
- Efremova, Tat'yana F. (1996). *Tolkovyi slovar' slovoobrazovatel'nykh edinit russkogo yazyka*. Moskva: Russkii yazyk [Ефремова, Татьяна Ф. (1996). *Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка*. Москва: Русский язык].
- Golovkov, Eduard G. (1994). *Slovoobrazovanie na baze imen chislitel'nykh*. Avtoreferat diss. ... kand. filol. nauk. Sankt-Peterburg [Головков, Эдуард Г. (1994). *Словообразование на базе имен числительных*. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург].
- Gordievskaya, Mariya L. (2022). *Sintagmatische modeli s numerativami v russkom yazyke*. In: *Vtorye Fortunatovskie chteniya v Karelii* (19–22). Petrozavodsk: Izd-vo PetrGU [Гордиевская, Мария Л. (2022). *Синтагматические модели с нумеративами в русском языке*. В: *Вторые Fortunatovские чтения в Карелии* (19–22). Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ].
- Kuznecova-Fantoni, Anastasiya. *Zhenshchina iz YuAR rodila desyaternyu*, <https://nplus1.ru/news/2021/06/08/woman-10-children> (08.02.2024) [Кузнецова-Фантони, Анастасия. *Женщина из ЮАР родила десятерню*, <https://nplus1.ru/news/2021/06/08/woman-10-children> (08.02.2024)].
- Russkaya grammatika*. (1980), gl. red. N. Yu. Shvedova, t. I. Moskva: Nauka [*Русская грамматика*. (1980), гл. ред. Н. Ю. Шведова, т. I. Москва: Наука].
- Russkii orfograficheskii slovar': okolo 200 000 slov*. (2013), pod red. V.V. Lopatina, O.E. Ivanovoi, izd. 4-e, ispr. i dop. Moskva: AST-PRESS KNIGA. (ROS) [*Русский орфографический словарь: около 200 000 слов* (2013), под ред. В.В. Лопатина, О.Е. Ивановой, изд. 4-е, испр. и доп. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА. (РОС)].

- Shmelev, Andrei D. (2002). *Russkii yazyk i vneyazykovaya deistvitel'nost'*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury [Шмелев, Андрей Д. (2002). *Русский язык и внеязыковая действительность*. Москва: Языки славянской культуры].
- Vinogradov, Viktor A. (1990). *Klassifikatory*. In: *Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar'*, gl. red. V.N. Yartseva (227–228). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya [Виноградов, Виктор А. (1990). *Классификаторы*. В: *Лингвистический энциклопедический словарь*, гл. ред. В.Н. Ярцева (227–228). Москва: Советская энциклопедия].
- Vinogradov, Viktor V. (2001). *Russkii yazyk (Grammaticheskoe uchenie o slove)*, pod red. G.A. Zolotovoi, 4-e izd. Moskva: Russkii yazyk [Виноградов, Виктор В. (2001). *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, под ред. Г.А. Золотовой, 4-е изд. Москва: Русский язык].

ANNA GINTER

 <https://orcid.org/0000-0001-6735-6149>

University of Lodz

Faculty of Philology

Institute of East European Studies

Department of Translation and Linguistics

ul. Pomorska 171/173

90-236 Łódź, Poland

[anna.ginter@uni.lodz.pl](mailto:anna.ginter@uni.lodz.pl)

## OBRAZ I SŁOWO. WIZUALNE I WERBALNO- -WIZUALNE METAFORY SYNESTEZYJNE W WYBRANYCH REKLAMACH INTERNETOWYCH<sup>1</sup>

### IMAGE AND WORD: VISUAL AND VERBAL-VISUAL SYNAESTHETIC METAPHORS IN SELECTED INTERNET ADVERTISEMENTS<sup>2</sup>

Modern advertising, as a dynamic and multifaceted means of communication, employs a variety of techniques and sophisticated methods of persuasion to engage the audience's senses and elicit the desired responses. One of the more intriguing artistic devices used in advertising is the synaesthetic metaphor. These complex linguistic constructs, which refer to various sensory modalities, offer a unique perspective on the interplay between image and text in the process of advertising communication. This paper introduces a classification of synaesthetic metaphors employed in Polish and Russian online advertisements and analyzes their role in the synergy between image and language on the basis of selected examples.

**Keywords:** advertisement, synaesthetic metaphor, synaesthesia

---

<sup>1</sup> Artykuł ten stanowi rozszerzoną wersję referatu zaprezentowanego przez autorkę podczas XVII (Nadzwyczajnego) Międzynarodowego Kongresu Sławistów (25–30.08.2025).

<sup>2</sup> This article is an extended version of the paper presented by the author during the 17<sup>th</sup> (Extraordinary) International Congress of Slavists (25–30.08.2025).

---

Received: 3.10.2025. Verified: 17.10.2025. Accepted: 6.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

---

**Funding information:** University of Lodz. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Współczesna reklama, jako dynamiczne i wielowymiarowe medium komunikacji, wykorzystuje różnorodne techniki oraz wyrafinowane metody perswazji, aby oddziaływać na zmysły odbiorcy i wywoływać pożądane reakcje. Jednym z ciekawszych środków artystycznych stosowanych w reklamie jest metafora synestezyjna. Te złożone konstrukcje językowe, odwołujące się do różnych modalności sensorycznych, oferują unikalną perspektywę na relacje między obrazem a tekstem w procesie komunikacji reklamowej. Niniejszy artykuł wprowadza klasyfikację metafor synestezyjnych wykorzystywanych w polskich i rosyjskich reklamach internetowych oraz analizuje na podstawie wybranych przykładów ich rolę w synergii obrazu i języka.

**Słowa kluczowe:** reklama, metafora synestezyjna, synestezja

## Wprowadzenie

Reklama jako zjawisko dynamiczne, pozostające w ciągłym procesie rozwoju wraz z szybko rozwijającą się nauką, technologią i wiedzą w zakresie wielu dziedzin, wciąż pozostaje nieuchwytna w kwestii podejmowanych przez badaczy prób sformułowania pełnej definicji. Jak zauważa Aneta Duda (2005: 32–33), o reklamie można dyskutować w kategoriach współczesnych form komunikowania społecznego, sztuki medialnej i zmieniających się technik produkcji, środków wyrazu artystycznego oraz integralnej części kultury popularnej. A skoro reklamę odnosimy do kultury masowej, to oczywistą będzie jej intermedialność, rozumiana jako współwystępowanie w obrębie jednego przekazu kilku kodów.

W wielu tekstach kultury popularnej mamy do czynienia z sytuacją przekładu intersemiotycznego, z rozpoznawaniem reguł retoryki słowa w sferze wizualnej (Kraska, 2007: 160). Badania prowadzone na tej płaszczyźnie wykazały, że skuteczne zastosowanie w komunikacji figur werbalno-wizualnych nie polega na zsumowaniu tych znaków, lecz na ich wzajemnych relacjach, na wykorzystaniu możliwości ich wzajemnego oddziaływania. Taki rodzaj oddziaływania jest szczególnie widoczny w reklamach, które wykorzystują różnorodne techniki i metody perswazji, aby w jak najszerszym zakresie wpływać na zmysły odbiorców i pozostawiać określony ślad w ich świadomości lub podświadomości. Jednym z bardziej intrygujących zabiegów artystycznych stosowanych w reklamie są metafory synestezyjne. Odwołując się do różnych modalności zmysłowych i łącząc doznania percepcyjne w zaskakujące kombinacje, oferują one unikalne spojrzenie na interakcje między obrazem a tekstem w procesie komunikacji reklamowej. Celem rozważań podjętych w niniejszej pracy jest właśnie przybliżenie klasyfikacji metafor synestezyjnych wykorzystywanych w polskich i rosyjskich reklamach internetowych oraz przeanalizowanie roli, jaką pełnią one w synergii obrazu i języka.

## Metafora synestezyjna: kontekst teoretyczny i definicja

Synestezja jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, w tym medycyny, neuropsychologii i lingwistyki. W sensie biologicznym, synestezja odnosi się do sytuacji, w której bodziec należący do jednej modalności zmysłowej (np. wzroku) wywołuje reakcję w innej modalności (np. słuchu). Zaobserwowano, że np. słuchanie muzyki w określonych tonacjach może powodować pojawienie się doznań kolorystycznych bądź smakowych, zaś percepcja barw może się wiązać z dotykowymi doświadczeniami chłodu lub ciepła (por. Ramachandran, 2012: 97–101; Skowronek, 2016: 14). Metafory synestezyjne, będące tematem niniejszego opracowania, nie są jednak uwarunkowane neurofizjologicznie. Ich geneza tkwi w kulturze i języku, a ich celem jest wzbogacenie komunikacji poprzez odwołanie się do wyobraźni odbiorcy.

Metafory synestezyjne poddają się tym samym regułom i mechanizmom, co metafory konceptualne opisane przez George'a Lakoffa i Marka Johnsona (1980). Jak twierdzą badacze zajmujący się tym zjawiskiem, jedyna różnica polega na tym, że transfer z domeny źródłowej do domeny docelowej dotyczy wrażeń zmysłowych, które są rzutowane na inne doznania sensoryczne bądź niesensoryczne (por. np. Yu, 2003; Chang i in., 2019; Day, 1996; Yu, 2012). Przykładem mogą być wyrażenia takie jak *ciepły kolor*, *jasny dźwięk* czy *krzykliwy kolor*, które wykraczają poza ścisłe znaczenie poszczególnych określeń sensorycznych. W odróżnieniu od synestezji, jako zjawiska neuropsychologicznego, metafory te nie są uwarunkowane genetycznie ani nie są automatyczne, lecz wynikają z uniwersalnych tendencji ludzkiego umysłu do kojarzenia doznań sensorycznych lub z celowego działania twórczego autora dążącego do wywołania określonych emocji.

Należy jednak zaznaczyć, że nie we wszystkich kwestiach dotyczących natury metafor synestezyjnych badacze pozostają jednomyślni. Pewne rozbieżności można zaobserwować w sposobie traktowania metafor w zależności od tego, czy ich domena docelowa obejmuje doznania sensoryczne, czy dotyczy przedmiotów i zjawisk spoza sfery sensualnej. Marcus Werning, Jens Fleischhauer i Hakan Beşeoğlu (2006: 2365–2366) uważają, że metaforę można określić jako synestezyjną tylko wtedy, gdy jej domena źródłowa jest domeną percepcyjną. Jeśli zaś chodzi o domenę docelową, to mamy do czynienia z silną metaforą synestezyjną w przypadku domeny percepcyjnej lub słabą – w przypadku domeny niepercepcyjnej. Natomiast Ning Yu (2003) i Carmen M. Bretones Callejas (2001) podczas analizy metafor synestezyjnych w literaturze rozpatrują tylko te przykłady, w których obie domeny zanurzone są w doznania sensualne. W mojej pracy badawczej poświęconej synestezji i metaforom synestezyjnym przychyliłam się do stanowiska Werninga, Fleischhauer i Beşeoğlu. Podobnie też tu, w dalszych rozważaniach, terminem *metafory synestezyjne* obejmuję te konstrukty, które przedstawiają

wrażenia percepcyjne lub pojęcia i zjawiska spoza sfery zmysłowej w kategoriach (innych) doznań zmysłowych (niezwiązane z procesami neuropsychologicznymi i nieuwarunkowane genetycznie), będące przejawem powszechnych, uniwersalnych tendencji kojarzenia doznań sensorycznych (metafora konwencjonalna, np. *ciepła barwa, ostry głos*) lub będące rezultatem zamierzonych zabiegów twórczych autora zmierzającego do osiągnięcia określonego efektu językowego lub wizualnego (metafora niekonwencjonalna, autorska).

W kwestii doboru materiału badawczego za najbardziej reprezentatywne dla przedstawionych rozważań uznałam te reklamy prezentowane na stronach internetowych, które spełniają następujące warunki: 1) w sposób możliwy do zidentyfikowania przedstawiają obraz reklamowanego produktu; 2) dotyczą modalności sensorycznych, jeśli weźmiemy pod uwagę informacje werbalne i wizualne zakodowane w reklamie; 3) są językowymi i/lub wizualnymi nośnikami cech, które reklamują produkt i są związane z wrażeniami zmysłowymi; 4) reklamują rodzimy produkt lub ich komunikat werbalny jest wyrażany w języku polskim, rosyjskim bądź angielskim.

## Reklama jako przestrzeń dla metafor synestezyjnych

Reklama doczekała się wielu prób definicji na gruncie różnych dyscyplin naukowych, zmierzających do jak najpełniejszego ujęcia wszystkich jej cech i aspektów funkcjonowania. Jako przykład zacytuję definicję Amerykańskiego Stowarzyszenia Marketingu, według którego reklama jest

wszelką płatną formą bezosobowego przedstawiania i popierania towarów, usług i idei, a jej istotę można wyrazić za pomocą definicji składającej się z sześciu następujących elementów: płatny, nieosobowy przekaz informacji, pochodzący od konkretnego nadawcy, posługujący się masowymi sposobami komunikowania w celu pozyskania przychylności i wywarcia wpływu pożądanego przez nadawcę na adresatach, odbiorcach i publiczności (podają za: Cymanow-Sosin, Cymanow, 2007: 128).

Podkreślając perswazyjną rolę reklamy, autorzy artykułu *Oddziaływanie przekazu reklamowego w świetle odkryć psychologii konsumenta* (Cymanow-Sosin, Cymanow, 2007) formułują cechy dobrego przekazu nakłaniającego, który powinien 1) nawiązać bliską więź z odbiorcą i zwrócić uwagę na samego siebie, 2) poinformować o wybranych cechach towaru, usługi albo wizerunku produktu, 3) koniecznie usuwać negatywne (jeśli takowe są), a budować pozytywne skojarzenia związane z reklamowanym przedmiotem, 4) zachęcać do skorzystania z oferty, 5) pozostawić dobre wrażenie po sobie, 6) utrwalić znak

firmowy albo nazwę produktu. Podobnie jak w podanej wyżej definicji, podkreślone jest tu oddziaływanie na odbiorcę poprzez nawiązanie z nim więzi i pozyskanie jego przychylności. Aby to osiągnąć, przekaz reklamowy powinien wywołać i utrwalić w umyśle odbiorcy szereg skojarzeń związanych z określonym produktem. Nie chodzi tu jednak o przekonanie go do dokonania zakupu, ale raczej o pokazanie, że dany produkt może stać się dla niego narzędziem do osiągnięcia wyższych celów. Dlatego właśnie asocjacje związane z produktem przeważnie odwołują się do idei i wartości należących do pojęć abstrakcyjnych, a twórcy reklam, by „przechwycić odbiorcę, zachwycić go, skupić jego uwagę i zawładnąć emocjami” (Cymanow-Sosin, Cymanow, 2007: 143), chętnie sięgają po możliwości, jakie otwiera przed nimi metafora. Bowiem to właśnie ona zaskakuje swoimi nietypowymi skojarzeniami i powiązaniem, wywołuje zdziwienie, zmusza do zatrzymania się i poświęcenia chwili uwagi, by odszukać nie zawsze jasno i otwarcie wyrażoną konkluzję. A satysfakcja z sukcesu w poszukiwaniach ukrytego przekazu i związana z tym przyjemność intelektualna sprzyjają zapamiętaniu reklamy i jej komunikatu (por. Doliński, 2005: 103; Heath, 2006: 95–96).

Reklama, szczególnie w przestrzeni internetowej, jest środowiskiem naturalnym dla metafor synestezyjnych. W cyfrowym świecie teksty reklamowe są wzbogacane przez obrazy, dźwięki i animacje, co stwarza doskonałe warunki do integrowania różnych modalności sensorycznych. Co istotne, zastosowanie metafor synestezyjnych pozwala wzmocnić przekaz emocjonalny, zaangażować wiele zmysłów odbiorcy jednocześnie oraz skonstruować bardziej trwałe skojarzenia z marką lub produktem. Przykłady reklam pokazują, że twórcy chętnie sięgają po takie środki wyrazu, szczególnie w odniesieniu do produktów, które silnie bazują na doznaniach zmysłowych, jak perfumy, pożywienie, napoje czy kosmetyki.

Analiza zgromadzonych przykładów pozwoliła wyróżnić kilka kategorii metafor synestezyjnych na podstawie ich struktury i funkcji:

1. Metafory dominacji obrazu nad tekstem. W tych reklamach to obraz odgrywa główną rolę w komunikowaniu metafory synestezyjnej. Tekst, o ile jest, jedynie uzupełnia lub wzmacnia przekaz wizualny, np. zdjęcie perfum w wielu przypadkach opatrzone jest hasłem *Zapach, który otula jak aksamit*.

2. Metafory dominacji tekstu nad obrazem. W tym przypadku język stanowi podstawowe narzędzie przekazu metafory, a obraz jedynie ilustruje sens zawarty w słowach. Przykładem może być hasło *Symfonia smaku! – cukierki czekoladowe* (*Симфония вкуса! – шоколадные конфеты*), gdzie ilustracja przedstawiająca fortepian pełni funkcję wspierającą<sup>3</sup>.

---

<sup>3</sup> Кондитерская Фабрика АЙКО, <http://aikokf.ru/posts/2301737> (23.10.2024).

3. Metafory integracyjne. Obraz i tekst współdziałają w równym stopniu, tworząc spójny przekaz. Reklama jogurtów owocowych Fantazja łączy hasło *Rozsmakuj się w kolorach* z obrazem różnokolorowych owoców wokół opakowań produktu, wzmacniając w ten sposób efekt synestezyjny<sup>4</sup>.

4. Metafory hybrydowe. Są to przypadki, gdzie granice między tekstem a obrazem są zatarte, a ich interakcja prowadzi do powstania nowych, nieoczywistych znaczeń, np. w animowanym spotcie reklamowym gorzkiej czekolady Wedel w pierwszym kadrze pojawia się pytanie *Jak brzmi czekolada?*, po czym prezentowane są prawdziwe odgłosy jej łamania, sypania proszku kakaowego i inne dźwięki procesu produkcji czekolady<sup>5</sup>.

Należy przyznać, że elementy wizualne i werbalne w reklamach nie zawsze funkcjonują na takich zasadach, które pozwalają zakwalifikować je jako komponenty metafory integracyjnej lub hybrydowej. Niekiedy pozostaje jedynie stwierdzić, że żaden z tych elementów nie jest nadrzędny wobec drugiego.

Kluczowym aspektem przedstawionych badań jest analiza wzajemnego oddziaływania obrazu i języka w przekazie synestezyjnym i metaforycznym. W wizualno-werbalnej reklamie internetowej tekst i obraz w każdym przypadku tworzą nierozzerwalną całość, która wzmacnia komunikat sensoryczny. Obraz oddziałuje na podświadomość, a język nadaje mu konkretny kontekst i kierunek interpretacji.

Metafory synestezyjne zaobserwowane w reklamach zostały też poddane analizie przez pryzmat modalności sensorycznych, które integrują. Do najczęściej spotykanych kombinacji należą:

1. Wzrok i słuch: opisy kolorów jako *muzycznych* lub dźwięków jako *jasnych*, np. w polskiej reklamie kosmetyków Pure Beauty *Symfonia barw* i rosyjskiej reklamie *А ты слышишь? Coca-Cola*.

2. Smak i dotyk: wyrażenia typu *aksamitny smak* lub *kremowa faktura*, które łączą wrażenia dotykowe i kulinarne, na przykład w polskiej reklamie grzanego wina *Smak, który otula*, rosyjskiej reklamie czekolady Dove – *шоколадный вкус*.

3. Smak i kolor: połączenie doznań smakowych z określeniami i nazwami typowymi dla opisu wrażeń wzrokowych; przykładem są polska, angielska i rosyjska reklamy Skittles: *Skittles – skubnij tęczy, spróbuj tęczy*, *Skittles – drain the rainbow, taste the rainbow* i *Skittles – nonпобый радузы, nпopyчy радузы*.

4. Smak i słuch: wykorzystanie doznań brzmieniowych i smakowych właściwych dla reklamowanego produktu, np. w polskiej reklamie *Essentiale – Symfonia smaku*, rosyjskiej reklamie czekolady *Тетро – новый звук в мире шоколада*.

<sup>4</sup> *Owocowe smaki jogurtu inspiracją dla polskich ilustratorek*, <https://www.signs.pl/owocowe-smaki-jogurtu-inspiracja-dla-polskich-ilustratorek,387023,artykul.html> (10.05.2025).

<sup>5</sup> *Wedel w reklamie pokazuje, jak brzmi czekolada*, <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/wedel-czekolada-gorzka-premium-reklama-pokazuje-jak-brzmi-wideo> (12.05.2025).

## Metafory multisensoryczne – analiza przykładów

W większości przypadków mamy do czynienia z kombinacją większej ilości modalności niż tylko dwie. Dowodzi tego np. jedna z reklam napoju orzeźwiającego, znaleziona w rosyjskich zasobach internetowych<sup>6</sup>. Spot reklamowy przedstawia dynamiczny obraz butelki napoju, z której po włożeniu kawałków owoców cytrusowych, lodu i liści mięty oraz dodaniu wody wytryskują tysiące bąbelków. Bąbelki pojawiają się w kaskadzie jasnych, żywych kolorów – żółtego, zielonego i srebrnego – tworząc wizualny efekt przypominający eksplozję. Hasło reklamowe głosi: *Каждый глоток – это взрыв свежести и радости, который подарит вам солнечное настроение*. Reklama wykorzystuje szybkie cięcia, intensywne dźwięki gazowanego napoju i świeżą muzykę, która podkreśla energię i rześkość produktu.

Mechanizm utworzenia tej metafory multisensorycznej opiera się na trzech aspektach:

1. wybór odpowiednich słów:

- słowo *взрыв* („eksplozja”) jest dynamiczne, wywołuje skojarzenie z czymś gwałtownym, zaskakującym i intensywnym. Wprowadza asocjacje z szybkim odświeżeniem, które napój zapewnia;

- *свежесть* („świeżość”) wzmacnia poczucie czystości i chłodu. To uniwersalne pojęcie w reklamie produktów spożywczych, które budzi skojarzenia z przyjemnym, sensorycznym doznaniem.

2. wizualne przedstawienie produktu:

- eksplodujące bąbelki są kluczowym elementem wizualnym. Ich dynamiczny ruch symbolizuje energię, a ich różnorodność – bogactwo doznań. Połączenie bąbelków z chłodnymi kolorami wzmacnia ideę świeżości;

- ruch i dynamika obrazu sugerują, że orzeźwienie jest natychmiastowe i energetyzujące.

3. dźwięk i muzyka:

- odgłos musowania wzmacnia wrażenie świeżości i gazowanej konsystencji napoju;

- dynamiczna muzyka, która stopniowo przyspiesza, podkreśla energię i podświadomie kojarzy się z odczuciem witalności.

Mamy tu zatem do czynienia z projekcją sensoryczną na trzech płaszczyznach:

1. smak → dotyk

Metafora *взрыв свежести* przenosi doznania smakowe w obszar dotyku i kinestetyki. Wyraz *eksplozja* sugeruje uczucie orzeźwienia, które jest dynamiczne i intensywne, niemal fizycznie odczuwalne na języku i w ciele. Użycie bąbelków symbolizuje delikatny, szczypiący dotyk gazowanego napoju, co wzmacnia odbiór sensoryczny przez widza.

<sup>6</sup> <https://tolko.uds.app/c/news/869367> (29.11.2024).

## 2. wzrok → smak

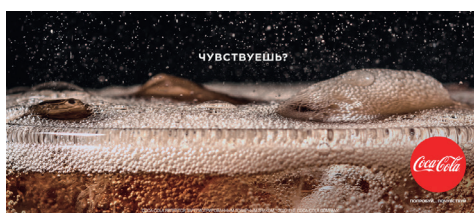
Kolory eksplodujących bąbelków i lodu kojarzą się z chłodem i naturą, co buduje metaforę świeżości. Intensywność barw przywodzi na myśl nie tylko smak (owoców cytrusowych i mięty), ale i poczucie rzeźkości, jakie daje łyk zimnego napoju.

## 3. dźwięk → smak

W tle słychać odgłosy syczenia i musowania napoju, które wzmacniają doświadczenie związane z jego gazowaną strukturą i smakiem. Dźwięki te kojarzą się z chłodem i orzeźwieniem cytrynowo-miętowego napoju, tworząc multisensoryczną atmosferę.

Przedstawiona reklama, łącząc w sobie doznania wizualne, smakowe, dźwiękowe i kinestetyczne, skutecznie wykorzystuje metaforę synestezyjną do przekazywania idei świeżości, energii i natychmiastowego orzeźwienia. Połączenie dynamicznych obrazów, żywych kolorów, realistycznych dźwięków i sugestywnego tekstu tworzy multisensoryczną narrację, która angażuje widza i wywołuje w nim wrażenie fizycznego odczucia chłodu oraz eksplozji smaku. Jest to przykład udanego połączenia modalności sensorycznych w przekazie reklamowym.

Za równie udaną można uznać kampanię reklamową Coca-Coli. Obejmowała ona banery i spoty, w których główną rolę przyznano wrażeniom zmysłowym. Co ciekawe, już jednak w reklamie banerowej wyraźne jest przenikanie się doznań percepcyjnych, przy czym aktywizacja wyobraźni odbiorcy następuje dopiero poprzez wzajemne oddziaływanie na siebie obrazu i słowa. Statyczny obraz palców otwierających puszkę z wyciekającym napojem wprawiany jest w ruch za sprawą krótkiego pytania: *Слышишь?* na jednym banerze i *Чувствуешь?* na kolejnym. Słowa te stanowią bodziec do uruchomienia wspomnień i przechowywanych w pamięci dźwięków, doświadczeń smaku, dotyku i przyjemności zaspokojenia pragnienia. W ten sposób bodziec pochodzący z modalności wzrokowych i aspekt werbalny wywołują łańcuch skojarzeń zmysłowych.



Banery reklamowe Coca-Coli (<https://dzen.ru/a/XjIMN6jSwTogZmQz>, data dostępu: 10.05.2025)

W przypadku tej reklamy dochodzi do projekcji sensorycznej na czterech płaszczyznach:

1. wzrok → smak

Widok eksplodującego napoju na pierwszym banerze i bąbelków w charakterystycznym dla Coca-Coli kolorze na drugim wywołują wrażenie chłodu i orzeźwienia. Z pamięci przywoływane są doznania smakowe, jakie daje łyk napoju.

2. wzrok → dotyk

Przedstawienie palca otwierającego puszkę przenosi wrażenie wzrokowe na zapamiętane doznania w obszarze dotyku i kinestetyki. Chodzi tu nie tylko o sam moment otwierania, ale też dotykowe doznania towarzyszące wypływającemu płynowi. Na drugim banerze dodatkowym bodźcem do transferu sensorycznego jest werbalnie wyrażone pytanie, które niemal zobowiązuje odbiorcę do odczuwania delikatnego, szczypiącego w język dotyku gazowanego napoju pod wpływem zilustrowanych bąbelków.

3. wzrok → dźwięk

Zarówno na pierwszym, jak i na drugim banerze doznania wzrokowe przywołują wrażenia brzmieniowe. W pierwszym przypadku jest to dźwięk otwieranej puszkki i syczenie uwalnianego napoju gazowanego – wzmocnione postawionym w reklamie pytaniem. Na drugim banerze widok bąbelków kojarzy się z odgłosami musującego napoju.

4. dźwięk → smak

Opisane wyżej doznania brzmieniowe wywołują u odbiorcy kolejne wrażenia percepcyjne. Dźwięk otwieranej puszkki kojarzyć się może ze smakiem Coca-Coli. Natomiast syczące i musujące bąbelki przywołują doznanie świeżości chłodnego napoju.

A zatem, podobnie jak w przypadku przeanalizowanej wcześniej reklamy, mechanizm utworzenia i funkcjonowania metafory jest tu oparty na 1) doborze odpowiednich słów (pytań), które uruchamiają łańcuch asocjacji sensorycznych; 2) wizualnym przedstawieniu produktu, które dzięki skojarzeniom przywołwanym z pamięci odbiorcy wprowadzane jest w ruch, nabiera energii i dynamiki; 3) dźwiękach projektowanych z doznań wzrokowych i doświadczeń przechowywanych w pamięci odbiorcy.

## Wnioski

Metafory synestezyjne w reklamach internetowych oferują niezwykle bogaty materiał do analizy, zarówno pod kątem językowym, jak i wizualnym. Ich skuteczność opiera się na zdolności do integrowania modalności sensorycznych, co czyni je idealnym narzędziem w nowoczesnym marketingu. Przeanalizowane przykłady ukazują różnorodność strategii i kreatywność twórców.

Na koniec warto jednak zaznaczyć, że proces interpretacji metafor w reklamie w każdym pojedynczym przypadku obejmuje unikalne doświadczenia, zakres posiadanej wiedzy, emocje, intelektualne zdolności odbiorcy aktywnie zaangażowanego w odbiór komunikatu. Na odbiorcę, na odmienność każdego indywidualnego przekazu, na jego wielopoziomowość, wielogłosowość i polisemiczność już od wielu lat zwracają uwagę badacze w zakresie marketingu oraz studiów kulturowych i społecznych (por. Duda, 2005: 44). W konsekwencji przyjęcia takiej perspektywy „każdy przekaz reklamowy musi liczyć się z wielością punktów widzenia, z tym, że podlega wielopoziomowej interpretacji, a ostateczny jego sens różnicuje się wedle zmiennej logiki kontekstu” (Duda, 2005: 44). Spostrzeżenia te wpisują się w sposób funkcjonowania w reklamie metafor synestezyjnych. Ich interpretacja zależeć będzie m.in. od indywidualnych doświadczeń utrwalonych w pamięci odbiorcy, zdolności doświadczania wrażeń sensorycznych, stanu emocjonalnego, zdolności intelektualnych. Rezultat odbioru takiej reklamy może być zatem inny (węższy lub szerszy) u poszczególnych osób mierzących się z odczytaniem komunikatu reklamy.

## Bibliography

- Bretones Callejas, Carmen M. (2001). *Synaesthetic metaphors in English*, Technical Report, [https://www.researchgate.net/publication/326128569\\_SYNAESTHETIC\\_METAPHORS\\_IN\\_ENGLISH](https://www.researchgate.net/publication/326128569_SYNAESTHETIC_METAPHORS_IN_ENGLISH) (28.10.2024).
- Chang, Su, Wang, Xiaomei, Wang, Zita, Chang, Yijiang (2019). *A model of synaesthetic metaphor interpretation based on cross-modality similarity*, *Computer. Speech and Language*, 58: 1–16, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0885230818301086> (10.01.2025).
- Cymanow-Sosin, Klaudia, Cymanow, Piotr (2007). *Oddziaływanie przekazu reklamowego w świetle odkryć psychologii konsumenta*, *Krakowskie Studia Małopolskie*, 11: 128–146.
- Day, Sean (1996). *Synaesthesia and Synaesthetic Metaphors*, *PSYCHE*, 2(32), <http://www.daysyn.com/Day1996.pdf> (26.11.2024).
- Doliński, Dariusz (2005). *Psychologiczne mechanizmy reklamy*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Duda, Aneta (2005). *Reklama w teorii kultury – przegląd wybranych stanowisk*, *Kultura i Edukacja*, 1: 32–47, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kultura\\_i\\_Edukacja/Kultura\\_i\\_Edukacja-r-2005-t-n1/Kultura\\_i\\_Edukacja-r2005-t-n1-s32-47/Kultura\\_i\\_Edukacja-r2005-t-n1-s32-47.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kultura_i_Edukacja/Kultura_i_Edukacja-r-2005-t-n1/Kultura_i_Edukacja-r2005-t-n1-s32-47/Kultura_i_Edukacja-r2005-t-n1-s32-47.pdf) (11.01.2025).
- Heath, Robert (2006). *Ukryta moc reklamy. Co tak naprawdę wpływa na wybór marki?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kraska, Mariusz (2007). *Metafora w kulturze popularnej. Przykład graffiti*, *Przestrzenie Teorii*, 7: 159–171, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6c77fc46-494f-47c6-b586-0b8544dcb08/content> (10.01.2025).
- Lakoff, George, Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- Ramachandran, Vilayanur S. (2012). *Neuronauka o podstawach człowieczeństwa. O czym mówi mózg?* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Skowronek, Justyna (2016). *Czy jesteś synestetykiem? Typologia synestezji i sposoby jej diagnozowania*. W: *Synestezja a sztuka* (13–27), pod red. A. Rogowskiej, J. Kaleńskiej-Rodzaj. Kraków: Wydawnictwo Aureus S. C.
- Werning, Markus, Fleischhauer, Jens, Beşeoğlu, Hakan (2006). *The Cognitive Accessibility of Synaesthetic Metaphors*. W: *Proceedings of the 28<sup>th</sup> Annual Conference of the Cognitive Science Society* (2365–2370), pod red. R. Sun, N. Miyake. London: Lawrence Erlbaum Associates Editors.
- Yu, Ning (2003). *Synesthetic metaphor: a cognitive perspective*, *Journal of Literary Semantics*, 32: 19–34.
- Yu, Xiu (2012). *On the Study of Synesthesia and Synesthetic Metaphor*, *Journal of Language, Teaching and Research*, 3/6: 1284–1289, <https://www.academypublication.com/issues/past/jltr/vol03/06/30.pdf> (9.01.2025).



VANYA IVANOVA (ВАНЯ ИВАНОВА)

 <https://orcid.org/0000-0002-1936-7983>

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Faculty of Philology

Department of Russian Language

ul. T. Tarnovski 2

5003 Veliko Tarnovo, Bulgaria

[vania.ivanova1@gmail.com](mailto:vania.ivanova1@gmail.com)

## ГРАММАТИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ ВРЕМЕНИ И НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА КАК ПРОБЛЕМА ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ С РУССКОГО НА БОЛГАРСКИЙ ЯЗЫК

### GRAMMATICAL CATEGORIES OF VERB TENSE AND VERB MOOD IN TEACHING TRANSLATION FROM RUSSIAN INTO BULGARIAN

This article examines errors in verb tense and verb mood that occur in translations from Russian into Bulgarian. Focusing on literary translations produced by students of Russian from various Bulgarian and international universities, the study examines how closely the use of tense and mood in the translations adheres to that in the original texts. It aims to identify the most frequent errors in these two grammatical categories. The analysis compares the form and content of the translated texts with their originals. According to the findings, verb tense errors most often involve the use of the aorist tense instead of the imperfect or pluperfect; verb mood errors typically arise from using the retelling (non-testimony) mood instead of the indicative. The latter errors arise from the formal similarity between Russian past tense verb endings and Bulgarian verbs in the retelling mood.

**Keywords:** translation error, language asymmetry, verb tense, verb declension, Russian language, Bulgarian language

Received: 15.02.2025. Verified: 6.10.2025. Accepted: 26.10.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

В настоящей статье рассмотрены ошибки, связанные с грамматическими категориями времени и наклонения глагола в переводах с русского на болгарский язык. Материалом исследования являются студенческие переводы, полученные в процессе обучения художественному переводу, а также конкурсные переводы студентов-русистов из болгарских и зарубежных вузов. Предмет исследования – уровень соответствия категории времени и наклонения глагола в оригинальных текстах и их переводах. Цель настоящей статьи – выявить наиболее распространенные ошибки, связанные с грамматическими категориями времени и наклонения глагола при переводе с русского на болгарский язык. Методом исследования служит дескриптивный метод на основе сопоставительного анализа перевода с оригиналом – анализ формы и содержания текста перевода в сопоставлении с формой и содержанием текста оригинала. В результате проведенного анализа было установлено, что основные ошибки, связанные со временем глагола, состоят в употреблении аориста вместо имперфекта и плюсквамперфекта, а в отношении наклонения – это выбор пересказывательного (несвидетельского) наклонения вместо изъявительного, причем последнее мотивировано формальным сходством русских глаголов в прошедшем времени и болгарских глаголов в пересказывательном наклонении.

**Ключевые слова:** переводческая ошибка, языковая асимметрия, время глагола, наклонение глагола, русский язык, болгарский язык

Традиционно основными проблемами перевода с русского на болгарский язык считаются наличие межъязыковой омонимии в лексических составах обоих языков, перевод безэквивалентной лексики и передача непере译имой игры слов. Бесспорно, эти факторы являются основными сложностями в переводческом процессе и часто становятся причинами основного количества переводческих ошибок в работах молодых и обучающихся переводчиков. Однако в настоящей статье мы остановим свое внимание на ошибках, которые начали встречаться только в последние годы в переводах начинающих переводчиков – это ошибки, связанные с грамматическими категориями глаголов.

В настоящей статье рассматриваются грамматические категории времени и наклонения глагола как проблема обучения художественному переводу с русского на болгарский язык. Материалом исследования послужили студенческие работы, полученные в процессе обучения по специализированным переводческим дисциплинам в Великотырновском университете им. Святых Кирилла и Мефодия, г. Велико-Тырново, Болгария. Рассмотрены также конкурсные переводы студентов-русистов из разных университетов в Болгарии и за рубежом, участников международного конкурса по переводу «Трансформации», организуемого филологическим факультетом ВТУ, который проводится ежегодно с 2016 года. Конкурс ориентирован на студентов и учеников в Болгарии и за рубежом и осуществляется при поддержке Министерства образования и науки Болгарии. Конкурсные задания включают перевод текстов иностранных авторов на болгарский язык (для студентов и учеников из Болгарии) и перевод произведений болгарских авторов на иностранный язык (для изучающих болгарский язык за пределами Болгарии).

В качестве метода исследования в настоящей статье применяется дескриптивный метод на основе сопоставительного анализа перевода с оригиналом. На более низком уровне анализа прослеживается соответствие глагольных категорий времени и наклонения в оригинальном тексте и в переводах обучающихся.

В настоящей статье анализируются переводы отрывков из следующих произведений: «Авиатор» Е.Г. Водолазкина (Водолазкин, 2016), «Бежин луг» И.С. Тургенева (Тургенев, 2022), «Гнев» Б.А. Ханова (Ханов, 2019), «Июнь» Д.Л. Быкова (Быков, 2018), «Кот-ворюга» К.Г. Паустовского (Паустовский, 2024), «Мастер и Маргарита» М.А. Булгакова (Булгаков, 2024), «На все цвета радуги» Е.А. Пермяка (Пермяк, 2018), «Посвящение дамам и господам, запечатленным фотографом летом 1913 года в Н-ской губернии Великой Российской империи» Б. Ахмадулиной (Ахмадулина, 1990), «Пост 2. Спасти и сохранить» Д.А. Глуховского (Глуховский, 2021), «Сказка об умном барашке» Я.М. Сипаткиной (Сипаткина, 2012), «Турецкий гамбит» Б. Акунина (Акунин, 2007).

Прежде чем начать анализ ошибок в студенческих переводах отрывков художественных произведений с русского на болгарский язык, скажем несколько слов о предмете исследования, рассматриваемом в настоящей статье.

### **Межъязыковая асимметрия глагольных категорий в русском и болгарском языках**

Одна из существенных особенностей в грамматическом аспекте, отличающая болгарский язык от остальных славянских языков, заключается в асимметрии темпоральных систем и наклонений. Болгары, изучающие славянские языки, и в частности русский, часто сталкиваются с проблемой правильной передачи значений болгарских глагольных времен при переводе, особенно т. наз. «результативных глагольных времен». Большие трудности встречаются и иностранцы, изучающие болгарский язык, когда им нужно решить, какую форму глагола употребить в определенной ситуации – результативную или нерезультативную. Как упоминает Р. Железарова в своем исследовании лингвистических проблем и ошибок в переводе со славянских языков на болгарский, найти экстралингвистические факторы в контексте, обуславливающие употребление болгарских глагольных времен, оказывается нелегкой задачей не только для обучающихся, но даже для переводчиков, достигнувших высокой степени компетентности в этой области. Это означает, что для активного использования богатства болгарского языка переводчики должны уметь рассчитывать конкретные контекстуальные знаки в тексте оригинала (Железарова, 2016: 116–117).

В традиционном языкознании принимается, что в болгарском языке существует девять времен глаголов, которые выражаются посредством глагольных форм и с помощью вспомогательных слов. Основная сложность при переводе с русского языка на болгарский в отношении темпоральных систем глаголов заключается в том, что в русском языке есть одна форма прошедшего времени, а в болгарском имеется целая система прошедших времен.

Самым кратким образом представим прошедшие времена в болгарском языке.

*Имперфект (прошедшее незавершенное время)* означает действие, чей интервал включает в себя прошедший интервал референтности, и интервал действия открыт по отношению к интервалу референтности, т.е. действие обозначается как континуативное (Ницолова, 2008: 282). Основное значение имперфекта в болгарском языке – это обозначение действий, имевших место в прошедшем ориентационном моменте. Форма прошедшего незавершенного времени не указывает, продолжается ли действие в момент говорения, или оно завершено до момента говорения (Стоянов, 1983: 327).

*Аорист (прошедшее завершенное время)* означает действие, чей интервал одновременный с прошедшим интервалом референтности и закрытый в рамках этого интервала, т.е. по сравнению с имперфектом обозначаемое аористом действие неконтинутивно (Ницолова, 2008: 290). Иными словами, это обозначение прошедшего действия, совершаемого или совершенного в определенный, конкретный момент или период и прекращенного до момента говорения (Стоянов, 1983: 314).

*Перфект (прошедшее неопределенное время)* в своем основном значении представляет действие, чей интервал в плане прошедшего, предшествующий интервалу референтности, который включает момент говорения. Поскольку в этом случае интервал референтности совпадает с интервалом речи, когда налицо результат действия, само действие не связывается с определенным прошедшим интервалом, в отличие от аориста и имперфекта (Ницолова, 2008: 294–295). Прошедшее неопределенное время выражает прошедшее действие, осуществленное или осуществляемое до момента говорения, но без информации о связанности совершения действия с каким-либо определенным прошедшим моментом, т.е. без информации о конкретности и локализованности действия во времени (Стоянов, 1983: 319).

*Плюсквамперфект (прошедшее предварительное время)* означает действие, совершаемое в плане прошедшего, до определенного прошедшего интервала референтности. Как и перфект, так и плюсквамперфект – это результативное время: его результат наличен в прошедшем интервале референтности (Ницолова, 2008: 302). Важная особенность прошедшего предварительного времени заключается в том, что обычно действия высказыва-

ются без связи с конкретным временем их совершения, т.е. как нелокализованные во времени (Стоянов, 1983: 335–336).

Далее представим соотношение прошедших времен изъявительного наклонения в русском и болгарском языках и добавим пояснения и примеры, которые приводит болгарский теоретик перевода И. Васева (Васева, 1980):

болг. аорист (прошедшее завершённое время) – глаголы: *четох, играх, живях, пих* – русск. прошедшее время – глаголы: *читал, играл, жил, пил*;

болг. имперфект (прошедшее незавершённое время) – глаголы: *четях, играех, живеех, пиех* – русск. прошедшее время – глаголы: *читал, играл, жил, пил*;

болг. перфект (прошедшее неопределённое время) – глаголы: *чел съм, играл съм, живял съм, пил съм* – русск. прошедшее время – глаголы: *читал, играл, жил, пил*;

болг. плюсквамперфект (прошедшее предварительное время) – глаголы: *бях чел, бях играл, бях живял, бях пил* – русск. прошедшее время – глаголы: *читал, играл, жил, пил*.

Как видно, русской форме прошедшего времени *читал* от глагола *читать* в болгарском переводе могут соответствовать четыре разных прошедших времени изъявительного наклонения: аорист – *четох*, имперфект – *четях*, перфект – *чел съм*, плюсквамперфект – *бях чел*.

Глаголы совершенного вида в изъявительном наклонении могут иметь формы: аориста – *прочетох*; перфекта – *прочел съм* и плюсквамперфекта – *бях прочел*. В русском языке во всех случаях будет – *прочитал*.

В предложении «*Снегът се беше стопил*» плюсквамперфект глагола обозначает не только действие (оно осуществлено в прошлом), но и состояние как результат этого предшествующего действия. В русском переводе «*Снег сошел*» нет этого значения, оно может быть подсказано только контекстом. В отрыве от контекста эта же форма прошедшего времени совершенного вида может иметь как значение аориста (*снегът се стопи*), так и перфекта (*снегът се е стопил*).

Вот почему при переводе с русского языка на болгарский всегда привлекается широкий контекст, и каждая форма прошедшего времени анализируется очень внимательно с учетом ее соотношений с другими формами и обозначаемыми или реальными действиями. Так, в высказывании «*Смолкли топорики и голоса, даже кони перестали ржать и взвизгивать, – в стан прибыл Тимур*» (С. Бородин, Звезды) имеются три глагола в форме прошедшего времени совершенного вида, но они описывают два разных временных плана – аориста и плюсквамперфекта: «*Млъкнаха бравичките и гласовете, дори конете престанаха да пръхтят и цвилят – в лагера бе дошъл Тимур*» (Васева, 1980: 161).

В пересказывательном (несвидетельском) наклонении в болгарском языке имеются те же прошедшие времена: *ходел съм* – прош. несов. в. (имперфект); *ходил съм* – прош. сов. в. (аорист); *бил съм ходил* – прош. неопред. (перфект); *бил съм ходел* – прош. предварит. (плюсквамперфект). Это осложняет выбор формы прошедшего времени. Переводчик учитывает одно-временно соотношение временных планов действий в прошлом и наблюдаемость/ ненаблюдаемость описываемых событий. В зависимости от этого предложение «Дядя пришел» можно перевести:

а) если говорящий сам это видел – «*Чичо дойде*» (аорист изъяв. накл.) или «*Чичо е дошъл*» (перфект изъяв. накл.);

б) если ему об этом говорили – «*Чичо дошъл*» (аорист пересказ.) или «*Чичо бил дошъл*» (перфект пересказ. накл.) (Васева, 1980: 161).

К группе грамматических расхождений между болгарским и русским языками, вызывающих специфические трудности при переводе, следует отнести также уже упомянутое выше наличие в болгарском языке пересказывательного или несвидетельского наклонения и отсутствие его в русском языке. В русском языке, как известно, существует одна оппозиция наклонений – реальное наклонение (индикатив), относящее сообщение к реальному временному плану, противопоставлено синтаксически ирреальным наклонениям (повелительному и условному), которые относят сообщение к плану возможности, желательности или долженствования и поэтому выражают временную неопределенность.

В болгарском языке, помимо этой оппозиции (реальное – ирреальное), существует еще одна оппозиция наклонений – изъявительное – пересказывательное (несвидетельское) наклонение. Например: а) «*прочетоха писмото*» означает, что говорящий – свидетель действия; б) «*прочели писмото*» означает, что говорящий знает об этом со слов другого человека. В русском языке в обоих случаях будет «*прочли письмо*» (Васева, 1980: 158–159).

С помощью пересказывательного наклонения действие характеризуется не как наблюдаемое, непосредственно воспринимаемое говорящим, а как известное ему со слов другого лица. Пересказывательное наклонение противопоставляется индикативу всей системой своих временных форм, что создает большие возможности для выражения модальности.

Пересказывательные глагольные времена в болгарском языке образуются от изъявительных следующим образом:

1) Простые изъявительные времена заменяются сочетанием причастия на *-л* (завершенного – при прошедшем завершенном времени и незавершенного – при прошедшем незавершенном времени) и настоящим временем вспомогательного глагола *съм*, напр.: *четох* – пересказ. *чел съм*; *чета* – пересказ. *четял съм*.

2) В сложных изъявительных временах вспомогательный глагол (*съм, ща*) изменяется тем же образом в комбинации причастия на *-л* и настоящего времени глагола *съм*: *бях чел – пересказ. бил съм чел; ще чета – пересказ. щял съм да чета* и т. д.

Характерно для форм времен в пересказывательном наклонении то, что каждая форма употребляется для пересказывания двух времен (за исключением формы прошедшего завершенного пересказывательного времени). Эти совпадения не случайны, они являются результатом формальных процессов, в ходе которых некоторые формы изъявительного наклонения трансформируются в пересказывательные с помощью одних и тех же причастий:

*четях – четял съм* (прош. незав. вр.);

*чета – четял съм* (наст. вр.)

Это наблюдается также при вспомогательных глаголах в сложных временах:

*бях – бил съм* (при прош. предв. вр.);

*съм – бил съм* (при прош. неопр. вр.);

*ще – щял съм* (при буд. и буд. предв. вр.).

*щях – щял съм* (при буд. в прош. и буд. предв. вр. в прош.)

Таким образом, четыре из пяти форм глагольных времен в пересказывательном наклонении служат для передачи аналогичных темпоральных отношений в разных планах: настоящее и прошедшее незавершенное, прошедшее неопределенное и прошедшее предварительное, будущее и будущее в прошедшем, будущее предварительное и будущее предварительное в прошедшем. При всех пересказывательных временах в 3 л. ед. и мн. ч. вспомогательный глагол *е, са* опускается (Стоянов, 1983: 351–352).

В отношении перевода с русского на болгарский и с болгарского на русский Васева приводит следующие примеры особенностей модальных значений, выражаемых болгарским пересказывательным наклонением:

1) В повествовательных предложениях формы пересказывательного наклонения характеризуют действие как не наблюдаемое самим говорящим, носителем позитивной информации. Например, говоря «*Сутрин ставали рано*» (*Утром вставали рано*), говорящий дает понять, что он сам этого не видел, что ему об этом рассказали.

2) В вопросительных предложениях эти же формы пересказывательного наклонения характеризуют действие как не наблюдаемое собеседником.

«Имало ли е студенти?» (Были там студенты?) означает, что говорящий знает, что его собеседника там не было. Наоборот, индикатив в предложении «Имаше ли студенти?» означает, что говорящий знает, что его собеседник был там.

В русском тексте в обоих случаях будет «Утром вставали рано», «Были там студенты?» и только широкий контекст содержит указания на то, является ли говорящий свидетелем действия, или он знает о нем с чужих слов (Васева, 1980: 159).

Пересказывательное наклонение используется в переводе обычно тогда, когда в русском тексте содержится глагол (*говорили, рассказывали*) или модальные частицы *де, дескать, мол*, обозначающие субъективную передачу чужой речи. Например: «Никита Моисеевич, *сказывали мне*, в Мытищах баба есть Воробиха, на квасной гуще гадает как-то верно – все исполняется...» (А. Толстой, Петр I). Здесь «сказывали мне» обязывает переводчика придать глаголам в дальнейшем сообщении форму пересказывательного наклонения: «Никита Мойсеевич, *разправяха ми*, в Митиши *имало* една жена, Воробиха, на утайка от квас *гледала* – ама *познавала*, – *всичко се сбъдвало*» (Васева, 1980: 160).

При переводе с болгарского языка на русский, наоборот, «ненаблюдаемость» действия либо не выражается «Буля *готвела и перяла*» – «Невестка *готовит и стирает*», либо в текст вводятся глаголы речи или модальные частицы, передающие лексически то, что в подлиннике передано грамматически (формой наклонения). Например: «Злото *идвало* от първородния грях и всеки се *раждал грешен*, понеже грехът бил заложен в човешкото семе и кръв» (Ем. Станев, Антихрист) – «Зло, *говорил мне Лаврентий*, проистекает, *по их разумению*, от первородного греха, и каждый человек рождается грешным, ибо грех заложен в семени и крови человеческих». Или в следующем примере: «Облиза лъжицата и каза, че всеки *трябвало* да живее» (К. Калчев, Двама) – «Облизав ложку, он заметил, что, *дескать*, всем жить надо» (Васева, 1980: 160).

### **Анализ переводческих ошибок, связанных с грамматическими категориями времени и наклонения глагола**

После того, как мы выяснили основные расхождения в системах прошедших времен и наклонений глаголов в русском и болгарском языках, рассмотрим некоторые из самых типичных ошибок, встречающихся в студенческих переводах, и постараемся найти причины их возникновения. Еще 20–30 лет назад правильное употребление времен и наклонений в родном

языке не было для болгарских студентов сложной переводческой задачей. Традиционно, как было упомянуто в начале настоящей статьи, в качестве сложностей рассматривались безэквивалентная лексика, перевод фразеологизмов, устойчивых словосочетаний, игра слов и т.д. – все эти элементы давно и исчерпывающе описаны в научной литературе по теории перевода с русского на болгарский язык и в разных переводоведческих пособиях. В настоящее время, однако, видно, что грамматический аспект определенных частей речи тоже начал вызывать трудности у обучающихся и стал одним из новых камней преткновения для «новых переводчиков».

При анализе материала разделим его на две части: ошибки в употреблении глагольных времен (в изъявительном и пересказывательном наклонениях) и ошибки в употреблении наклонений.

Анализируемые единицы приводятся в минимальном контексте, если в рассматриваемом фрагменте имеются ошибки, не относящиеся к грамматическим категориям глагола, они не комментируются. После отрывков приводится временная форма глагола, обозначающая действие, в соответствии с требованиями болгарской грамматики и с контекстом, обуславливающим ее употребление.

## Ошибки в употреблении глагольных времен

Сначала приведем пример наиболее редко встречающейся ошибки в употреблении времен глагола в изъявительном наклонении – это случаи, когда студенты выбирают прошедшее неопределенное время (перфект) для выражения грамматического значения прошедшего незавершенного времени (имперфект). Перфект, как известно, выражает действие в плане прошедшего, и оно предшествует моменту говорения, а для данного контекста не имеется оснований для такого понимания оригинала.

### 1. Употребление перфекта вместо имперфекта.

Русск. оригинал. *Стройный ряд подписчиков из «Инстаграма» всерьез ведь решит, что Алиса окружает себя свежими цветами и то и дело – случайно, само собой – натывается на классиков, разбросанных по квартире. Глеб-то **знал**, что без штукатурки на лице и без платья, делающего Алису похожей на нежную и возвышенную девочку, в кадре останется лишь опошленное бездарной читкой и манерным обрамлением стихотворение великого поэта (Ханов, 2019).*

Болг. перев. *Неголямо число последователи в «Инстаграм» наистина ще си помислят, че Алиса се обгражда със свежи цветя и от време на време – разбира се, съвсем случайно – се натъква на класиците, разхвърляни из*

къщата. Но Глеб **е знаел**, че без голямото количество грим и без роклята, която кара Алиса да изглежда като нежно и възвишено момиче, в кадъра ще останат само вулгаризирано от некадърно рецитиране и маниерно рамкиране стихотворението на великия поет.

Болг. ред. ... Но Глеб **знаеше**, че без голямото количество грим...

## 2. Употребление перфекта вместо плюсквамперфекта.

Другая не очень распространенная ошибка – это выбор прошедшего неопределенного времени (перфекта) вместо прошедшего предварительного времени (плюсквамперфекта), означающего действие, совершаемое в плане прошлого, но без связи с конкретным временем его совершения. Это действие в болгарском языке формально выражается при помощи вспомогательного глагола *съм* в прошедшем времени. В следующем примере при переводе на болгарский язык следует обозначить ранее произошедшее действие при помощи плюсквамперфекта, а не зарегистрировать его совершение перфектом, поскольку интервал референтности действия в этом случае не совпадает с интервалом речи.

Русск. оригинал. *Тут, кажется, **собрались** все вообще, кто может ходить [...]. Император на людях появляется нечасто, а наследника и вовсе показывают народу только в год раз – в большой православный праздник, День Михаила Архистратига и Всех сил бесплотных (Глуховский, 2021).*

Болг. перев. *Изглежда всички, които могат да ходят, **са се събрали** тук. Императорът рядко се появява пред хората, а престолонаследникът само веднъж в годината – на големия православен празник Архангеловден.*

Болг. ред. ... които могат да ходят, **се бяха събрали** тук.

## 3. Употребление аориста вместо плюсквамперфекта.

Замена плюсквамперфекта аористом наблюдается чаще в студенческих работах. Это, вероятнее всего, происходит из-за обозначения завершенности действия обоих глагольных времен, но времена эти заменяются студентами без учета момента завершения, который при аористе – конкретный, а при плюсквамперфекте – неопределенный, нелокализованный во времени.

Русск. оригинал. *Кто там первый прокричал это – неизвестно; но через несколько мгновений восторг волнами расходится уже от расчищенного городскими прохода, от первых рядов, которые могут лицезреть царя лично, – к тем, кому **не повезло**, кого зажали в глубине толпы (Глуховский, 2021).*

Болг. перев. *Не е известно кой първи извика това, но скоро внезапно възторг се разнесе по вече разчищения от полицейските стражари проход, от първите редове, където можеха да видят царя лично, до тези, на които **не им провървя**, които бяха избутани навътре в тълпата.*

Болг. ред. ...на които **не им беше провървяло**...

Русск. оригинал. *Снег падает тихо и торжественно: хотя в ноябре можно было бы ждать злого ветра, но в этот день он **присмирел*** (Глуховский, 2021).

Болг. перев.

а) *Снегът вали тихо и тържествено: въпреки че през ноември можеше да се очаква зъл вятър, но в този ден той **се успокои**.*

б) *Снегът пада бавно и тържествено: въпреки че през ноември можеше да се очаква силен вятър, в този ден той **утихна**.*

Болг. ред.

а) ... но в този ден той **се беше успокоил**.

б) ... но в този ден той **беше утихнал**.

Русск. оригинал. *Тут ужас до того овладел Берлиозом, что он закрыл глаза. А когда он их открыл, увидел, что все **кончилось**, марево **растворилось**, клетчатый **исчез**, а заодно и тупая игла **выскочила** из сердца* (Булгаков, 2024).

Болг. перев. *В този момент ужас обзе Берлиоз до такава степен, че той затвори очи. И когато ги отвори, видя, че всичко **свърши**, мъглата **се разтвори**, карираният **изчезна**, а в същото време от сърцето му **изскочи** тъпата игла.*

Болг. ред. ... *видя, че всичко **беше свършило**, мъглата **се беше разтвори**ла, карираният **бе изчезнал**, и от сърцето му **беше изскочила** тъпата игла.*

Русск. оригинал. *Такой тоскливый, безнадежный ужас она **испытала** только однажды, в шестилетнем возрасте, когда расколола любимую бабушкину чашку и спряталась под диван, ожидая неминуемой кары* (Акунин, 2007).

Болг. перев. *Такъв мрачен, безнадежен ужас тя **изпита** само веднъж, на шестгодишна възраст, когато счупи любимата чаша на баба си и се скри под дивана в очакване на неизбежното наказание.*

Болг. ред. ... *тя **беше изпитала** само веднъж, на шестгодишна възраст...*

4. Употребление аориста вместо имперфекта.

Употребление аориста вместо имперфекта – это самая распространенная ошибка, связанная с глагольной категорией времени в процессе перевода с русского языка на болгарский. Проще говоря, аорист – это время, которое означает действие, уже произошедшее и завершившееся в прошлом в конкретный момент, в то время как имперфект говорит нам о действии, которое повторялось много раз в прошлом, и говорящий является свидетелем этого действия. Парадоксально, но студентам сложно понять самое простое разграничение между континуативностью и неkontинуативностью действия в болгарском языке, связанное с выражением этих категорий имперфектом и аористом:

Русск. оригинал. *Газеты не продавались, а наклеивались на углах домов. Группы трудящихся их читали.* Сближало (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. *Вестници не се продаваха, а се лепяха по ъглите на сградите. Четоба ги групи от работници. Това ги сближаваше.*

Болг. ред. *Четяха ги групи от работници.*

Русск. оригинал. *Вода не доходила до верхних этажей. Там воду запасали в ваннах. Набирали ванны до краев, а сами мылись в тазах* (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. *Водата не стигаше до горните етажи. Там с вода се запаяваха. Пълниха ваните до горе, а сами те се миеха в легени.*

Болг. ред. *Пълнеха ваните до горе...*

Русск. оригинал. *Дом был завален удочками, дробью, яблоками и сухими листьями. Мы в нем только ночевали. Все дни, от рассвета до темноты, мы проводили на берегах бесчисленных протоков и озер* (Паустовский, 2024).

Болг. перев. *Къщата беше осеяна с въдици, сачми, ябълки и сухи листа. Ние само спяхме там. Всички дни, от сутрин до здрач, прекарвахме по бреговете на безброй потоци и езера.*

Болг. ред. *Ние само спяхме там.*

Русск. оригинал. *Все дни, от рассвета до темноты, мы проводили на берегах бесчисленных протоков и озер. Там мы ловили рыбу и разводили костры в прибрежных зарослях* (Паустовский, 2024).

Болг. перев. *Всички дни, от сутрин до здрач, прекарвахме по бреговете на безброй потоци и езера. Там ловихме риба и палихме огън в крайбрежните гъсталаци.*

Болг. ред. *Там ловяхме риба и палехме огън в крайбрежните гъсталаци.*

Русск. оригинал. *Около получаса шел я так, с трудом переставляя ноги* (Тургенев, 2022).

Болг. перев. *Около половин час вървах така, като трудно движих краката си.*

Болг. ред. *... като трудно движех краката си.*

Русск. оригинал. *Не было новых вещей – все ходили в старом* (Водолазкин, 2016).

Болг. перев.

а) *Хората нямаха нови веци – всички си носиха старите дрехи.*

б) *Нямаше нови неща – всички ходиха със стари дрехи.*

Болг. ред.

а) *... всички си носеха старите дрехи.*

б) *... всички ходеха със стари дрехи.*

Русск. оригинал. *Еще об одежде: все ходили мятые, потому что в холодное время **спали** не раздеваясь* (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. *Още по отношение на облеклото: всички ходехме с намачкани дрехи, защото в студеното време **спяхме**, без да се събличаме.*

Болг. ред. ... *защото в студеното време **спяхме**, без да се събличаме.*

Русск. оригинал. *Зимой замерзали сливные трубы. Туалетом не пользовались, **ходили** в дворовые нужники – чаще всего с ночными горшками, чтобы опорожнить* (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. *През зимата замръзваше водата в отходните тръби. Не ползваха тоалетната, по нужда **ходиха** в дворовете – най-често с нощни гърнета, за да ги изпразнят.*

Болг. ред. ... *по нужда **ходеха** в дворовете...*

### Ошибки в употреблении глагольных времен в пересказывательном наклонении

Все болгарские глаголы в прошедшем времени имеют формы как для изъявительного, так и для пересказывательного наклонений. Отметим два примера ошибочного употребления одного прошедшего времени глагола вместо другого в несвидетельском наклонении.

1. Употребление аориста вместо имперфекта.

Русск. оригинал. *С этого дня Бебека стал жить с другими барашками. С теми, которые несмотря на мнение окружающих людей, не смирились с тем, что они глупые бараны. С теми барашками, которые, так же как и Бебека, – **читали** книжки* (Сипаткина, 2012).

Болг. перев. *От този ден Бебека започнал да живее с други агнета. С тези, които въпреки мнението на околните не са се примирили, че са тъпи овце. С онези агънца, които като Бебека – **чели** книги.*

Болг. ред. ... *С онези агънца, които като Бебека – **четяли** книжки.*

Русск. оригинал. *Когда же певец **пел** алую песню с синей каймой радумья и серебристыми прожилками мудрости, тогда все люди средних лет распахивали настезь окна своих душ и двери своих сердец* (Пермяк, 2018).

Болг. перев. *Когато певецът **пял** алената песен със синята обшивка на мисълта и сребристите жилки на мъдростта, тогава всички хора на средна възраст отваряли широко прозорците на душите си и вратите на сърцата си.*

Болг. ред. *Когато певецът **пеел** алена песен...*

## Ошибки в употреблении наклонений

Основная и самая распространенная ошибка болгарских студентов при выборе наклонений глаголов – замена изъявительного наклонения пересказывательным. В процессе обучения переводу, при устном объяснении незнакомых слов, сложных конструкций и других переводческих проблем, многие студенты продолжают допускать эту ошибку даже после неоднократных исправлений преподавателя. Причина в том, что формы прошедшего времени глаголов в русском языке, оканчивающиеся на *-л, -ла, -ло, -ли*, совпадают своими суффиксами и окончаниями с формами пересказывательного наклонения в болгарском языке. Таким образом, студентам с более низкой языковой культурой и меньшим опытом чтения художественной литературы сложно оторваться от влияния этого проявления русско-болгарской омонимии на морфологическом уровне.

1. Употребление пересказывательного наклонения вместо изъявительного.

Приводим следующие примеры:

Русск. оригинал. *У Глеба имелось марксистского рода подозрение на счет того, почему преподавателей, прикрываясь благой идеей контроля за качеством, **нагружали** отчетами, рейтингами, справками, планами, списками, сведениями, анкетами...* (Ханов, 2019).

Болг. перев. *Глеб имаше марксистки подозрения относено това защо преподавателите **ги натоварвали** с отчети, рейтинги, справки, плановете, списъци, сведения, анкети ...*

Болг. ред. ... *защо преподавателите **ги натоварваха** с отчети...*

Русск. оригинал. ***Не было** новых вещей – все **ходили** в старом. **Был** даже в этом какой-то шик – трудное время, любимая фраза той поры* (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. ***Не е имало** нови вещи – всички **ходели** в стари. В това даже **имало** някакъв шик – трудно време, любима фраза по това време.*

Болг. ред. ***Нямаше** нови дрехи – всички **ходеха** със стари. В това даже **имаше** някакъв шик...*

Русск. оригинал. *Газеты **не продавались**, а **наклеивались** на углах домов. Группы трудящихся их **читали**. **Сближало*** (Водолазкин, 2016).

Болг. перев. *Вестници **не се продавали**, а **се лепили** по ъгловете на дома. Група трудещи **ги четяли**. **Сближавало ги**.*

Болг. ред. *Вестници **не се продаваха**, а **се лепяха** по ъглите на къщите. Групи трудещи **ги четяха**. **Сближаваше ги**.*

Русск. оригинал. *На Чистых прудах **появилось** новое лицо – девушка в белом свитере. Саша Горецкий **сказал**, что познакомится завтра же* (Быков, 2018).

Болг. перев. *На Чистите езерца се появило ново лице – момиче в бял пуловер. Сашо Горецки казал, че ще се срещне с нея точно утре.*

Болг. ред. *На Чистите езера се появи ново лице ... Саша Горецки каза, че ще се запознае с нея още утре.*

Русск. оригинал. *Солнце – вдруг навсегда? – быстро уходило за дальнюю хвою. Граммофон самовольно провожал его арией Каварадосси: «И вот я умираю... Ах, никогда я так не жаждал жизни!» (Ахмадулина, 1990).*

Болг. перев. *Слънцето сякаш завинаги бързо изчезвало зад далечните иглолистни гори. Грамофонът символично го изпращал с ария на Каварадосси: „И ето умирам...Ах, никога така не съм жадувал за живот!“*

Болг. ред. *... бързо изчезваше зад далечните иглолистни гори. .... Грамофонът самоволно го изпращаше...*

Этими пятью примерами мы ограничим иллюстрацию ошибочного употребления пересказывательного наклонения вместо изъявительного. Как было сказано выше, это самая типичная ошибка, допускаемая студентами – носителями болгарского языка. В процессе обучения переводу накопилось довольно большое количество примеров замены изъявительного наклонения пересказывательным, но мы считаем, что в настоящей статье указанные примеры достаточно ясно иллюстрируют данный тип ошибок.

Далее рассмотрим ошибочную замену пересказывательного наклонения изъявительным, что почти не встречается при переводе с русского на болгарский, и в работах обучающихся обнаруживается совсем небольшое количество таких ошибок.

1. Употребление изъявительного наклонения вместо пересказывательного.

Пересказывательное наклонение относится к одной из основных характеристик грамматических категорий глаголов при передаче действий в сказках на болгарском языке. Употребление изъявительного наклонения в таких случаях категорически немотивировано. Мы выделили только один пример ошибки, где имперфект глагола употребляется в изъявительном наклонении вместо пересказывательного:

Русск. оригинал. *Зато малолетки не обращали на эту песню никакого внимания. Потому что они любили песни ярких цветов и четкой раскраски. ... И для них приходилось петь особо, как и для стариков. Этим нравились песни строгих расцветок и глубоких колеров (Пермяк, 2018).*

Болг. перев. *Но младежите не обръщали внимание на тази песен. Защото обичали песни с ярки цветове и ясни разцветки. ... И за тях беше необходимо да се пее особено, както и за старите хора. Те харесваха песните със строги разцветки и дълбоки цветове.*

Болг. ред. ... *И за тях било необходимо да се пее особено... . . . Те харесвали песните със строги разцветки...*

После того, как мы рассмотрели основные ошибки в студенческих переводах, связанные с категориями времени и наклонения глаголов, можем еще раз подтвердить, что грамматика глаголов родного языка уже стала «помехой» в переводе с русского на болгарский язык. Письменные переводные тексты, созданные студентами, выявляют значительные пробелы в области болгарской грамматики, а также в «общей языковой культуре» учащихся. Работа с письменными текстами в школе сокращается за счет визуального обучения с использованием информационных технологий, а студенты, включая филологов, читают все меньше и все труднее достигают высокой языковой компетенции, что отражается в их переводах. Несвязность и логические несоответствия в темпоральной организации текста при переводе часто остаются незамеченными, и в результате студенты предлагают некачественные переводные тексты. Устранить ошибки такого типа на занятиях по переводу (учебному и художественному) сложно, поскольку они являются следствием плохого владения родным языком, а не «переводческими проблемами» в прямом смысле. Путь к их устранению лежит через повышение качества обучения родному языку, а задания на занятиях по переводу могут способствовать снижению ошибок и улучшению общего уровня языковой культуры обучающихся.

## Bibliography

### Primary Sources

- Akhmadulina, Bella (1990). *Posvyashchenie damam i gospodam, zapechatlennym fotografom letom 1913 goda v N-skoi gubernii Velikoi Rossiiskoi imperii*. <https://biography.wikireading.ru/hDicGOYq65> (10.04.2025) [Ахмадулина, Белла (1990). *Посвящение дамам и господам, запечатленным фотографом летом 1913 года в Н-ской губернии Великой Российской империи*. <https://biography.wikireading.ru/hDicGOYq65> (10.04.2025)].
- Akunin, Boris (2007). *Turetskii gambit*. M. Zakharov [Акунин, Борис (2007). *Турецкий гамбит*. М. Захаров].
- Bulgakov, Mikhail A. (2024). *Master i Margarita*. Moskva: AST [Булгаков, Михаил А. (2024). *Мастер и Маргарита*. Москва: АСТ].
- Bykov, Dmitrii L. (2018). *Iyun'*. Moskva: AST [Быков, Дмитрий Л. (2018). *Июнь*. Москва: АСТ].
- Glukhovskii, Dmitrii A. (2021). *Post 2. Spastis' i sokhranit'* [Глуховский, Дмитрий А. (2021). *Пост 2. Спасись и сохранись*].
- Khanov, Bulat A. (2019). *Gnev*. Moskva: Eksmo [Ханов, Булат А. (2019). *Гнев*. Москва: Эксмо].
- Paustovskii, Konstantin G. (2024). *Kot-voryuga. Rasskazy i skazki*. Makhaon [Паустовский, Константин Г. (2024). *Кот-ворюга. Рассказы и сказки*. Махаон].
- Permyak, Evgenii A. (2018). *Na vse tsveta radugi*. Moskva: Detskaya literatura [Пермяк, Евгений А. (2018). *На все цвета радуги*. Москва: Детская литература].

- Sipatkina, Yana (2012). *Skazki dlya detei* [Сипаткина, Яна (2012). *Сказки для детей*].
- Turgenev, Ivan S. (2022). *Zapiski okhotnika*. Moskva: Ripol-Klassik [Тургенев, Иван С. (2022). *Записки охотника*. Москва: Рипол-Классик].
- Vodolazkin, Evgenii G. (2016). *Aviator*. Moskva: AST [Водолазкин, Евгений Г. (2016). *Авиатор*. Москва: АСТ].

### Secondary Literature

- Nitsolova, Ruselina (2008). *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski” [Нитолова, Руселина (2008). *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски”].
- Stoyanov, Stoyan (red.). (1983). *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. Tom 2: Morfologia*. Sofia: BAN [Стоянов, Стоян (ред.). (1983). *Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 2: Морфология*. София: БАН].
- Vaseva, Ivanka (1982). *Teoria i praktika perevoda*. Sofia: Nauka i iskusstvo [Васева, Иванка (1982). *Теория и практика перевода*. София: Наука и искусство].
- Zhelezarova, Radost (2016). *Lingvistichni problemi i greshki v prevoda ot slavyanski ezitsi na balgarski*. Sofia: IK STILUET [Железарова, Радост (2016). *Лингвистични проблеми и грешки в превода от славянски езици на български*. София: ИК СТИЛУЕТ].



MICHAŁ JANKOWICZ

 <https://orcid.org/0000-0002-7787-1491>

University of the National Education Commission, Kraków

Faculty of Humanities

Institute of Neophilology

Department of East Slavic Linguistics

ul. Studencka 5

31-116 Kraków, Poland

[michal.jankowicz@up.krakow.pl](mailto:michal.jankowicz@up.krakow.pl)

## NIEDOOKREŚLONOŚĆ W NARRACJI WŁADIMIRA PUTINA NA TEMAT KONFLIKTU NA UKRAINIE

### THE VAGUENESS OF VLADIMIR PUTIN'S NARRATIVE ABOUT THE RUSSIAN-UKRAINE CONFLICT

This article deals with Vladimir Putin's use of vague narrative meanings linked with contemporary newspeak. The author's focus is on the speech of the President of the Russian Federation regarding the commencement of the so-called special military operation of February 24, 2022. The aim of the article is to identify and analyse the signs of vagueness, a key feature of the Russian authorities' newspeak. The author analyses the vocabulary used along with its connotations and determines the pragmatic functions of lexical units (ways of using words). The study confirms the hypothesis that Putin used vague semantics to create an ideologized image of reality. This vague language remains largely conditioned by the newspeak's monovalence. By subordinating semantics to value judgments, the analysed speech offers a specific interpretation of reality that is more important than the meaning of words.

**Keywords:** newspeak, conflict in Ukraine, vagueness, political language

Artykuł poświęcony jest niedookreśloności znaczeń występującej w narracji Władimira Putina na temat konfliktu na Ukrainie. Materiał do analizy stanowiło wystąpienie prezydenta Federacji Rosyjskiej dotyczące rozpoczęcia tzw. specjalnej operacji wojskowej z 24 lutego 2022 r., które rozpatrywane jest jako realizacja współczesnej nowomowy. Celem artykułu jest identyfikacja i opisanie przejawów niedookreśloności, stanowiącej jedną z najważniejszych cech nowomowy rosyjskich władz. Wypowiedź Putina została przebadana metodą analizy zawartości, a przy charakterystyce wykorzystywanego w niej słownictwa z uwzględnieniem jego konotacji użyto metodę analizy lek-

Received: 19.06.2025. Verified: 4.10.2025. Accepted: 3.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of the National Education Commission, Kraków. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

sykalno-semantycznej. Analiza funkcji pragmatycznych jednostek leksykalnych (sposobów użycia wyrazów) została przeprowadzona metodą jakościową. W ramach badania weryfikacji poddana została hipoteza, zgodnie z którą poprzez użycie sformułowań o rozproszonej semantyce Putin kreuje zideologizowany obraz rzeczywistości. Obecne w wystąpieniu rozproszenie znaczeń w znacznym stopniu warunkowane jest jednowartościowością nowomowy. Ze względu na podporządkowanie semantyki ocenie w wypowiedziach ważniejsze od znaczenia słów staje się narzucanie znaku wartości oraz określonej interpretacji rzeczywistości.

**Słowa kluczowe:** nowomowa, konflikt na Ukrainie, niedookreśloność, język polityki

## Wstęp

Władimir Putin w swoich wystąpieniach poświęconych konfliktowi na Ukrainie narzuca własną ocenę i interpretację rzeczywistości oraz nakreśla obraz nadchodzących wydarzeń, istotnych z punktu widzenia prowadzonej polityki. W tym celu wykorzystywane są różnorodne środki językowe, m.in. etykiety, eufemizmy, hiperbole, peryfrazy. W narracji prezydenta wyraźnie uwidacznia się wartościowanie elementów świata wpisujące się w opozycję „swoj – obcy”. W opracowaniu przeanalizowane zostało przemówienie Putina z 24 lutego 2022 r., dotyczące rozpoczęcia tzw. specjalnej operacji wojskowej (Putin, 2022), czyli ataku na Ukrainę. Badanie polegało na identyfikacji i opisaniu roli niedookreśloności, stanowiącej jedną z istotniejszych cech współczesnej nowomowy rosyjskich władz.

## Nowomowa

W *Wielkim słowniku języka polskiego* nowomowa definiowana jest jako „język charakterystyczny dla systemu totalitarnego, wyróżniający się szablonowością, schematyzacją, zubożeniem słownictwa, występowaniem sloganów itp., służący manipulacji oraz celom ideologicznym i propagandowym” (*Wielki słownik języka polskiego*, 2017). Elementy nowomowy są jednak obecne również w innych systemach politycznych, m.in. w systemie autorytarnym czy neototalitarnym<sup>1</sup>. W szczególności odnaleźć można je w wypowiedziach Władimira Putina.

Michał Głowiński ujmuje **nowomowę** jako *quasi-język*. Jak zauważa, „zagarnia ona pod swoje władanie wszystkie poziomy języka: od intonacji do reguł budowy wypowiedzi, od fonetyki do retoryki; jej działanie najpełniej jednak wyraża

---

<sup>1</sup> Jak zauważa Maria Domańska, współczesny model rządów w Rosji (po 2022 r.) przybrał formę neototalitaryzmu. Jego ostateczne ukształtowanie polegało na likwidacji pozorów pluralizmu, skłanianiu obywateli do całkowitego podporządkowania się polityce Kremla poprzez stosowanie represji, cenzury i masowej indoktrynacji (Domańska, 2023).

się na poziomie słownictwa i frazeologii” (Głowiński, 2009: 15). Ze względu na swe uniwersalne ambicje nowomowa dąży do podporządkowania sobie pozostałych obszarów języka, narzucając zespół form, określoną frazeologię i wyznaczając preferencje w zakresie doboru leksyki (Głowiński, 2009: 15). Do podstawowych cech wyróżniających nowomowę Głowiński zalicza jednowartościowość, syntezę i współistnienie elementów pragmatycznych i rytualnych, magiczność oraz arbitralność (Głowiński, 2009: 12–14).

## Niedookreśloność

**Niedookreśloność** występująca w nowomowie w znacznym stopniu wynika z jej najistotniejszej właściwości, jaką jest jednowartościowość, narzucanie wyraźnego znaku wartości<sup>2</sup>. Wszechobecna ocena nie podlega zakwestionowaniu. W dychotomicznych podziałach to znak wartości zdaje się górować na semantyką. W efekcie znaczenia mogą być nieostre i niejasne, a ocena wyrazista i jednoznaczna. Powstaje zatem zjawisko tzw. luźnej semantyki, w którym znaczenie zostaje podporządkowane ocenie (Głowiński, 2009: 12).

Niedookreśloność w nowomowie wynika również z obecności w niej elementów **języka ezopowego**, zawołanego, wyrażającego znaczenie nie wprost, wymagającego od odbiorcy przeprowadzenia wniosku. Jak zauważa Głowiński, takiego rodzaju język może być stosowany, gdy władza chce zakomunikować społeczeństwu to, czego dobitnie sformułować nie chce lub nie może (Głowiński, 2009: 23). Będą to więc zazwyczaj sytuacje niewygodne dla rządzących, o których korzystniej jest mówić w sposób ogólny.

Tendencja do unikania bezpośrednich nominacji elementów rzeczywistości w nowomowie skutkuje wykorzystaniem licznych **peryfraz**. Peryfrazy umożliwiają łatwe wyrażenie oceny, a ich użycie prowadzi do dominacji wartościowania nad semantyką w wypowiedzi. Świat przedstawiany w nowomowie jest więc już wstępnie zinterpretowany, obdarzony wachlarzem z góry narzuconych cech.

Niedookreśloność (rozproszenie znaczeń), stanowiąca jedną z najistotniejszych cech radzieckiej nowomowy, daje się zaobserwować również w języku, którym posługują się władze współczesnej Rosji. Przejawia się ona zarówno na

---

<sup>2</sup> Pojęcia *niedookreśloność* w kontekście opisu właściwości nowomowy używa Michał Głowiński (Głowiński, 2009). Sformułowanie *niedookreśloność znaczeniowa* pojawia się m.in. w publikacji Anny Sulikowskiej dotyczącej idiomów (Sulikowska, 2018: 61–77), natomiast Holger Kuße w monografii poświęconej komunikacji w dobie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego przy opisie cech języka totalitarnego wykorzystuje wyrażenie *nieokreśloność referencjalna* (*референциальная неопределенность*) (Kuße, 2019: 243–244).

płaszczyźnie semantycznej, jak i referencyjnej. Odbiorca nie zawsze jest w stanie jednoznacznie stwierdzić, na jaki dokładnie obiekt czy działanie wskazuje nadawca w swoich komunikatach<sup>3</sup>.

### Niedookreśloność w narracji Putina

Niedookreśloność, będąca jedną z najistotniejszych właściwości nowomowy, zauważalna jest w przemówieniu Putina z 24 lutego 2022 r. poświęconemu rozpoczęciu tzw. specjalnej operacji wojskowej. Wystąpienie prezydenta było transmitowane m.in. w kanałach rosyjskiej telewizji państwowej oraz w Internecie. Dane przemówienie stanowi jedną z najważniejszych wypowiedzi o charakterze propagandowym dotyczącą konfliktu na Ukrainie. Jako tekst, w którym prezydent FR legitymizuje podejmowane działania militarne, było ono szeroko komentowane w środkach masowego przekazu, również zagranicą. W omawianym przemówieniu Putin określa tło historyczne oraz przyczyny interwencji zbrojnej wymierzonej przeciwko Kijowowi, a także przedstawia ogólne cele operacji.

Rozproszenie znaczeń może przybierać różne formy. W analizowanym przemówieniu wykorzystywane są m.in. ogólnikowe, enigmatyczne sformułowania o ubogiej treści, np. *решительные и незамедлительные действия* (określenie rozpoczęcia inwazji na Ukrainę).

Обстоятельства требуют от нас решительных и незамедлительных действий.

W przytoczonym fragmencie odbiorca nie jest w stanie wskazać do czego konkretnie odnosi się rzeczownik *обстоятельства*, użyty w kontekście przyczyny interwencji zbrojnej. Celem wypowiedzi nie jest bowiem przedstawienie informacji o rzeczywistych motywach działań, a wytworzenie wśród odbiorców poczucia zagrożenia, a co za tym idzie przekonanie do zasadności ataku na Ukrainę.

Podobnie niedookreśloność uwidacznia się w sposobie użycia rzeczownika *ситуация*, który w połączeniu z wartościującymi przysłówkami w stopniu wyższym (*хуже, опаснее*) i wyrazem *всё* wykorzystywany jest do wykreowania obrazu bliżej niesprecyzowanego, ale narastającego zagrożenia.

Уже сейчас, по мере расширения НАТО на восток, **ситуация** для нашей страны с каждым годом становится всё **хуже** и **опаснее**.

---

<sup>3</sup> Jako przykłady typowych niejasności semantycznych i referencyjnych Holger Kuße przywołuje: niedookreśloność predykatów, aktów mowy i ról komunikacyjnych, nieokreśloną modalność i referencję czasową, nieokreślone identyfikacje przeciwników (Kuße, 2019: 243–244).

Z kolei w części przemówienia skierowanej do odbiorców spoza Rosji Władimir Putin ostrzega ich przed bliżej niezidentyfikowanymi działaniami Kremla, które mają wywoływać lęk. Celem użycia rozbudowanej, acz ogólnikowej **peryfrazy** (*такие последствия, с которыми вы в своей истории ещё никогда не сталкивались*) jest jedynie zastraszenie adresatów wypowiedzi, nie zawiera ona żadnej konkretnej informacji na temat ewentualnej odpowiedzi Rosji.

Кто бы ни пытался помешать нам, а тем более создавать угрозы для нашей страны, для нашего народа, должны знать, что ответ России будет незамедлительным и приведёт вас к **таким последствиям, с которыми вы в своей истории ещё никогда не сталкивались**.

Podobnie nieokreślona nominacja wroga (*силы*) uzupełniana jest przez wartościującą peryfrazę, zawierającą sformułowania o negatywnym wydźwięku (*совершить госпереворот, захватить власть*).

[...] **силы**, которые в 2014 году **совершили** на Украине **госпереворот, захватили власть** и удерживают её с помощью, по сути, декоративных выборных процедур.

Wyrazistym przykładem niedookreśloności w języku Władimira Putina jest częste użycie zamiast bezpośredniej nominacji przeciwnika peryfraz zawierających konstrukcje z zaimkiem wskazującym **‘тот, кто...’**. W takich sformułowaniach uwypuklana jest ocena, a poszczególne elementy rzeczywistości zostają zinterpretowane zgodnie z intencją nadawcy. Nazwa wroga zastępowana jest zazwyczaj peryfrazami opisującymi jego działanie, zachowanie, wartościowane negatywnie. Są to odpowiednio:

– imperialistyczna postawa przeciwników:

[...] нормы международного права [...] стали мешать тем, кто объявил себя победителем в холодной войне.

**Те, кто претендуют** на мировое господство, публично, безнаказанно и, под черкнку, без всяких на то оснований объявляют нас, Россию, своим врагом.

– brak poszanowania dla interesów innych krajów, nadużywanie silnej pozycji na arenie międzynarodowej:

Но нет – состояние эйфории от абсолютного превосходства, своего рода современного вида абсолютизма, да ещё и на фоне низкого уровня общей культуры и чванства **тех, кто готовил, принимал и продавливал** выгодные лишь для себя решения.

– traktowanie Ukrainy jako własnej strefy wpływów, narzędzia oddziaływania na Rosję:

Они [сегодняшние события – MJ] связаны с защитой самой России от **тех, кто взял Украину в заложники** и пытается использовать её против нашей страны и её народа.

– nacjonalistyczna ideologia<sup>4</sup>:

В 2014 году Россия была обязана защитить жителей Крыма и Севастополя от **тех, кого вы сами** [граждане Украины – MJ] **называете «нациками»**.

– zbrodnie wojenne:

И для этого мы будем стремиться к [...] преданию суду **тех, кто совершил многочисленные кровавые преступления** против мирных жителей, в том числе и граждан Российской Федерации.

– ewentualne przyszłe wsparcie strony ukraińskiej w zainicjowanym przez Moskwę konflikcie:

Теперь несколько важных, очень важных слов для **тех, у кого может возникнуть соблазн** со стороны вмешаться в происходящие события.

Sformułowania z zaimkiem *тот*, występującym zazwyczaj w liczbie mnogiej w połączeniach typu ‘te, кто (что-то делают)’ (pol. ci, którzy [coś robią]) stanowią peryfrazy stosowane w przemówieniu Putina jako nominacje wrogów Kremla. Przeciwnikom przypisywane są rozmaite negatywne działania, jednak nie zostają oni nazwani wprost np. przy pomocy rzeczowników. Tego rodzaju nominacje stanowią tym samym oskarżenia wysuwane pod adresem wrogów; przy pomocy peryfraz tego typu kreowany jest negatywny obraz przeciwników. Rozbudowane wyrażenia odnoszą się odpowiednio do następujących desygnatów:

– krajów wspierających proces integracji europejskiej Ukrainy i jej przyszłe członkostwo w NATO (*тех, кто взял Украину в заложники и пытается использовать её против нашей страны и её народа*);

– potencjalnych sojuszników Ukrainy podczas wojny (*тех, у кого может возникнуть соблазн со стороны вмешаться в происходящие события*);

<sup>4</sup> W przytoczonym sformułowaniu Putin presuponuje fakt nazywania władz w Kijowie przez obywateli Ukrainy słowem *нацик*, które definiowane jest w słownikach jako ‘nazista, rasista, skinhead’ z adnotacją „slang młodzieżowy” i „slang polityczny” (*Slovar’ sovremennoy leksiki, zhargona i slenga*, 2014) lub ‘nacjonalista’ z uściśleniem „zazwyczaj ukraiński” (*Slovar’ russkogo argo*, 2002).

- mocarstw, krajów imperialistycznych, utożsamianych przez Putina głównie z USA (*те, кто претендуют на мировое господство*);
- żołnierzy ukraińskiej armii i formacji paramilitarnych przedstawianych jako zbrodniarze wojenni (*те, кто совершил многочисленные кровавые преступления*);
- USA przedstawianych jako czołowy beneficjent prowadzonej polityki międzynarodowej (*те, кто готовил, принимал и продавливал выгодные лишь для себя решения; тем, кто объявил себя победителем в холодной войне*);
- ukraińskich nacjonalistycznych organizacji i przede wszystkim popierających je, zdaniem Kremla, władz Ukrainy (*те, кого вы сами называете «нациками»*).

Taki sposób określania przeciwnika ma na celu wprowadzenie jego negatywnej oceny, wykreowanie obrazu, w którym oponent jest postacią jednoznacznie złą. Jednocześnie Putin unika bezpośrednich nominacji, nie określa ściśle, do kogo odnoszą się użyte słowa, tym samym pozostawiając sobie możliwość późniejszego doprecyzowania referencji w zależności od politycznej koniunktury.

Jak zauważa Jerzy Bralczyk, w celu zjednania odbiorcy w tekstach propagandowych wykorzystywane są również **określenia uogólniające** (Bralczyk, 2007: 38–40). Porozumiewawcze uogólnienia, celowe niedopowiedzenia mogą być stosowane ze względu na sugerowany w ten sposób związek między odbiorcą i nadawcą. Tak określane zjawiska odbiorcy łatwo identyfikują ze względu na wspólny z nadawcą zasób wiedzy (Bralczyk, 2007: 38–40).

Wyrazy takie jak *некоторый* w tekstach propagandowych odsyłają niekiedy do łatwo rozpoznawalnych przez odbiorcę, lecz ujmowanych ogólnikowo, elementów rzeczywistości, nie nazywając desygnatów wprost. Przykładowo w przytoczonym poniżej fragmencie sformułowanie *некоторые западные коллеги* oznacza przeciwników polityki Putina ze świata zachodniego, władze USA i innych krajów NATO. Prawidłowe odczytanie referencji umożliwia znajomość kontekstu (wyraz *события*, choć ogólnikowy, odwołuje się do omawianych wcześniej przez Putina bombardowań Jugosławii przez siły Sojuszu Północnoatlantyckiego, a zatem określenie *некоторые западные коллеги* oznacza przywódców krajów NATO).

[...] **некоторые западные коллеги** не любят вспоминать те события [бомбардировки Югославии силами НАТО – М], а когда мы говорим об этом, предпочитают указывать не на нормы международного права, а на обстоятельства, которые трактуют так, как считают нужным.

Ponadto użycie wyrazu *некоторые* pozwala przewidywać, że w tekście zawarta będzie negatywna informacja (Bralczyk, 2007: 42). Wypowiedzi takie

zawierają więc ocenę (w omawianym fragmencie pejoratywnie wartościowanie działań liderów państw NATO).

Rozproszenie znaczeń widoczne jest również w sposobie użycia **hiperbol**, wykorzystywane są bowiem wyrazy o ogólnikowej (ubogiej) treści, ale o silnym nacechowaniu (np. *трагические события* – seria protestów w Kazachstanie, *кошмар* – działania władz Ukrainy, które następnie zostają określone jako *геноцид*, czy *трагедия* i *гуманитарная катастрофа* – sytuacja ludności cywilnej w krajach arabskich, m.in. w Libii podczas amerykańskiej interwencji).

[...] [Казахстан] столкнулся с **трагическими событиями**, с вызовом своей государственности и целостности.

Необходимо было немедленно прекратить этот **кошмар** – **геноцид** в отношении проживающих там миллионов людей [...].

[...] страна [Ливия] погрузилась в **гуманитарную катастрофу**, в пучину не прекращающейся до сих пор многолетней гражданской войны.

**Трагедия**, на которую обрекли сотни тысяч, миллионы людей не только в Ливии, но и во всём этом регионе, породила массовый миграционный исход из Северной Африки и Ближнего Востока в Европу.

Co istotne, w wypowiedzi Władimira Putina, nawet jeśli wyraz użyty jako hiperbola posiada stosunkowo bogatą treść (np. *геноцид* – pol. ludobójstwo – ‘polityka, która stwarza niekorzystne warunki społeczne, gospodarcze itp. warunki sprzyjające unicestwieniu lub degradacji określonej narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej grupy osób<sup>5</sup>’), to dominować w nim będzie konotacja. Przykładowo słowo *геноцид* wśród Rosjan będzie miało asocjacje semantyczne związane głównie z okrucieństwem nazistowskich Niemiec w stosunku do Żydów. Wyolbrzymieniu podlegają rzekome negatywne działania przeciwnika (*геноцид*), niekorzystny stan, do którego miał on doprowadzić (*трагедия*, *катастрофа*). Taki sposób przedstawiania rzeczywistości wpisuje się w założenia tzw. kwadratu ideologicznego T. van Dijka, zgodnie z którym należy:

- Wyrażać / akcentować pozytywne informacje o Nas.
- Wyrażać / akcentować negatywne informacje o Nich.
- Ukrywać / osłabiać pozytywne informacje o Nich.
- Ukrywać / osłabiać negatywne informacje o Nas (van Dijk, 1998: 267).

<sup>5</sup> «геноцид – политика, создающая неблагоприятные социальные, экономические и т.п. условия, способствующие уничтожению или деградации какой-либо национальной, этнической, расовой или религиозной группы лиц» (Yefremova, 2006).

Relatywizacji poprzez wyolbrzymienie w wypowiedzi Putina podlega również czas. Przykładowo toczący się przez osiem lat (2014–2021) konflikt w Donbasie zostaje określony jako *бесконечно долгих восемь лет* (pol. nieskończenie długie osiem lat).

Восемь лет, **бесконечно долгих восемь лет** мы делали всё возможное, чтобы ситуация была разрешена мирными, политическими средствами.

W niektórych fragmentach wypowiedzi Putina ogólnikowo nazywana jest sama Ukraina, wykorzystywane są bowiem sformułowania takie jak *прилегающие к нам территории, наши исторические территории*, których użycie uwiadczenia protekcyjnego podejście Kremla do sąsiedniego kraju, lekceważenie integralności danego państwa.

Лидерство в этой области [оборонных технологий – MJ] переходит и будет переходить из рук в руки, а вот военное освоение **прилегающих к нашим границам территорий**, если мы позволим это сделать, останется на десятилетия вперёд, а может, и навсегда и будет создавать для России **постоянно нарастающую, абсолютно неприемлемую угрозу**.

Проблема в том, что на **прилегающих к нам территориях**, – замечу, **на наших же исторических территориях**, – создаётся **враждебная нам «анти-Россия»**, которая поставлена под полный **внешний контроль**, усиленно обживается вооружёнными силами натовских стран и накачивается самым современным оружием.

Tego rodzaju sposób nazywania terytorium można również rozpatrywać jako przykład użycia **języka ezopowego**. W celu usprawiedliwienia własnych działań, Putin mówi ogólnie o zagrożeniach na „sąsiadujących terytoriach”, „historycznych terytoriach”, powstrzymując się od zakomunikowania *expressis verbis*, o jakie dokładnie tereny chodzi, unikając użycia nazwy Ukraina. Umiejętne operowanie kategorią bliskości („niebezpieczeństwa dotyczą naszych terenów”) pozwala wykreować obraz rzeczywistości, w którym operacja na Ukrainie nie jest przedstawiana jako inwazja na suwerenny kraj, a ochrona własnych ziem, co najwyżej „strefy buforowej przy granicy”.

Putin w swoich wypowiedziach w celach perswazyjnych wykorzystuje również **kwantyfikatory** (wyrażenia kwantyfikujące). Stosowane są one w celu dokonywania uogólnień oraz jako środek wyolbrzymienia. Ponadto, jak zauważa Aleksander Kiklewicz, „z pragmatycznego punktu widzenia kwantyfikacja ogólna występuje w języku naturalnym jako swego rodzaju stora, za pomocą której zasłania się okno na świat” (Kiklewicz, 2006: 176). Kwantyfikatory mogą więc pełnić funkcję kryptoreferencyjną, „zatuszowywać rzeczywistość”. Są one szeroko wykorzystywane w tekstach propagandowych i nowomowie (Kiklewicz, 2006: 176). Użycie zaimków kwantyfikujących może wynikać z chęci „ucieczki przed referencją”. Jak zaznacza

Kiklewicz, we współczesnej komunikacji obserwowana jest tendencja do uproszczenia językowego i tekstowego modelu świata, minimalizacji funkcji i relacji zachodzących w tym modelu, usunięcia z wypowiedzi informacyjnych „drobiazgów” (Kiklewicz, 2006: 175). Taki przejrzysty obraz rzeczywistości narzuca w swoim wystąpieniu Putin, używając kwantyfikatorów ogólnych *все, везде*. Dany zabieg pozwala jednocześnie uniknąć bezpośredniej nominacji. Kwantyfikatory ogólne są wykorzystywane również w celu wykreowania bezalternatywnego obrazu rzeczywistości, wpisującego się w bipolarną opozycję „swój – obcy” obecną w narracji Kremla. Zgodnie z tym dychotomicznym podziałem przedstawiana jednoznacznie pozytywnie Rosja „zapewnia prawo i wolność wyboru wszystkim, kto tego chce”, „jej władze są przygotowane na wszystko, podjęły wszystkie konieczne decyzje”, natomiast na przeciwnym biegunie sytuują się oponenti Kremla, bowiem, jak konstatuje Putin, „wszędzie, gdzie ingerował Zachód rozwijał się terroryzm i ekstremizm”.

Вообще складывается впечатление, что практически **везде**, во многих регионах мира, куда Запад приходит устанавливать свой порядок, по итогам остаются кровавые, незаживающие раны, язвы международного терроризма и экстремизма.

В основе нашей политики – свобода, свобода выбора для **всех** самостоятельно определять своё будущее и будущее своих детей.

И мы считаем важным, чтобы этим правом – правом выбора – могли воспользоваться **все** народы, проживающие на территории сегодняшней Украины, **все**, кто этого захочет.

**Все** необходимые в этой связи [потенциальный ответ РФ на вмешательство других стран – М] решения приняты.

Przywołane sposoby użycia leksemów kwantyfikujących prowadzą do wytworzenia efektu hiperbolizacji. Tym samym w wypowiedzi naruszana jest maksyma jakości Grice’a, gdyż stwierdzenia nie są poparte dowodami.

Wykorzystanie leksemów kwantyfikujących *никто, ничто, никогда* w badanym wystąpieniu może służyć realizacji różnorodnych celów, w szczególności:

– wzmocnieniu negacji wszelkich działań wartościowanych ujemnie, o które mogliby oskarżać władze Rosji polityczni przeciwnicy:

Мы **никому** и **ничего** не собираемся навязывать силой.

– podkreśleniu braku realizacji działań przez innych:

Напомню, что ни при создании СССР, ни после Второй мировой войны людей, проживавших на тех или иных территориях, входящих в современную Украину, **никто никогда** не спрашивал о том, как они сами хотят обустроить свою жизнь.

– uwypukleniu trwałości własnych deklaracji:

Мы помним это [историю борьбы с терроризмом на Кавказе – М] и **никогда** не забудем.

– wzmocnieniu negacji ewentualnych działań wartościowanych pozytywnie przypisywanych przeciwnikom:

[крайние националисты и неонацисты – М] **никогда** не простят крымчанам и севастопольцам их свободный выбор – воссоединение с Россией.

Hiperbolizacja występuje również w wyrażeniach zawierających **liczebniki**, zazwyczaj **o okrągłych i (lub) wysokich wartościach**, takich jak *тысяча*, *миллион*. Z uwagi na stosowane w tekstach manipulacje semantyczne występują one w zmodyfikowanych znaczeniach. Jak zauważa Kiklewicz, „wyrażenia z hiperbolizacją liczebników głównych można interpretować jako metafory wielkiej nieokreślonej ilości” (Kiklewicz, 2006: 188).

Z uwagi na nieprecyzyjny i abstrakcyjny charakter wyrazów frekwencyjnych nadawca, dążąc do przedstawienia bardziej uchwytnej obrazu ilości, może użyć liczb okrągłych, mocniej oddziałujących na wyobraźnię odbiorcy. W poniższym przykładzie dużą ilość podkreśla dodatkowo powtórzenie liczebników o wysokich wartościach (*сотни тысяч, миллионы*).

Трагедия, на которую обрекли **сотни тысяч, миллионы** людей не только в Ливии, но и во всём этом регионе, породила массовый миграционный исход из Северной Африки и Ближнего Востока в Европу.

Podobnie jak zaimki uogólniające, nazwy liczb okrągłych implikują często pozorne prawdopodobieństwo, oparcie stwierdzeń na dowodach czy uzasadnienie przekazywanej informacji (Kiklewicz, 2006: 190).

## Zakończenie

Prezydent Rosji w swoim wystąpieniu poświęconym rozpoczęciu tzw. specjalnej operacji wojskowej na Ukrainie kreuje zideologizowany obraz rzeczywistości poprzez użycie różnorodnych środków językowych. Niedookreśloność (rozproszenie znaczeń) stanowi jedną z istotniejszych cech nowomowy, której elementy widoczne są w wypowiedziach Putina. Obecne w tekście rozproszenie znaczeń w znacznym stopniu warunkowane jest najważniejszą właściwością nowomowy – jednowartościowością. Podporządkowanie semantyki ocenie sprawia,

że w wypowiedziach ważniejsze od znaczenia słów stają się wartościowanie i narzucenie określonej interpretacji rzeczywistości.

Jak zauważa Głowiński, nowomowa jest „swego rodzaju metajęzykiem stanowiącym komentarz do wszelkiego rodzaju innych języków” (Głowiński, 2016: 206–207). Jest ona więc w pewnym sensie swoistym przekładem. W tym *quasi-języku* z niedookreślonych pojęć wyłaniają się nowe, zmodyfikowane znaczenia. Niedookreśloność w nowomowie Putina zauważalna jest w następujących zabiegach:

- stosowaniu wyrazu o ogólnikowym znaczeniu oraz jego dookreśleniu poprzez dodanie atrybutu (również o ogólnej semantyce), w którym dominuje komponent wartościujący;
- unikaniu bezpośredniego nazywania wroga, uwypukleniu jego negatywnych działań poprzez użycie ogólnikowej nominacji w połączeniu z peryfrazą;
- użyciu zamiast bezpośredniej nominacji przeciwnika peryfraz zawierających konstrukcje z zaimkiem wskazującym ‘тот, кто...’;
- użyciu wyrazów takich jak *некоторый*, które odsyłają do łatwo rozpoznawalnych przez odbiorcę, lecz ujmowanych ogólnikowo elementów rzeczywistości, bez nazywania desygnatów wprost;
- użyciu hiperbol, wyrazów o ubogiej treści, lecz silnym nacechowaniu;
- stosowaniu języka ezopowego;
- wykorzystaniu kwantyfikatorów ogólnych (*везде, все*) w celu wytworzenia efektu hiperbolizacji;
- wykorzystaniu leksemów kwantyfikujących *никто, ничто, никогда*;
- stosowaniu liczb okrągłych w celu hiperbolizacji, wykreowania bardziej uchwytneho obrazu rzeczywistości (np. *Трагедия, на которую обрели сотни тысяч, миллионы людей*).

## Bibliography

- Bralczyk, Jerzy (2007). *O języku propagandy i polityki*. Warszawa: Trio.
- Domańska, Maria (2023). *Neototalitarny projekt Putina: sytuacja polityczna w Rosji*. W: *Komentarze OSW, nr 489, 17.02.2023*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-17/neototalitarny-projekt-putina-sytuacja-polityczna-w-rosji> (02.04.2025).
- Efremova, Tat'jana F. (2006). *Boł'shoi sovremennyi tolkovyi slovar' russkogo yazyka*, АБВУ Lingvox3, <https://lingvo.ru/> (16.05.2025) [Ефремова, Татьяна Ф. (2006). *Большой современный толковый словарь русского языка*, АБВУ Lingvox3, <https://lingvo.ru/> (16.05.2025)].
- Głowiński, Michał (2009). *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*. Kraków: Universitas.
- Głowiński, Michał (2016). *Zła mowa*. Warszawa: Wielka Litera.
- Kiklewicz, Aleksander (2006). *Funkcje komunikacyjne polskich wyrażen ilościowych*. W: *Język. Komunikacja. Wiedza*. Mińsk: Prawo i ekonomika: 167–193.
- Kuße, Holger (2019). *Agressiya i argumentatsiya s primerami iz rossiisko-ukrainskogo konflikta*. Vinnitsa: FOP Kushnir Yu.V. [Куссе, Хольгер. (2019). *Агрессия и аргументация с примерами из российско-украинского конфликта*. Винница: ФОП Кушнир Ю.В.].

- Putin, Vladimir V. (2022). *Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 24.02.2022*, <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> (02.04.2025) [Путин, Владимир В. (2022). *Обращение Президента Российской Федерации от 24.02.2022*, <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> (02.04.2025)].
- Slovar' russkogo argo*. (2002). [https://russian\\_argo.academic.ru/7401/нацик](https://russian_argo.academic.ru/7401/нацик) (02.04.2025) [*Словарь русского арга*. (2002). [https://russian\\_argo.academic.ru/7401/нацик](https://russian_argo.academic.ru/7401/нацик) (02.04.2025)].
- Slovar' sovremennoi leksiki, zhargona i slenga*. (2014). <https://argo.academic.ru/3328/нацик> (02.04.2025) [*Словарь современной лексики, жаргона и сленга*. (2014). <https://argo.academic.ru/3328/нацик> (02.04.2025)].
- Sulikowska, Anna (2018). *Niedookreśloność znaczeniowa idiomów z perspektywy semantyki kognitywnej i jej implikacje dla frazeografii*, *Applied Linguistics Papers*, 3: 61–77.
- van Dijk, Teun A. (1998). *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage Publications.
- Wielki słownik języka polskiego*. (2017). <https://wsjp.pl/haslo/podglad/73231/nowomowa> (02.04.2025).



NATALIA KAŻMIERCZAK

 <https://orcid.org/0000-0002-7589-3320>

Adam Mickiewicz University in Poznań  
Faculty of Modern Languages and Literatures  
Institute of East Slavic Philology  
Department of Comparative Literary and Cultural Studies  
Collegium Novum, al. Niepodległości 4  
61-874 Poznań, Poland  
natkaz77@amu.edu.pl

## ХРОНОТОП КАК СОЗИДАЮЩАЯ МОДЕЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ АНТРОПОЛОГИИ СТАРЕНИЯ В ПЬЕСЕ «ЕЛЕНА И ШТУРМАН» И РАССКАЗЕ «НЕЗНАКОМЕЦ» ДМИТРИЯ ЛИПСКЕРОВА

### CHRONOTOPE AS GENERATIVE MODEL OF THE ARTISTIC ANTHROPOLOGY OF AGING IN DMITRY LIPSKEROV'S PLAY "ELENA I SHTURMAN" AND THE SHORT STORY "NEZNAKOMETS"

The present article seeks to interpret the artistic construction of the chronotope in selected works by Dmitry Lipskerov. The chronotope is examined as a structural and semantic layer that not only performs the function of organizing the narrative but also acquires the qualities of a closed and fluid continuum in which the past and the present merge into an indivisible whole, while the subjective perception of reality becomes fragmented and elusive. The spatiotemporal structure in Lipskerov's texts is built as a reflection of the inner state of the characters who lose their sense of stability and the logical continuity of being. Within such an artistic model, time ceases to be linear, turning into a metaphor for aging, where memories and real events intertwine, creating an effect of cyclicity and enclosure of existence. This kind of spatiotemporal composition of the artistic world allows old age to be perceived as a process of losing ontological grounding and the disintegration of identity, in which corporeality takes on traits of alienation and simulation. The aging body in Lipskerov's fictional world is seen as a sign of a disintegrating self rather than as a physical reality.

Received: 16.07.2025. Verified: 26.10.2025. Accepted: 10.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** Adam Mickiewicz University in Poznań. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

The chronotope in the play *Elena i Shturman* and the short story *Neznakomets* is regarded as an instrument of philosophical reflection on old age, revealing the existential dimension of human experience and showing how the breakdown of temporal and spatial integrity in the artistic world reflects the crisis of personal being.

**Keywords:** Dmitry Lipskerov, chronotope, aging, play, story, space, time

Настоящая статья является попыткой осмысления художественной конструкции хронотопа в произведениях Дмитрия Липскерова. Хронотоп рассматривается как структурно-смысловой пласт, который не только выполняет функцию организующего начала событийности, но и обретает свойства замкнутого и зыбкого континуума, в котором прошлое и настоящее срастаются в единое неделимое целое, а субъективное восприятие реальности становится фрагментарным и ускользающим. Подобная пространственно-временная композиция художественного мира позволяет воспринимать старость как процесс утраты онтологической опоры и распада целостной идентичности, при котором сама телесность приобретает черты отчуждения и симулятивности.

**Ключевые слова:** Дмитрий Липскеров, хронотоп, старость, пьеса, рассказ, пространство, время

Обращение к текстам современной культуры в контексте широко понимаемой постмодернистской парадигмы выявляет определенную неоднозначность в отношении к феномену старения. С одной стороны, наблюдается систематическое вытеснение старости из символического пространства, в котором культ молодости, выражаемый в телесной привлекательности и продуктивности, формирует отрицательное отношение к жизненному периоду увядания. Старение воспринимается как процесс постепенной трансформации устойчивой социальной субъектности в состояние нарастающей социальной прозрачности и символического обезличивания (Овсянникова, 2014: 19; Самыгин, 2022: 23–26). С другой стороны, всё более заметно возрастание интереса к старости как к экзистенциальной и антропологической теме, сопряженной с феноменом времени, памяти и телесности<sup>1</sup>. Старость в такой оптике представляет собой особое онтологическое состояние, в котором обостряются вопросы смысла жизни и конечности существования (Овсянникова, 2014: 21). Как пишет Сергей Лавлинский, в современных драматургических и кинематографических произведениях старость изображается либо как проявление социальной уязвимости и экзистенциальной опустошенности, либо как период глубинного самоосмысления (Лавлинский, 2018: 78).

Актуальность исследования хронотопа пьесы Дмитрия Липскерова *Елена и Штурман* и рассказа *Незнакомец* определяется тем, что данная категория позволяет показать, каким образом в пространственно-временной

---

<sup>1</sup> Рассмотрению старости в упомянутом контексте посвящены между прочим следующие научные исследования: *Starość*, 2013; *Wielkie tematy*, 2016; Рыбакова, 2016.

структуре произведения отражается опыт старения. Упомянутая структура не только обуславливает особенности построения художественного образа персонажей, но и становится выразителем культурных и экзистенциальных смыслов, связанных с восприятием феномена старости в современном сознании. Подчеркнем, что в бахтинском понимании хронотопа пространство и время художественного мира могут быть осмыслены в их неразрывной связи с судьбой человека (Бахтин, 1975: 235, 398–400).

В пьесе *Елена и Штурман* и рассказе *Незнакомец* Дмитрия Липскерова старость предстает как радикальная антропологическая граница, в которой телесное разрушение и расщепление сознания обретают эстетическую завершенность. Пространственная организация художественного мира играет ключевую роль в изображении состояния стареющего человека. Символика структуры пространства, отражая утрату идентичности, времени, телесности и жизненной направленности, выполняет смыслопорождающую функцию, так как пространство становится воплощением глубинных экзистенциальных процессов, происходящих в сознании героев. В упомянутой пьесе действие локализовано в тусклом небольшом помещении. Комната наполнена символически значимыми деталями (потускневшие от пыли бутылки, старая материя, зашторенное окно, полоска света, отражающаяся в множестве зеркал), которые отсылают к феномену энтропии, распада быта и тела. Описанное пространство представляет собой замкнутый и застывший мир, в котором прошлое господствует над настоящим, будущее либо отсутствует, либо редуцировано до телесных страданий и фатального исхода, а старость мыслится как форма внутреннего и внешнего плена.

В рассказе *Незнакомец*, в свою очередь, мотив старости раскрывается сквозь оптику внутреннего отчуждения. Обыденное окружение, утрачивая свою узнаваемость и превращаясь в арену когнитивного кризиса, отражает процесс дезинтеграции субъективного опыта.

Сравнительный анализ структуры художественного мира в обоих текстах обнаруживает их существенную композиционную и семантическую близость. В обоих случаях пространство редуцировано и наполнено знаками энтропии, бытового и телесного разрушения. Ключевым образным узлом, соединяющим эти тексты, является функция зеркала, выступающего в качестве универсальной и символической составляющей пространства.

В пьесе зеркала являются центральным элементом сценографии и обладают существенной смыслообразующей функцией. В авторской ремарке отчетливо обозначено их символическое перенасыщение:

Небольшое зеркало отражает пузырьки и флаконы, стоящие на подзеркальнике.  
Небольшое зеркало, вделанное в дверцу шкафа. Маленькое карманное зеркало на

обеденном столе. Все зеркала объединены той полоской света, что пробивается сквозь шторы... Застекленный портрет углом подвешен к стене. Сейчас стекло бликует, и кажется, что портрет – тоже зеркало, но мутное, с проглядывающим сквозь него взглядом... (Липскеров, 2007: 303).

Зеркала не дают единого цельного отражения: одно из них мутное, другое разбавлено бликом, третье уменьшено. С помощью зеркал и зеркальных поверхностей дробится визуальный план и указывается на множественность точек зрения, отсутствие единого, истинного способа восприятия. Как подчеркивают Ольга Осьмухина и Ильгам Куряев, «замкнутость сценического пространства подразумевает его обязательное взаимодействие с пространством внесценическим» (Осьмухина, Куряев, 2020: 236), а сам процесс такого взаимодействия Дмитрий Липскеров строит как движение между видимым и подразумеваемым, сценическим и условно внешним (Осьмухина, Куряев, 2020: 237–240).

Согласно определению упомянутых выше исследователей «сомнамбулический нарратив» пьес Липскерова заключается в трансформации диететического мира, характеризующейся множественностью трактовок наблюдаемого, смещением границ пространства и времени, размыванием структурированности сценического хронотопа (Осьмухина, Куряев, 2020: 237–240). В рассматриваемом произведении данное смещение проявляется в том, что читатель (или зритель) не может быть уверен, где проходит рубеж между сценическим и внесценическим пространствами, и внешнее может в любой момент вторгнуться в интимное, а пространство комнаты перестает быть изолированным. Структура сценического мира, таким образом, характеризуется постоянной телесной, психологической и пространственной нестабильностью.

Старческое тело в пьесе также подвержено разрушению границ. Один из примеров: «Скоро у тебя нога нарывать начнет... Сначала лодыжка фиолетовыми пятнами пойдет, потом до колена покроется... Если вовремя заметишь, то ногу до колена отрежут... Чуть прозеваешь – до бедра» (Липскеров, 2007: 308). Данная физиологическая детализация усиливает эффект распада, подчеркивая экзистенциальную хрупкость и предельность положения героев. Зеркальные отражения, наполняющие пространство комнаты, не сообщают единого знания о теле или сознании персонажа; каждое зеркало в пьесе становится фрагментом утраченной идентичности и ее случайным, искаженным отображением.

В рассказе *Незнакомец* зеркало играет иную роль: оно фиксирует момент предельной ясности и катастрофического (не)узнавания себя в старческом теле. Герой постоянно вынужден сталкиваться с неоспоримой реальностью:

Каждое утро, смотрясь в зеркало, он говорил себе: это не я! Чужой человек проживает со мной, человек с чужим лицом, даже не родственник. Пожилой и некрасивый, с плохо подстриженной бородой. Глаза уставшие и безразличные, седые брови разрослись... – Это ты! – говорит она, глядя его щеку (Липскеров, 2019: 25).

Если в пьесе зеркала расчленяют и структурируют пространство, создавая ощущение множественности перспектив, то в данном случае зеркало удерживает персонаж в состоянии неустойчивой и раздробленной идентичности. В контексте повествования старость предстает как ключевое экзистенциальное испытание, при котором собственное тело становится чужим, а взгляд в зеркало фиксирует окончательную утрату ощущения целостности «я».

Таким образом, зеркало в художественном пространстве обоих произведений функционирует не только как предмет, но и как сцена онтологической и ментальной катастрофы, в пределах которой исчезает целостный субъект. В *Елене и Штурмане* благодаря зеркальным поверхностям создается иллюзия движения и размыкания, в результате чего зритель утрачивает уверенность в том, где заканчивается действительность и начинается ее отражение. В рассказе *Незнакомец*, напротив, зеркало создает эффект замыкания, поскольку пространство сворачивается вокруг старческого тела, а взгляд фиксируется на чужом, непривычном, но окончательно собственном отражении.

Экзистенциальное переживание старости в произведениях Дмитрия Липскерова формируется не только через особенности организации художественного пространства, но и через сложную многослойную конструкцию категории времени. В рассматриваемых произведениях старость конструируется писателем как специфическое состояние сознания и тела, в котором время перестает восприниматься линейно, что выражается в травматическом повторении и циклическом возвращении фрагментов прошлого.

В *Елене и Штурмане* писатель выстраивает особый хронотоп замедленности и кольцевого возвращения. Восприятие времени сконструировано как замедленное течение, лишенное ориентиров, при этом цикличность и монотонность укоренены в строении бытового слоя пьесы, где повторяющиеся действия и звуки (журчание воды) создают ощущение замедления течения времени и его кристаллизации. Особенно выразительно в этом контексте ритмическое повторение слов: «Пробей склянки» – «Бам-бам...» (Липскеров, 2007). Имитация морского ритуала не только свидетельствует о попытке восстановить последовательность течения времени, но и выражает осознание утраты. Прошлое становится единственной осмысленной формой времени, но и оно искажено, подвержено сомнению, сведено

к обрывочным воспоминаниям и телесным симптомам. Будущее редуцировано до обеспокоенности состоянием здоровья: «выйдет ли камень», «заживет ли нога», то есть оно практически полностью сводится к биологическим процессам, лишенным возможности рефлексии.

Конструкция внутреннего сценического времени заметно отличается от структуры времени, существующего за пределами сцены. События, происходящие во внешнем мире (скорая помощь, стоящая у подъезда, машина с работающим мотором) совершенно безотносительны к героям, что создает ощущение разорванности времени, которое утратило свою длительность и последовательность. Благодаря такому противопоставлению внешнего и внутреннего временных пластов конструируется своеобразная онтологическая изоляция, при которой бытие пожилых персонажей отделяется от внешней реальности.

Художественное время распадается не только в горизонтальном пространственном измерении на внутреннее и «закадровое», но также нарушается вертикальная ось восприятия, так как время лишается последовательности и становится хаотичным. Вторжение образов прошлого в пространство комнаты (ветви яблони, лошадиная морда) разрушает границы между прошлым и настоящим, размывают различие между реальностью и памятью, что указывает не только на ностальгию, но и распад психической целостности, переход восприятия к состоянию полусна<sup>2</sup>, в котором стирается различие между фантазией и реальностью. Такое нарушение временной целостности подчеркивает иллюзорность границ человеческого восприятия в старческом сознании, поскольку прошлое уже не подчиняется логике «случившегося» и осязаемо навязывает свое присутствие в настоящем.

В рассказе *Незнакомец* время проявляется как радикальное расщепление между внутренним и внешним, психологическим и биологическим измерениями. Герой каждое утро, подходя к зеркалу, произносит одни и те же слова, которые становятся не просто повторяющейся репликой, а вынужденным признанием существования глубокого разрыва между «я» и телесной оболочкой. Таким образом, постоянный ритуал взгляда в зеркало становится актом повторного отчуждения, а будущее в данном контексте утрачивает статус категории. В контексте данного геронтологического сюжета герой существует в состоянии бесперспективности, а его существование сводится к непрекращающейся борьбе с осознанием утраты времени как внутренней оси бытия.

---

<sup>2</sup> Проблема сомнабулической поэтики Липскерова подробнее рассмотрена в статье: Осьмухина, Куряев, 2020: 237–239.

Старость в обоих произведениях предстает как специфическое изменение времени, в котором утрачивается темпоральная логика последовательности жизни. Субъект больше не принадлежит себе, поскольку он выпадает из течения времени, утрачивает способность к конструированию будущего и опору на прошлое. Другими словами, старость воспринимается как состояния темпоральной дезинтеграции, в котором существование сохраняется, однако сама жизнь фактически утрачивает свою целостность.

Таким образом, можно констатировать, что феномен старения в произведениях писателя раскрывается преимущественно через специфику пространственно-временной организации, то есть хронотопа. Хронотоп в данном случае предстает как структура, постепенно утрачивающая функцию последовательного формирования событийности. В отличие от классического понимания, сформулированного Михаилом Бахтиным<sup>3</sup>, хронотоп, созданный в обсуждаемых текстах Липскерова, характеризуется прежде всего дезинтеграцией и символической проницаемостью<sup>4</sup>.

## Bibliography

- Bakhtin, Mikhail (1975). *Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznykh let*. Moskva: Khudozhestvennaya literatura [Бахтин, М.М. (1975). *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва: Художественная литература].
- Lavinskii, Sergei (2018). *Ontologiya starosti v sovremennoi kul'ture: novejshaya dramaturgiya v kinematograficheskom i literaturnom gerontokontekste*, Vestnik Samarskogo universiteta. Istorija, pedagogika, filologiya, 24(2): 77–84, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35395457> (22.06.2025) [Лавлинский, С.П. (2018). *Онтология старости в современной культуре: новейшая драматургия в кинематографическом и литературном геронтоконтексте*, Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология, 24(2): 77–84, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35395457> (22.06.2025)].
- Lipskerov, Dmitrii (2007). *Elena i Shturman*. In: D. Lipskerov. *Shkola dlya emigrantov: pësy* (303–335). Moskva: AST: Astrel' [Липскеров, Д.М. (2007). *Елена и Штурман*. В: Д. Липскеров. *Школа для эмигрантов: пьесы* (303–335). Москва: АСТ: Астрель].
- Lipskerov, Dmitrii (2019). *Neznakomets*. In: D. Lipskerov. *Turisticheskii sbor v rai* (25–27). Moskva: Eksmo [Липскеров, Д.М. (2019). *Незнакомец*. В: Д. Липскеров. *Туристический сбор в рай* (25–27). Москва: Эксмо].
- Os'mukhina, Olga, Kuryaev, Il'gam (2020). *Spetsifika stsenicheskogo prostranstva v dramaturgii D. Lipskerova*, Nauchnyi dialog, 3: 236–249, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42608026> (22.06.2025) [Осьмухина, О.Ю., Куряев, И.П. (2020). *Специфика сценического пространства в драматургии Д. Липскерова*, Научный диалог, 3: 236–249, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42608026> (22.06.2025)].

<sup>3</sup> Понимаемый как сплав пространства и времени, обеспечивающий герою значимость происходящего (Бахтин, 1975: 235, 399).

<sup>4</sup> Здесь мы имеем в виду, что внесценические событийные пласты активно вторгаются в сценическое пространство, нарушая его замкнутость и статичность.

- Ovsyannikova, Natal'ya (2014). *Gerontologicheskaya model' v traditsionnoi i sovremennoi kul'ture*, Kul'turnoe nasledie Rossii, 4: 17–22, <https://cyberleninka.ru/article/n/gerontologicheskaya-model-v-traditsionnoy-i-sovremennoy-kulture> (22.06.2025) [Овсянникова, Н.В. (2014). *Геронтологическая модель в традиционной и современной культуре*, Культурное наследие России, 4: 17–22, <https://cyberleninka.ru/article/n/gerontologicheskaya-model-v-traditsionnoy-i-sovremennoy-kulture> (22.06.2025)].
- Rybakova, Nadezhda (2016). *Problema starosti v evropeiskoi filosofii: ot antichnosti do sovremennosti*, Sankt-Peterburg: Aleteiya [Рыбакова, Надежда А. (2016). *Проблема старости в европейской философии: от античности до современности*, Санкт-Петербург: Алетейя].
- Samygin, Sergei (2022). *Smysl starosti v kontekste postsovremennogo obshchestva*, *Gumanitarii Yuga Rossii*, 11 (3): 16–29 [Самыгин, С.И. (2022). *Смысл старости в контексте постсовременного общества*, Гуманитарий Юга России, 11 (3): 16–29].
- Starość. Doświadczenie egzystencjalne, temat literacki, metafora kultury*. (2013). Janicka, Anna, Wesołowska, Elżbieta, Zabielski, Łukasz (red.). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich. Starość*. (2016). Borowski, Marcin, Bukwałt, Miłosz, Komisaruk, Ewa, Woźniak, Kamila, Wójtowicz, Sylwia, Zmėlik, Richard (eds.). T. 12. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

AGATA PIASECKA

 <https://orcid.org/0000-0002-0033-1067>

University of Lodz

Faculty of Philology

Institute of East European Studies

Department of Translation and Linguistics

ul. Pomorska 171/173

90-236 Łódź, Poland

[agata.piasecka@uni.lodz.pl](mailto:agata.piasecka@uni.lodz.pl)

## JĘZYKOWY OBRAZ PROCESÓW POZNAWCZYCH WE FRAZEOLOGII POLSKIEJ (ANALIZA KOGNITYWNO-METAFORYCZNA)

### THE LINGUISTIC IMAGE OF COGNITIVE PROCESSES IN POLISH PHRASEOLOGY (A COGNITIVE-METAPHORICAL PERSPECTIVE)

The article reconstructs the linguistic image of cognitive processes in Polish based on a sample of fifty phraseological units. It adopts a cognitive-metaphorical perspective combined with a semantic-pragmatic analysis, allowing for the description of dominant conceptual schemas: THINKING IS EFFORT, THINKING IS A JOURNEY, THE MIND IS A CONTAINER, UNDERSTANDING IS LIGHT, and THINKING IS WAR. The analysis reveals how phraseological units denote intellectual activities (reasoning, memory, decision-making, idea generation), attributing to them spatial, material, dynamic, and conflictual dimensions. Particular attention is given to somatic metaphors – especially metaphorical representations of the head – as central conceptual material for both knowledge storage and the expression of emotional tensions. The novelty of the study lies in the typology of conceptual metaphors related to cognitive processes in Polish and the reconstruction of their evaluative dimension. The results indicate strong evaluative patterns regarding cognitive processes: intellectual competence is linguistically endorsed, whereas cognitive chaos and forgetting are devalued. The article includes a typology of metaphors, an index of analyzed units, and a discussion of the pragmatic functions of the phraseological expressions. The study is qualitative in nature; the selection of units was based on their representativeness in phraseological dictionaries.

**Keywords:** Polish phraseology, conceptual metaphor, cognitive processes, linguistic image of the world, somatisms

Received: 26.10.2025. Verified: 3.11.2025. Accepted: 7.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Lodz. **Conflict of interests:** Article was authored by the deputy editor-in-chief and the editor of the issue; editorial and review handled independently by the editor-in-chief. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Artykuł rekonstruuje językowy obraz procesów poznawczych w polszczyźnie na materiale pięćdziesięciu frazeologizmów. Przyjęto perspektywę kognitywno-metaforyczną oraz analizę semantyczno-pragmatyczną, co pozwala opisać dominujące schematy konceptualne: MYŚLENIE TO WYSIŁEK, MYŚLENIE TO PODRÓŻ, UMYSŁ TO POJEMNIK, ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO oraz MYŚLENIE TO WALKA. Analiza ujawnia, w jaki sposób frazeologizmy denotują czynności intelektualne (rozumowanie, pamięć, podejmowanie decyzji, tworzenie pomysłów), nadając im wymiar przestrzenny, materialny, dynamiczny i konfliktowy. Szczególną rolę przypisano somatyzmom – zwłaszcza metaforycznej realizacji głowy – jako centralnego materiału konceptualnego służącego zarówno magazynowaniu wiedzy, jak i wyrażaniu napięć emocjonalnych. Nowością opracowania jest próba typologizacji metafor konceptualnych związanych z procesami poznawczymi w polszczyźnie oraz rekonstrukcja ich aksjologicznego wymiaru. Wyniki wskazują na silne wartościowanie procesów poznawczych: sprawność intelektualna jest językowo aprobowana, a chaos poznawczy i zapominanie – deprecjonowane. Artykuł zawiera typologię metafor, indeks analizowanych jednostek oraz omówienie funkcji pragmatycznych frazeologizmów. Badanie ma charakter jakościowy; wybór jednostek oparto na kryteriach reprezentatywności w słownikach frazeologicznych.

**Słowa kluczowe:** frazeologia polska, metafora konceptualna, procesy poznawcze, językowy obraz świata, somatyzmy

## Uwagi wstępne

Współczesne badania językoznawcze podkreślają, że język funkcjonuje w ścisłym związku z kulturą i mentalnością społeczną. Nie jest jedynie narzędziem komunikacji, lecz także nośnikiem wiedzy o wartościach, normach i sposobie postrzegania świata przez człowieka (Kardela, 2006: 214). Stałe związki wyrazowe – frazeologizmy, przysłowia czy skrzydlate słowa – pełnią funkcję kulturowego zwierciadła informacji: umożliwiają przekazywanie doświadczeń oraz społecznie akceptowanych norm myślenia i emocji w sposób obrazowy i charakterystyczny dla danej wspólnoty językowej.

Przedstawianie zjawisk w języku stanowi specyficzną wizję świata – próbę ujęcia rzeczywistości w kategorii zgodne z ludzkimi wyobrażeniami, wiedzą i doświadczeniem. Każde użycie języka jest jednocześnie efektem aktywności poznawczej i projekcją sposobu patrzenia na świat. A analiza mechanizmów językowych pozwala odsłonić rozmaite aspekty natury ludzkiej (Małecki, 2013: 131–132).

Myślenie – jako podstawowy mechanizm poznawczy, umożliwiający przetwarzanie informacji, rozwiązywanie problemów i planowanie działań, jest procesem złożonym, w którym współlistnieją aspekty intelektualne, emocjonalne i społeczne (Tabakowska, 1995: 20; Muszyński, 1993: 185). Analiza procesów myślowych ujawnia nie tylko organizację wiedzy, lecz także wartości kulturowe przypisywane intelektowi, rozumowi i pamięci.

Frazeologia stanowi szczególnie cenne źródło wiedzy o tym, jak ludzie konceptualizują procesy poznawcze (por. Spagińska-Pruszk, 2005; Piasecka, 2023). Niniejszy artykuł koncentruje się na językowym obrazie procesów myślowych – obejmującym czynności intelektualne takie jak zdobywanie wiedzy, wnioskowanie, podejmowanie decyzji, zapamiętywanie czy analizowanie – oraz na tym, w jaki sposób frazeologizmy denotują, wartościują i konceptualizują te czynności.

Koncepty kształtujące nasze myślenie bardzo często sięgają po najdrobniejsze, pozornie nieistotne szczegóły. Porządkują odczucia, zachowania oraz relacje z ludźmi. Jeżeli przyjmiemy, że systematyka pojęciowa człowieka opiera się w dużym stopniu na metaforach, wówczas nasze myślenie, doświadczenia i codzienne działania pozostają w ścisłym związku z metaforycznym sposobem postrzegania świata (Лакофф, Джонсон, 2008: 25).

### Podstawy teoretyczne badań

Analiza opiera się na założeniach językoznawstwa kognitywnego, według których język stanowi integralny komponent ludzkiego poznania, a jego struktury odzwierciedlają sposoby konceptualizacji rzeczywistości. Znaczenie frazeologizmów nie jest tylko zbiorem konwencji, lecz wynikiem utrwalonych schematów poznawczych ukształtowanych przez doświadczenie jednostkowe i kulturowe.

Na rekonstrukcję kulturowych modeli myślenia oraz uchwycenie relacji między językiem, poznaniem a kulturą pozwala analiza językowego obrazu świata (JOS). Zgodnie z ujęciem J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego, JOS to zespół sądów o świecie utrwalonych w języku, obejmujących zarówno wiedzę potoczną, jak i system wartości właściwy danej wspólnoty, które określają cechy i sposoby istnienia obiektów świata pozajęzykowego (Bartmiński, Tokarski, 1986: 72).

Analiza semantyczna w nurcie kognitywnym opiera się właśnie na założeniu, że znaczenie językowe jest wynikiem konceptualizacji, czyli sposobu, w jaki człowiek postrzega, interpretuje i porządkuje doświadczenie rzeczywistości (Кубрякова, Демьянков, Панкрац, Лузина, 1996: 442–443). W tym kontekście szczególną rolę odgrywają metafory pojęciowe, będące podstawowym mechanizmem myślenia umożliwiającym rozumienie pojęć abstrakcyjnych poprzez odniesienie do doświadczeń konkretnych i cielesnych (Лакофф, Джонсон, 2008; Szczepankowska 2011; Kalisz, Kubiński 2008: 20). Wyróżnia się dwa poziomy ich funkcjonowania: konceptualny, obejmujący ogólne schematy poznawcze (np. MYŚLENIE TO PODRÓŻ) oraz językowy, ujawniający się w postaci jednostek frazeologicznych (np. *dojść do wniosku*, *błądzić myślami*). Metafory pojęciowe odzwierciedlają sposoby organizacji wiedzy i mechanizmy ludzkiego poznania, stanowiąc struktury pośredniczące między językiem, doświadczeniem i kulturą

(Кубрякова, Демьянков и др., 1996: 431–432; Sulikowska, 2018: 62–64; Rybar-kiewicz, 2015; Burzyńska, 2001: 109–111).

Z perspektywy językoznawstwa kognitywnego formy językowe – w tym związki frazeologiczne – odzwierciedlają zasady oraz mechanizmy ludzkiej działalności poznawczej. Jak wskazują G. Lakoff i M. Johnson (2008), struktury językowe są zakorzenione w strukturach konceptualnych; zatem sposób, w jaki jednostki językowe konstruują znaczenie, koreluje z tym, jak człowiek postrzega, organizuje i interpretuje doświadczenie. Regularny charakter nominacji metaforycznej świadczy o metaforycznym wymiarze samego myślenia – nowe znaczenia powstają poprzez odnoszenie do wcześniej ukształtowanych modeli doświadczenia. Mechanizm ten, określany w terminologii kognitywnej jako mapowanie międzydomenowe (*conceptual mapping*), polega na przenoszeniu struktury jednej domeny pojęciowej (źródłowej) na inną domenę (docelową). Dzięki temu metafory konceptualne (np. MYŚLENIE TO PODRÓŻ, ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO) funkcjonują nie tylko jako utrwalone konwencje językowe, lecz przede wszystkim jako schematy poznawcze porządkujące doświadczenie i sposoby interpretacji świata.

Konsekwencją przyjęcia tej perspektywy jest postrzeganie frazeologizmów jako nośników powtarzalnych, systemowych relacji pomiędzy domenami. Wyjaśniają one regularność i schematyczność procesów metaforyzacji obecnych w idiomatyce językowej.

W niniejszym artykule przyjmuję perspektywę kognitywno-metaforyczną, w której analiza frazeologizmów służy rekonstrukcji językowego obrazu procesów myślowych. Celem jest identyfikacja i opis metafor konceptualnych, organizujących językowy obraz myślenia w polszczyźnie, ze szczególnym uwzględnieniem takich schematów, jak: MYŚLENIE TO WYSIŁEK, MYŚLENIE TO PODRÓŻ, UMYŚL TO POJEMNIK, ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO oraz MYŚLENIE TO WALKA. Zaproponowane podejście pozwala uchwycić nie tylko semantyczną strukturę frazeologizmów, lecz także ich funkcję poznawczą i aksjologiczną w kształtowaniu kulturowego modelu umysłu<sup>1</sup>.

## Cel i zakres badań

Celem artykułu jest opis językowego obrazu procesów poznawczych w polszczyźnie na materiale frazeologicznym. Analiza ma ukazać, w jaki sposób stałe

---

<sup>1</sup> Choć teoria metafory konceptualnej stanowi solidną podstawę analizy, niektórzy badacze (np. Kiklewicz, 2019) wskazują, że metafory mogą być bardziej konstruktami kognitywistycznymi niż uniwersalnymi fenomenami umysłu. Niniejsza analiza przyjmuje jednak perspektywę Lakoffa i Johnsona (2008), koncentrując się na funkcji metafor w organizacji językowego obrazu świata, co pozwala przybliżyć kulturowe uwarunkowania procesów poznawczych.

związki wyrazowe nie tylko denotują podstawowe czynności intelektualne, lecz również jak je wartościują i konceptualizują, nadając wymiar przestrzenny, materialny, dynamiczny bądź konfliktowy.

Przedmiotem zainteresowania jest również identyfikacja dominujących schematów konceptualnych (m.in. GŁOWA JAKO POJEMNIK, MYŚLENIE TO PRACA/WYSIŁEK, ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO) oraz określenie mechanizmów ich współdziałania w konstruowaniu spójnego obrazu poznania.

W opracowaniu zastosowano podejście kognitywno-metaforyczne, uzupełnione analizą semantyczno-pragmatyczną, której celem jest identyfikacja i opis wzorców konceptualnych oraz rekonstrukcja ich konotacji wartościujących.

Materiał obejmuje frazeologizmy najlepiej ukazujące różnorodne aspekty myślenia, nie stanowi jednak pełnej ekscerpcji leksykograficznej jednostek o tej tematyce. Podczas analizy wykorzystano pięćdziesiąt popularnych związków frazeologicznych współczesnej polszczyzny. Zostały one zaczerpnięte z uznanych źródeł leksykograficznych: *Wielkiego słownika frazeologicznego języka polskiego* P. Müldnera-Nieckowskiego (2003), *Słownika frazeologicznego języka polskiego* S. Skorupki (1987) oraz *Wielkiego słownika frazeologicznego PWN z przysłowiami* A. Kłosińskiej, E. Sobol i A. Stankiewicz (2009). Pomocniczo wykorzystano także wybrane słowniki języka polskiego (Dubisz, 2003; Zgółkowska, 1994–2005), aby uchwycić wariantowość oraz utrwalone konotacje kulturowe badanych jednostek.

Analiza obejmuje jednostki o utrwalonej strukturze semantycznej. Uwzględniono wyrażenia powszechnie rozpoznawalne przez użytkowników języka polskiego, o wyraźnej motywacji semantycznej i potencjale metaforycznym. Wybór pięćdziesięciu przykładów wynikał z założenia jakościowego charakteru analizy – wystarczającego do uchwycenia powtarzalnych schematów konceptualnych.

W badaniu zrezygnowano z analizy korpusowej, ponieważ celem nie było określenie skali występowania poszczególnych jednostek w dyskursie, lecz rekonstrukcja ich znaczeń konceptualnych w świetle danych słownikowych. Uzasadnieniem takiego podejścia jest fakt, że słowniki frazeologiczne, jako źródła normatywno-deskryptywne, rejestrują jednostki o wysokim stopniu utrwalenia w języku, stanowiąc wiarygodny materiał do badań nad językowym obrazem świata.

### **Somatyzm głowa we frazeologicznym modelu myślenia**

Szczególne znaczenie w analizie procesów poznawczych mają *somatyzmy*, czyli wyrazy odnoszące się do budowy anatomicznej człowieka. Części ciała, w tym *głowa*, odgrywają w języku rolę naturalnego materiału konceptualnego – wchodzą

w skład podstawowego zasobu słownikowego i pozwalają wyrażać zarówno procesy poznawcze, jak i emocjonalne doświadczenia człowieka (por. Алексеенко, Хорды, 1999; Kraśnicka-Wilk, 2001; Będkowska-Korczyk, Nowakowska-Kempna, 2003; Милашевская, 2011; Милашевская, 2013; Милашевская, 2014; Воробьева, 2014; Piasecka, 2017).

W językowym obrazie myślenia *głowa* jest traktowana jako siedlisko umysłu, pamięci, intelektu i rozumu. Metafora konceptualna GŁOWA JAKO POJEMNIK znajduje swoje realizacje w jednostkach takich jak: *mieć coś w głowie*, *przychodzić komuś do głowy*, *mieć pstro w głowie*, *mieć w głowie groch z kapustą czy mieć głowę na karku*. Frazeologizmy pokazują, że ten element ludzkiego ciała pełni funkcję zarówno magazynu wiedzy, jak i centrum aktywności poznawczej. W języku polskim symbolizuje on zdolności intelektualne, logikę, refleksję i pamięć – jej „pełność” jest utożsamiana z mądrością, doświadczeniem i sprawnością myślową, natomiast „pustka” obrazuje brak wiedzy, chaos poznawczy, dezorientację lub niezdolność do logicznego rozumowania.

Frazeologizmy deprecjonujące myślenie, takie jak *mieć pstro w głowie*, *mieć w głowie groch z kapustą*, odzwierciedlają kulturową tendencję do wartościowania intelektu – brak rozsądku, lekkomyślność lub nieumiejętność organizowania myśli są wartościowane negatywnie i przedstawiane jako metafory pustki, bałaganu lub niestałości w umyśle. W kontrze do tego pojawiają się frazeologizmy pozytywnie wartościujące, np. *mieć głowę na karku*, *mieć olej w głowie*, *mieć głowę do czegoś*, które podkreślają sprawność intelektualną, zdolność przewidywania konsekwencji działań i praktyczne wykorzystanie rozumu.

Głowa nie pełni wyłącznie funkcji symbolicznej – we frazeologii obecny jest także wymiar dynamiczny i procesowy tego konceptu. Jednostki typu *coś chodzi komuś po głowie*, *dręczy kogoś jakaś myśl*, *zawracać sobie głowę* prezentują umysł jako przestrzeń aktywności intelektualnej, w której myśli poruszają się, „krążą”, mogą nawet generować napięcie emocjonalne. W rezultacie *głowa* staje się miejscem interakcji między rozumem a sferą afektywną. W tym ujęciu schemat POJEMNIKA spleta się z metaforą PODRÓŻY, ponieważ procesy poznawcze są ujmowane jako ruch myśli wewnątrz przestrzeni głowy. Łączy się on także z metaforą WYSIŁKU, gdyż umysł „pracuje” lub „zмага się” z trudnościami.

Dodatkowo, językowy obraz *głowy* koreluje z metaforami przestrzennymi i materialnymi: myśli są czymś, co można *wkładać* do głowy, *przywoływać*, *gubić* lub *tracić*, co nadaje procesom poznawczym wymiar fizyczny, niemal namacalny. Takie ujęcie wskazuje, że ta część ludzkiego ciała jest nie tylko symbolem intelektu, lecz także swoistym POJEMNIKIEM myśli i wiedzy, w którym procesy myślowe mają swoją strukturę, porządek i hierarchię.

## Metafory konceptualne jako narzędzie opisu procesów poznawczych

W kolejnej części artykułu analizowane są metafory konceptualne, które organizują językowy obraz procesów poznawczych w polszczyźnie. Punkt wyjścia stanowi założenie kognitywne, że metafora to mechanizm poznawczy umożliwiający ujmowanie zjawisk abstrakcyjnych poprzez odniesienie do doświadczenia cielesnego i przestrzennego. Frazeologizmy traktowane są zatem nie tylko jako jednostki leksykalne, lecz jako reprezentacje struktur pojęciowych ludzkiego umysłu, ujawniające sposoby interpretowania i porządkowania wiedzy o świecie.

Analiza koncentruje się na pięciu wzajemnie powiązanych sferach konceptualizacji: wysiłku (MYŚLENIE TO PRACA/WYSIŁEK), podróży (MYŚLENIE TO PODRÓŻ/WĘDRÓWKA), pojemnika (UMYSŁ TO POJEMNIK/MAGAZYN), światła (ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO) oraz walki (MYŚLENIE TO WALKA). Każda z tych metafor odzwierciedla odmienny aspekt aktywności poznawczej człowieka. Wspólnie tworzą one zintegrowany model myślenia, ujmujący poznanie jako proces cielesno-pojęciowy, uwarunkowany zarówno strukturą ludzkiego doświadczenia, jak i systemem wartości kulturowych utrwalonych w języku.

### 1. MYŚLENIE TO PRACA/WYSIŁEK – dynamiczny aspekt poznawania

W polszczyźnie procesy myślowe ujmowane są przede wszystkim jako zjawisko dynamiczne, wymagające wysiłku, koncentracji i zaangażowania, ale zarazem narażone na niestabilność i emocjonalne napięcia. Frazeologia jest bogata w związki ukazujące myślenie jako formę pracy, często niemal fizycznego trudu. Metafora MYŚLENIE TO PRACA/WYSIŁEK realizuje się w jednostkach typu: *łamać sobie głowę, ruszyć głowę, zaprzętać sobie głowę*. Każdy z tych zwrotów ujmuje myślenie jako działanie aktywne, wymagające energii i determinacji. Użycie czasowników nacechowanych semantyką wysiłku czy ruchu (*łamać, ruszyć, zaprzętać*) ujawnia antropomorficzne postrzeganie procesu poznawczego: umysł działa jak ciało, które można zmusić do pracy, przemęczyć, a nawet „nadwyrężyć”. Przywołane frazeologizmy mają często ambiwalentny wydźwięk: z jednej strony nobilitują rozumność, konsekwencję i wytrwałość, z drugiej – podkreślają ograniczenia natury ludzkiej, zmęczenie, bezowocność lub frustrację wynikającą z niemożności znalezienia rozwiązania.

Ten sam model konceptualny może przejść w fazę emocjonalnej niestabilności, gdy myślenie przestaje być procesem kontrolowanym. Zwroty *coś chodzi komuś po głowie, dręczy kogoś jakaś myśl* czy *zawracać sobie głowę, zaprzętać sobie głowę* obrazują sytuację, w której człowiek nie panuje nad własnym tokiem rozumowania – myśli stają się natrętne, uporczywe, a ich obecność budzi niepokój. Myślenie zyskuje tu wymiar psychicznego napięcia, a frazeologia oddaje subtelną granicę mię-

dzy aktywnym poszukiwaniem rozwiązania a uleganiem emocjom. W tym kontekście pojawia się też metafora UTRATY RÓWNOWAGI: jednostki *przewróciło się komuś w głowie* lub *stracić głowę* nawiązują do obrazów, w których rozum zostaje zdominowany przez uczucia, impulsy lub nadmiar wrażeń. W przeciwieństwie do konstruktywnego „łamanie głowy”, „utrata głowy” jest jednoznacznie negatywna – oznacza rezygnację z logicznego myślenia i zaburzenie porządku poznawczego.

Frazeologizm *nie móc zebrać myśli* obrazuje momenty, w których procesy poznawcze zostają zaburzone lub przeciążone. Podmiot doświadcza wówczas trudności w uporządkowaniu informacji, koncentracji i wyciąganiu wniosków, co pokazuje niestabilny charakter myślenia. Frazeologizm ten współgra z innymi wyrażeniami negatywnie wartościującymi myślenie, np. *mieć mętlik w głowie*, *mieć pstro w głowie*, *mieć zielono w głowie*. W naturalny sposób łączy się tu aspekt dynamiczny (proces myślowy jest w ruchu, nieuporządkowany) z emocjonalnym (frustracja, poczucie chaosu).

## 2. MYŚLENIE TO PODRÓŻ/WĘDRÓWKA – metafora przemieszczania i zmiany perspektywy

Metafora konceptualna MYŚLENIE TO PODRÓŻ pozwala językowo uchwycić dynamikę i zmienność procesów poznawczych, co znajduje odzwierciedlenie we frazeologizmach *dojść do wniosku* czy *błądzić myślami*. Procesy poznawcze przedstawiane są jako przemieszczanie się w przestrzeni, w której umysł porusza się między różnymi punktami, natrafia na przeszkody, poszukuje odpowiedzi i dąży do osiągnięcia celu. Frazeologizmy takie jak *dojść do wniosku* wskazują na osiągnięcie rezultatu intelektualnego – moment, w którym „podróż myślowa” kończy się sukcesem, a zdobyta wiedza lub rozwiązanie problemu staje się dostępne dla świadomości podmiotu.

Z kolei frazeologizmy *gubić się w myślach* i *kręcić się w kółko* odzwierciedlają trudności poznawcze, dezorientację lub nadmiar informacji. Są one oparte na obrazie umysłu, który porusza się bez wyraźnego kierunku, zatracając orientację i doświadcza chaosu intelektualnego. W tym ujęciu „wędrówka myślowa” może być zarówno konstruktywna – prowadząc do rozwiązania problemu i uporządkowania przestrzeni poznawczej (POJEMNIKA), jak i destruktywna – powodując frustrację czy poczucie zagubienia.

Analizowana metafora podkreśla aspekt wysiłku i trudności w myśleniu. Tak jak w fizycznej wędrówce po nieznanym terenie napotykałyśmy przeszkody, zmęczenie czy niepewność kierunku, tak w procesach poznawczych pojawiają się przeszkody intelektualne, niejasności i konflikty wewnętrzne. Frazeologizmy wskazują na aktywny udział człowieka w „przemieszczaniu” się po przestrzeni myślowej – myślenie nie jest biernym odbiorem informacji, lecz wymaga inicjatywy, orientacji i świadomego pokonywania trudności.

### 3. UMYŚL TO POJEMNIK/MAGAZYN – modelowanie pamięci

Metafora konceptualna UMYŚL TO POJEMNIK przedstawia pamięć i umysł jako naczynie na idee, wiedzę i wspomnienia. Realizacje językowe typu *mieć coś w głowie*, *wbić sobie coś do głowy*, *coś wyleciało z głowy* podkreślają materialny charakter treści poznawczych oraz aktywny aspekt pamiętania. Myśli są w nich konceptualizowane jako obiekty, które można *wkładać*, *przechowywać*, *wydobywać* lub *gubić*. Przywołane frazeologizmy wskazują ponadto, że pamięć wymaga aktywności intelektualnej: nie ogranicza się do biernego przechowywania, lecz obejmuje świadome przywoływanie informacji, które mogą być utrwalone, częściowo zapomniane lub chwilowo niedostępne.

Model pamięci ujawnia się także w jednostkach typu *nabić sobie głowę czymś* oraz *mieć głowę nie od parady*. Pierwszy z nich obrazuje stan nadmiaru informacji prowadzący do przeciążenia poznawczego – pojemnik jest przepełniony i niezdolny do dalszego „gromadzenia” treści. Drugi natomiast wyraża pozytywne wartościowanie intelektu, podkreślając jego pojemność, sprawność i zdolność do operowania wiedzą. W obu przypadkach umysł jawi się jako naczynie, które można napełniać, porządkować lub opróżniać, a jego „zawartość” stanowi miarę zdolności poznawczych człowieka.

Proces zapominania przedstawiany jest we frazeologii jako utrata lub wyciek treści z przestrzeni pojemnika. Wyrażenia takie jak *wypaść komuś z pamięci*, *puścić coś w niepamięć*, *mieć dziurawą pamięć*, *wyparowało z głowy*, *wyleciało z głowy* wskazują na schemat nieszczelności, w którym wiedza traktowana jest jak substancja mogąca zniknąć, „wyciec” lub „ulatniać się”. Obrazy te podkreślają materialny i dynamiczny charakter myśli w językowym obrazie człowieka.

Z kolei frazeologizm *odświeżyć pamięć* ujawnia aktywny aspekt funkcjonowania pojemnika poznawczego – możliwość ponownego „otwarcia” i uporządkowania jego zawartości. Taki sposób ujmowania pamięci zakłada, że przechowywane w niej informacje nie są niezmiennie, lecz mogą być aktualizowane, przywracane i reinterpretowane. Frazeologizmy *mieć coś w pamięci* czy *mieć coś na końcu języka* tworzą spójne kontinuum metaforyczne, w którym wiedza istnieje w przestrzeni pojemnika i może być z niej „wydobyta” do świadomości lub wypowiedziana w akcie mowy.

W obrębie tej metafory widoczne są obrazy pełności/ubóstwa oraz szczelności/nieszczelności pamięci, które odzwierciedlają różnicowanie funkcjonalne i jakościowe procesów poznawczych. Rozszerzenia przestrzenno-czasowe (np. *sięgnąć pamięcią wstecz*, *cofnąć się pamięcią*) łączą schemat POJEMNIKA z metaforami ruchu i osi czasowej. W ten sposób pojemnik poznawczy zostaje otwarty w kierunku przestrzeni i dynamiki – pamięć nie tylko gromadzi treści, lecz umożliwia przemieszczanie się w obrębie przechowywanych doświadczeń, a zatem także w czasie.

#### 4. ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO – metafora impulsu intelektualnego

Zrozumienie ujmowane jest zgodnie z metaforą konceptualną ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO. Frazeologizmy takie jak *rozjaśnić się w głowie*, *rzucić światło na coś*, *mieć jasność sytuacji*, *świtać w głowie*, a także *rozpalać wyobraźnię* ukazują myślenie jako proces, w którym „ciemność” niewiedzy ustępuje miejsca „światłu” poznania. Metafora ta obrazuje moment wglądu, intuicji lub nagłego zrozumienia sytuacji – punkt zwrotny, w którym wcześniejsze trudności intelektualne zostają przewyżczone.

W tym samym polu metaforycznym mieszczą się wyrażenia *ujrzeć coś w nowym świetle* i *zobaczyć coś w innym świetle*, które odzwierciedlają zmianę perspektywy poznawczej. W obu przypadkach zrozumienie zostaje przedstawione jako akt ponownego „oświecenia” rzeczywistości, dzięki czemu ujawniają się jej nowe aspekty lub znaczenia. Zmiana „światła” jest tu równoznaczna z transformacją interpretacyjną – z nowym sposobem widzenia i wartościowania zjawisk.

Z kolei frazeologizm *zapaliła się komuś lampka* koncentruje się na momencie nagłego uświadomienia sobie czegoś, czyli na dynamicznej fazie procesu poznawczego. Zapalenie się światła w umyśle symbolizuje impuls intelektualny, chwilę olśnienia lub intuicyjne odkrycie, które inicjuje głębsze rozumienie. Wyrażenie to utrwała w języku dynamiczny model myślenia, w którym poznanie ma charakter eksploracyjny i opiera się na stopniowym „rozświetlaniu” umysłu.

Frazeologizmy *światła* mają wymiar zarówno poznawczy, jak i emocjonalny. Porządkują wcześniejsze doświadczenia i informacje, scalając je w logiczną całość, a jednocześnie wprowadzają wymiar nagłego olśnienia, ukazując kreatywność, zdolność wnioskowania i twórcze rozwiązania problemów.

Interesującym aspektem tej metafory jest jej zakorzenienie w doświadczeniu cielesnym i percepcyjnym, co potwierdza powiązanie ze schematem percepcji wzrokowej. Jasność, blask czy rozjaśnienie w głowie nie funkcjonują jako pojęcia czysto abstrakcyjne – język traktuje je niemal jak fizyczne światło, które przenika umysł i umożliwia „dostrzeżenie” właściwych rozwiązań.

#### 5. MYŚLENIE TO WALKA – metafora konfliktu poznawczego

Nieodłącznym aspektem procesów poznawczych jest konflikt – zarówno wewnętrzny, wynikający ze sprzecznych pragnień, emocji czy idei, jak i zewnętrzny, będący konsekwencją trudności poznawczych lub problemów wymagających rozwiązania. Frazeologizmy takie jak *bić się z myślami*, *biją się myśli w głowie*, *walczyć z myślami* przedstawiają myślenie jako rodzaj walki – z chaosem poznawczym, wewnętrznymi sprzecznościami lub przeszkodami intelektualnymi.

Metafora konceptualna MYŚLENIE TO WALKA ukazuje, że proces poznawczy nie jest biernym odbiorem informacji, lecz wymaga aktywności, wysiłku i strategii. Człowiek jawi się tu jako podmiot zmagający się z własnym umysłem, dążący do uporządkowania treści i przewyciężenia wewnętrznego oporu. Konflikt poznawczy przybiera różne formy: z jednej strony dotyczy nadmiaru informacji i nieuporządkowanych myśli (*nie móc zebrać myśli, mieć mętlik w głowie*), z drugiej – napięcia emocjonalnego i utraty kontroli nad rozumowaniem (*tracić głowę*).

W tej samej przestrzeni znaczeniowej pojawia się aspekt interakcyjny. Frazeologizmy typu *wiercić komuś dziurę w głowie* ujawniają, że myślenie może przyjmować charakter presji intelektualnej, wywieranej nie tylko na siebie, ale także na innych. W ten sposób myśl staje się narzędziem wpływu, a proces poznawczy – działaniem ukierunkowanym na wywołanie refleksji lub zmiany postawy.

Zmaganie się z myślami prowadzi do dwojakich rezultatów. Skuteczna „walka” może zakończyć się uporządkowaniem chaosu poznawczego, rozwiązaniem problemu lub stworzeniem nowej idei, natomiast niepowodzenie skutkuje frustracją, przeciążeniem intelektualnym czy poczuciem dezorientacji, co odzwierciedlają związki frazeologiczne *przewróciło się komuś w głowie, nie móc zebrać myśli*.

### Warstwa wartościująca: skutki i ocena myślenia

Analiza polskich frazeologizmów ujawnia, że procesy poznawcze nie są oceniane w języku neutralnie, lecz podlegają wyraźnej ewaluacji. Frazeologizmy pozytywnie wartościujące myślenie eksponują cechy takie jak mądrość, spryt, zdolność logicznego wnioskowania oraz skuteczność w rozwiązywaniu problemów. Realizacje językowe *mieć głowę na karku, mieć olej w głowie, mieć głowę do czegoś* wskazują na aprobatę dla kompetencji intelektualnych jako społecznie cenionej cechy, jednocześnie podkreślając wysoki status rozumu w polskiej kulturze językowej.

Równoległe obserwuje się silne wartościowanie negatywne, ukazujące ograniczenia i trudności poznawcze. Frazeologizmy typu *mieć pstro w głowie, mieć w głowie groch z kapustą, mieć dziurawą pamięć, przewróciło się komuś w głowie* sygnalizują chaos, brak rozsądku oraz niską sprawność pamięciową. Wzmiankowane jednostki ukazują zarówno bezowocny wysiłek intelektualny (*łamać sobie głowę* w znaczeniu mozolnego, nieskutecznego myślenia), jak i potencjalne skutki emocjonalne, takie jak dezorientacja czy frustracja (*nie móc zebrać myśli, mieć mętlik w głowie*).

Wartościowanie odnosi się także do funkcjonowania pamięci, postrzeganej w języku jako pojemnik o zmiennej pojemności i szczelności. Frazeologizmy ujmujące pamięć jako „przechowalnię treści” (np. *mieć coś w pamięci, coś utkwiło w pamięci, odświeżyć pamięć*) kontrastują z wyrażeniami wskazującymi na jej

nieszczelność lub utratę informacji (np. *wyleciało z głowy, wypaść komuś z pamięci*). Takie schematy językowe konsekwentnie kształtują ocenę kompetencji poznawczej podmiotu.

Dodatkowo frazeologizmy związane z decyzją, koncentracją i kontrolą emocji podkreślają normę efektywnego myślenia. Konstrukcje językowe wskazujące na rozważę lub opanowanie, np. *dojść do wniosku, przychodzić komuś do głowy, rozjaśnić się w głowie* sygnalizują, że skuteczne procesy poznawcze wymagają selekcji informacji, spokoju oraz kontroli emocji. W opozycji do tego frazeologizmy ilustrujące wpływ emocji na poznanie, np. *przewróciło się komuś w głowie, dręczy kogoś jakaś myśl*, wskazują na zakłócenia, które obniżają racjonalność i zdolność do trafnego rozumowania.

Warstwa wartościująca wyłania się w powiązaniu z siecią metafor konceptualnych zidentyfikowanych w analizie: UMYŚL TO POJEMNIK, MYŚLENIE TO PODRÓŻ, MYŚLENIE TO WYSIŁEK, ZROZUMIENIE TO ŚWIATŁO oraz MYŚLENIE TO WALKA. Wzajemne przenikanie tych schematów warunkuje praktyczne i normatywne oceny procesów poznawczych – wartościowanie funkcjonuje nie jako jednowymiarowy kod, lecz jako efekt kulturowego modelu myślenia, w którym sprawność, kontrola i efektywność są cenione, a chaos, impulsywność i zapomnianie – dewaluowane.

Warto zaznaczyć, że ocena procesów poznawczych w języku nie jest stała, lecz zależy od kontekstu pragmatycznego. Te same jednostki mogą pełnić funkcje ironiczne, żartobliwe lub wyrażać dystans emocjonalny – np. *mieć pstro w głowie* w wypowiedzi potocznej może sygnalizować pobłażliwość, a nie rzeczywistą krytykę; *mieć głowę nie od parady* może funkcjonować jako pochwała lub autoironia. Dynamika wartościowania wskazuje na elastyczność językowego obrazu umysłu oraz jego głębokie zakorzenienie w doświadczeniu interakcyjnym użytkowników języka.

### Zintegrowany obraz myślenia. Wnioski końcowe

Analiza frazeologizmów ukazuje złożony i wielowarstwowy językowy obraz procesów myślowych, w którym somatyzm *głowa* pełni funkcję centralnego ośrodka poznania. Myślenie ujawnia się w różnorodnych metaforach, odzwierciedlających zarówno dynamiczny charakter procesów poznawczych, jak i ich funkcje kulturowe, emocjonalne oraz praktyczne. Wyróżnić można kilka głównych typów metafor:

**Procesowe** – obejmują jednostki frazeologiczne wskazujące na wysiłek intelektualny (np. *łamać sobie głowę*), podróż po świecie myśli (*dojść do wniosku*), magazynowanie wiedzy (*mieć coś w głowie*), moment nagłego zrozumienia (*świtać w głowie*) oraz konflikt i zmagania umysłowe (*bić się z myślami*). Metafory te

ukazują myślenie jako działanie aktywne, wymagające energii, koncentracji i zaangażowania, często powiązane z napięciem emocjonalnym.

**Wartościujące** – obejmują frazeologizmy sygnalizujące pozytywne cechy myślenia, takie jak mądrość, spryt czy przewidywanie konsekwencji działań (*mieć głowę na karku, mieć głowę do czegoś*), jak również jednostki wskazujące na chaos poznawczy, brak rozsądku lub słabą pamięć (*mieć pstro w głowie, przewróciło się komuś w głowie, mieć dziurawą głowę*). Tego rodzaju metafory odzwierciedlają kulturowe standardy oceny intelektu.

**Funkcjonalne** – dotyczą pamięci, zapominania, koncentracji oraz podejmowania decyzji. Frazeologizmy typu *coś utkwilo w pamięci, nie móc zebrać myśli czy wypaść komuś z pamięci* uwydatniają materialny i cielesny charakter myśli oraz procesów poznawczych, ukazując ich porządek, podatność na zakłócenia i dynamikę.

Metafory konceptualne (WYSILEK, PODRÓŻ, POJEMNIK, ŚWIATŁO, WALKA) współdziałają, tworząc zintegrowany model procesów poznawczych, np. metafora PODRÓŻY (*dojść do wniosku*) łączy się z WYSIŁKIEM (*łamać sobie głowę*), ukazując myślenie jako aktywne i wymagające zaangażowania, podczas gdy POJEMNIK (*mieć coś w głowie*) splata się ze ŚWIATŁEM (*zapaliła się komuś lampka*), nadając pamięci i zrozumieniu wymiar materialny i dynamiczny.

Frazeologiczne obrazy myślenia konstruują procesy umysłowe w wymiarze fizycznym, przestrzennym i emocjonalnym, czyniąc je zrozumiałymi i komunikatywnymi w codziennym użyciu języka. Tym samym polska frazeologia nie tylko opisuje procesy poznawcze, lecz również stanowi medium, które utrwała kulturowy model człowieka jako istoty myślącej, twórczej, emocjonalnej i omylnej. Język ujmuje poznanie jako doświadczenie dynamiczne, cielesne i emocjonalne, w którym intelekt, emocje i działanie praktyczne współtworzą złożoną sieć znaczeń.

## Indeks opisanych frazeologizmów

*bić się z myślami* – ‘mieć rozterki natury intelektualnej (moralnej, etycznej); nie móc zdecydować się na jakiś wybór, podjęcie jakiejś decyzji; znajdować się w rozterce; wahać się’

*bijać się myśli w głowie* – ‘być w stanie rozterki, mieć sprzeczne myśli, nie móc się zdecydować’

*błądzić myślami* – ‘myśleć o czymś w sposób chaotyczny, rozproszony; nie skupiać się na danej chwili’

*cofnąć się pamięcią* – ‘przypomnieć sobie coś z przeszłości, wrócić myślami do wcześniejszych wydarzeń’

*coś chodzi komuś po głowie* – ‘ktoś ma jakiś pomysł, kogoś dręczy jakaś uporczywa myśl,  
*coś wyleciało z głowy* – ‘ktoś zapomniał o czymś’,  
*dojść do wniosku* – ‘zrozumieć coś, uświadomić sobie coś po przemyśleniu, rozwa-  
żeniu faktów lub sytuacji; wyciągnąć konkluzję’,  
*dręczy kogoś jakaś myśl* – ‘ktoś nie może przestać myśleć o czymś, co go niepokoi  
lub absorbuje’,  
*gubić się w myślach* – ‘dużo rozmyślać o czymś, zastanawiać się’,  
*kręcić się w kółko* – ‘powtarzać te same działania lub myśli bez postępu, nie zbliża-  
jąc się do rozwiązania’,  
*łamać sobie głowę* – ‘intensywnie się nad czymś zastanawiać, myśleć nad jakimś  
trudnym do rozwiązania problemem, borykać się z jakąś przeszkodą’,  
*mieć coś na końcu języka* – ‘usiłnie próbować przypomnieć sobie jakieś słowo, in-  
formację; usiłować powiedzieć coś, o czym się ledwo pamięta; mieć kłopoty  
ze znalezieniem właściwego słowa’,  
*mieć coś w głowie* – ‘myśleć o czymś, mieć jakiś pomysł lub plan’,  
*mieć coś w pamięci* – ‘pamiętać o czymś, zachować w pamięci jakieś wydarzenie  
lub informację’,  
*mieć dziurawą pamięć* – ‘często zapominać o różnych rzeczach, mieć słabą pamięć’,  
*mieć głowę do czegoś* – ‘mieć zdolności w jakiejś dziedzinie, mieć do czegoś talent,  
szczególne umiejętności’,  
*mieć głowę na karku* – ‘być bystrym, sprytnym, umieć sobie radzić w życiu, mieć  
zdolność zachowania zimnej krwi w trudnych sytuacjach’,  
*mieć głowę nie od parady* – ‘być inteligentnym, rozsądnym, zdolnym do logiczne-  
go myślenia’,  
*mieć jasność sytuacji* – ‘zrozumieć sytuację, mieć pełny obraz tego, co się dzieje’,  
*mieć mętlik w głowie* – ‘być zdezorientowanym, mieć chaos w myślach, nie móc  
uporządkować swoich myśli’,  
*mieć olej w głowie* – ‘mieć rozum; być rozsądnym, mądrym, myślącym’,  
*mieć pstro w głowie* – ‘być nierozsądnym, bezmyślnym, mało refleksyjnym; być  
niedojrzałym’,  
*mieć w głowie groch z kapustą* – ‘mieć chaos w myślach, być rozkojarzonym, my-  
śleć o wielu rzeczach naraz w nieuporządkowany sposób’,  
*mieć zielono w głowie* – ‘być beztroskim lekkoduchem; być niepoważnym, niezbyt  
rozsądnym’,  
*nabić sobie głowę czymś* – ‘za bardzo przejmować się czymś, zbyt skupiać się na  
jakiejś myśli lub problemie’,  
*nie móc zebrać myśli* – ‘mieć trudności z koncentracją, nie móc uporządkować  
swoich myśli’,  
*odświeżyć pamięć* – ‘przypomnieć sobie coś, wrócić myślami do zapomnianych  
informacji lub wydarzeń’,

- przewróciło się komuś w głowie* – ‘ktoś nabrał o sobie zbyt wysokiego mniemania, pod wpływem jakiegoś (domniemanego) sukcesu ktoś zaczyna wynosić się ponad otoczenie’,
- przychodzi komuś do głowy* – ‘wpaść na jakiś pomysł’,
- puścić coś w niepamięć* – ‘zapomnieć o czymś, przestać o czymś myśleć lub się tym przejmować’,
- rozjaśnić się w głowie* – ‘zrozumieć coś, doznać olśnienia, zobaczyć sytuację w nowym świetle’,
- rozpalać wyobraźnię* – ‘pobudzać kreatywne myślenie, inspirować do tworzenia nowych pomysłów’,
- ruszyć głowę* – ‘zacząć myśleć nad czymś intensywnie’,
- rzucić światło na coś* – ‘wyjaśnić coś, sprawić, że coś staje się bardziej zrozumiałe’,
- sięgnąć pamięcią wstecz* – ‘przypomnieć sobie coś z przeszłości, wrócić myślami do dawnych wydarzeń’,
- stracić głowę* – ‘zakochać się, być pod czyjims silnym wpływem, urokiem’,
- strzelić coś do głowy* – ‘wpaść na jakiś pomysł (z reguły nie najlepszy); wyskoczyć z jakimś nieprzemyślanym pomysłem’,
- świtać w głowie* – ‘w czyjejs głowie pojawia się jakiś niezły pomysł, ktoś wpada na jakiś pomysł’,
- tracić głowę* – ‘przestać racjonalnie myśleć, stracić opanowanie, wpaść w panikę’,
- ujrzeć coś w nowym świetle* – ‘zobaczyć coś z innej perspektywy, zrozumieć coś w nowy sposób’,
- walczyć z myślami* – ‘zmagać się z rozterkami, mieć trudności z podjęciem decyzji lub uporaniem się z natłokiem myśli’,
- wbić sobie coś do głowy* – ‘uprzeć się, usilnie starać się czegoś nauczyć, coś zapamiętać’,
- wiercić komuś dziurę w głowie* – ‘uporczywie namawiać kogoś do czegoś, dręczyć kogoś natrętnymi myślami lub prośbami’,
- wpaść na pomysł* – ‘nagle wymyślić coś, mieć nagły pomysł’,
- wyleciało z głowy* – ‘ktoś zapomniał o czymś’,
- wyparowało z głowy* – ‘ktoś zapomniał o czymś’,
- wypaść komuś z pamięci* – ‘zapomnieć o czymś, nie pamiętać jakiejś informacji lub wydarzenia’,
- zapaliła się komuś lampka* – ‘ktoś nagle coś zrozumiał, wpadł na pomysł lub przypomniał sobie coś’,
- zawracać sobie głowę* – ‘przejmować się czymś, zajmować swoje myśli czymś nieistotnym lub niepotrzebnym’,
- zobaczyć coś w innym świetle* – ‘spojrzeć na coś z innej perspektywy, dostrzec nowe aspekty sytuacji’.


## Bibliography

- Alekseenko, Mikhail, Khordy, Mirosława (1999). *Frazeosemanticheskaya grupa s somatizmom glowa/ głowa v sovremennykh russkom i pol'skom yazykakh*. W: *Słotwórwstwu, semantyka i składnia języków słowiańskich*, red. M. Blicharski, H. Fontański, T. 1, (164–175). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [Алексеенко, Михаил, Хорды, Мирослава (1999). *Фразеосемантическая группа с соматизмом голова/ głowa в современных русском и польском языках*. W: *Слотwórwstwu, semantyka i składnia języków słowiańskich*, red. M. Blicharski, H. Fontański, T. 1, (164–175). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego].
- Bartmiński, Jerzy, Tokarski, Ryszard (1986). *Językowy obraz świata a spójność tekstu*. W: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska (65–81). Wrocław: Zakład Narodowy Im. Ossolińskich.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, Nowakowska-Kempna, Iwona (2003). *Głowa i serce we frazeologii polskiej i słoweńskiej*. W: *Języki i tradycje Słowian*, red. E. Tokarz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Burzyńska, Anna (2001). *Kognitywna teoria metafory w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. W: *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, red. R. Cudak, J. Tambor (109–118). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Dubisz, Stanisław (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kalisz, Roman, Kubiński, Wojciech (2008). *Dwadzieścia lat językoznawstwa kognitywnego w USA i w Polsce – próba bilansu*. W: *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów*, red. W. Kubiński, R. Kalisz, E. Modrzejewska (7–27). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kardela, Henryk (2006). *Metodologia językoznawstwa kognitywnego*. W: *Metodologie językoznawstwa. Podstawy teoretyczne*, red. P. Stelmaszczyk (196–233). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kiklewicz, Aleksander (2019). *Metafory konceptualne: fenomeny umysłu czy konstrukty kognitywistyczne*. Cz. I, *LingVaria*, 2/28: 13–27.
- Kłosińska, Anna, Sobol, Elżbieta, Stankiewicz, Anna (oprac.). (2009). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kraśnicka-Wilk, Izabela (2001). *Kognitywne schematy wyobrażeń leżące u podstaw frazeologizmów z leksemem głowa*, *Język Polski*, LXXXI/5: 339–343.
- Kubryakova, Elena S., Dem'yanov, Valerii Z., Pankrats, Yurii G., Luzina, Larita G. (1996). *Kratkii slovar' kognitivnykh terminov*, pod obshch. red. E.S. Kubryakovoi. Moscow: Filol. f-t MGU im. M.V. Lomonosova [Кубрякова, Елена С., Демьянов, Валерий З., Панкрац, Юрий Г., Лузина, Ларита Г. (1996). *Краткий словарь когнитивных терминов*, под общ. ред. Е.С. Кубряковой. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова].
- Lakoff, Dzhordzh, Dzhonson, Mark (2008). *Metafory, kotorymi my zhivem*, per. s angl. A.N. Baranov, A.V. Morozova. Moscow: Izd-vo LKI [Лакофф, Джордж, Джонсон, Марк. (2008). *Метафоры, которыми мы живем*, пер. с англ. А.Н. Баранов, А.В. Морозова. Москва: Изд-во ЛКИ].
- Małeckı, Łukasz (2013). *Kognitywny model konceptu strach w języku ukraińskim*, *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 1: 131–138.
- Milashvskaya, Irina V. (2011). *Kontseptual'naya metafora GOLOVA – VMESTILISHCHE*, *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo*, 6/1: 360–363 [Милашевская, Ирина В. (2011). *Концептуальная метафора ГОЛОВА – ВМЕСТИЛИЩЕ*, *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*, 6/1: 360–363].
- Milashvskaya, Irina V. (2013). *Leksiko-frazeologicheskaya ob'ktivatsiya kontseptu 'golova' v povesti Sergeya Gandlevskogo «Trepanatsiya cherepa»*, *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo*, 6/2: 157–160 [Милашевская, Ирина В. (2013). *Лексико-фразеологическая объективация концепта 'голова' в повести Сергея Гандлевского*

- «Трепанация черепа», Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 6/2: 157–160].
- Milashevskaya, Irina. V. (2014). *Kognitivnye priznaki kontsepta «golova» v povesti Sergeya Gandlevskogo «Трепанация черепа»*, Opera Slavica, XXIV/2: 16–22 [Милашевская, Ирина. В. (2014). *Когнитивные признаки концепта «голова» в повести Сергея Гандлевского «Трепанация черепа»*, Opera Slavica, XXIV/2: 16–22].
- Müldner-Nieckowski, P. (2003). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat Książki.
- Muszyński, Zbysław (1993). *O podmiotowym, społecznym i formalnym wymiarze języka, czyli o trzech aspektach znaczenia komunikacyjnego*. W: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski (181–193). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Piasecka, Agata (2017). *Otrazhenie kontsepta golova v russkoi yazykovoii kartine mira (na materiale frazeologii)*, Sistema i struktura skhidnoslov'jans'kikh mov, 12: 146–165 [Piasecka, Agata (2017). *Отражение концепта голова в русской языковой картине мира (на материале фразеологии)*, Система и структура схи́днослов'янських мов, 12: 146–165].
- Piasecka, Agata (2023). *Procesy myślowe człowieka odzwierciedlone w polskich i rosyjskich frazeologizmach animalistycznych z zoonimami oznaczającymi wybrane zwierzęta hodowlane (rozważania z antropocentryzmem w tle)*, Językoznawstwo, 2/19: 41–56.
- Rybarkiewicz, Dorota (2015). *Rozumowanie metaforyczne, czyli „metaforą po oczach”*, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Iuridica, 75: 207–225.
- Skorupka, Stanisław (1987). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Spagińska-Pruszek, Agnieszka (2005). *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*. Łask: LEKSEM.
- Sulikowska, Anna (2018). *Niedookreśloność znaczeniowa idiomów z perspektywy semantyki kognatywnej i jej implikacje dla frazeografii*, Applied Linguistics Papers, 25/3: 61–77.
- Szczepankowska, Irena (2013). *Człowiek, język, wizja świata w poezji Wisławy Szymborskiej. Studia semantyczne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Tabakowska, Elżbieta (1995). *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognatywnego*. Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Vorobëva, Lina B. (2014). *Ustoichivye vyrazheniya s komponentom golova v russkom i litovskom yazykakh*, Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Sotsial'no-gumanitarnye nauki, 4: 116–119 [Воробьева, Лина. Б. (2014). *Устойчивые выражения с компонентом голова в русском и литовском языках*, Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки, 4: 116–119].
- Zgółkowa, H. (1994–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.



KRISTINA VORONTSOVA

 <https://orcid.org/0000-0001-9230-1043>

Jagiellonian University  
Faculty of Philology  
Institute of Eastern Slavonic Studies  
Department of Russian Literary Studies  
ul. Romana Ingardena 3  
30-060 Kraków, Poland  
kristina.vorontsova@uj.edu.pl

## ОБРАЗЫ ДЕТСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ ЕВГЕНИЯ СОИ ДО И ПОСЛЕ 2022 ГОДА

### THE IMAGES OF CHILDHOOD IN YEVHEN SOYA'S CREATIVE WORK BEFORE AND AFTER 2022

This article explores the evolution of the images of childhood in the poetry of Yevhen Soya (Yessoia in social media) before and after 2022. The analysis draws on both published and unpublished poems, including material from the author's social media and personal archives, and considers the biographical context, the generational experience of millennials, and the sociocultural shifts following Russia's full-scale invasion of Ukraine. In Soya's earlier work, childhood emerges as an idyllic and sacralized chronotope, characterized by nostalgia, the motif of the "eternal present," and a turn inward toward personal memory and introspection. However, after 2022, this image undergoes a notable transformation, acquiring dimensions of trauma, existential rupture, and a longing for inner restoration. Particular attention is paid to Soya's poetics as a generational voice of Russophone post-Soviet millennials, who face a sudden transition from a deferred or prolonged adolescence into a traumatized adulthood marked by the collapse of utopian visions of the future. His poetry thus becomes a testimony to the shifting lyrical gaze shaped by historical catastrophe, while the poet himself emerges as a representative of a new, generationally inflected perspective on memory, vulnerability, and resilience. Methodologically, the study draws on Bakhtin's chronotope theory, while also referencing the works of Valerie Sanders, Henry Jenkins, and scholars, who wrote about childhood in poetry, such as Natalia Ryabtseva and Nadezhda Tropkina. This approach allows for the positioning of Soya's poetry within both post-Soviet Russophone literary trends and a broader European literary tradition that interrogates the sacred and symbolic dimensions of childhood.

**Keywords:** Yevhen Soya, idyllic chronotope, nostalgia, millennials, Russophone Ukrainian poetry

Received: 26.06.2025. Verified: 2.11.2025. Accepted: 10.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** This article has been written under the research project MINIATURA 8 financed by the National Science Centre (Poland). Decision number: 2024/08/X/HS2/01211. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

В данной статье рассматривается эволюция образов детства в поэзии Евгения Сои (известного в социальных сетях как Yessoysa) до и после 2022 года. Анализ основан как на опубликованных, так и на неопубликованных стихотворениях поэта, включая материалы из его социальных сетей и личного архива, и учитывает биографический контекст, поколенческий опыт миллениалов, а также социокультурные сдвиги, произошедшие после полномасштабного вторжения России в Украину. В раннем творчестве Сои детство предстает как идиллический и сакрализованный хронотоп, характеризующийся ностальгией, мотивом «вечного настоящего» и обращенностью к личной памяти и внутреннему миру. Однако после 2022 года этот образ претерпевает значительные изменения, приобретая черты травмы, экзистенциального разлома и стремления к восстановлению внутренней целостности. Особое внимание уделяется поэтике Сои как поколенческому голосу русскоязычных постсоветских миллениалов, оказавшихся перед необходимостью резкого перехода от затянувшегося подросткового состояния к взрослости, травмированной крахом утопических представлений о будущем. Таким образом, его поэзия становится свидетельством изменения лирической оптики под влиянием исторической катастрофы, а сам поэт предстает выразителем нового, поколенчески окрашенного взгляда на память, уязвимость и устойчивость. Методологически исследование опирается на теорию хронотопа Михаила Бахтина, а также учитывает работы Валери Сандерс, Генри Дженкинса и исследовательниц поэзии о детстве – Натальи Рябцевой и Надежды Тропкиной. Такой подход позволяет поместить творчество Сои как в контекст постсоветской русскоязычной литературы, так и в более широкий европейский литературный дискурс, в котором осмысляются сакральные и символические измерения детства.

**Ключевые слова:** Евгений Соя, идиллический хронотоп, ностальгия, миллениалы, украинская русскоязычная поэзия.

## Введение

Образы детства в литературе – достаточно исследованная тема, что объясняется частотностью мотива в мировой культуре в целом. Литературовед Митци Майерс заложила основы историко-литературных исследований детства, а также выявила, как педагогические тексты и художественная литература формировали представления о детстве как о культурной категории (Myers, 1997; *Culturing the Child*, 2005). Как отмечают Надежда Тропкина и Наталья Рябцева, прежде всего «художественно маркированными выступают пограничные топосы детства и старости» (Тропкина, Рябцева, 2015: 188). Различные исследователи образов детства в мировой литературе сходятся во мнении, что представления о «детях» отражают не природу детства как такового, а культурные представления взрослых о нем в каждый конкретный исторический момент (*Children in Culture*, 1998; *Children in Culture, Revisited*, 2011). Частотной является онтологическая связь бахтинского «идиллического хронотопа» и рассматриваемого мотива, при этом, в искусстве детство как отдельный от взрослости период появляется в эпоху романтизма и сразу закрепляет иконические черты: детскую невинность, замкнутость на себя, отрицание взрослого мира как такового, отри-

цание смерти и потерь, спонтанность, духовную свободу, близость к природе, идеал ребенка как носителя морали и чувствительности и т. д.<sup>1</sup>

В связи с этим в искусстве вообще и в литературе в частности в связи с воспоминаниями о бытии ребенком актуализируется миф об утраченной идиллии – своеобразном «рае детства», представляющем собой символ идеализированного прошлого, а главной тональностью становится «ностальгия по детству» (de Raat, 2014). Эта мифологема маркирует не только тематику детства как утраченной гармонии, но и проблематику внутренней памяти, способной противостоять линейности и необратимости времени. Представления романтиков о детстве оказались очень стабильными и находят свое отражение, как замечает Генри Дженкинс, даже в настоящие дни:

Too often, our culture images childhood as a utopian space, separate from adult cares and worries, free from sexuality, outside social divisions, closer to nature and the primitive world, more fluid in its identity and its access to the realms of imagination, beyond historical change, more just, more pure, and innocent, and in the end, waiting to be corrupted or protected by adults. Such a conception of the child dips freely in the politics of nostalgia (Jenkins, 1998: 4).

При этом многими признается неадекватность подобных представлений о детстве в 2025 году. Дети в искусстве и массовой культуре начинают чаще изображаться как представляющие угрозу, становятся из воплощения невинности источником агрессии и насилия (Seelinger, 2000; Rudd, 2013). Некоторые исследователи рассматривают этот транзит как проявление моральной паники, вызванной разрушением картины мира, чрезмерно опирающейся на ностальгические, идеализированные образы детства, игнорирующие сложности и неоднозначность повседневной жизни большинства детей в мире (Kehily, 2010: 171–185; Robinson, 2008: 113–129; Robinson, Davies, 2008: 221–239).

В литературе мотивы, связанные с детством и образом ребенка, чаще изучаются на материале прозаических произведений. Валери Сандерс, говоря о наличии четкой бинарной структуры при изображении детства, неслучайно приводит как два основных прецедентных текста *Детство* Льва Толстого и *Детство* Максима Горького. Один как раз изображает детство идеализированное, утраченный рай, другой – детство травматического опыта и лишений (Sanders, 2012). Само собой, речь здесь идет о полюсах оппозиции, между которыми можно расположить большое количество произведений мировой литературы, так или иначе посвященных детству. Некоторые исследователи отмечают наличие специфических

---

<sup>1</sup> См. подробнее об этом: *Literary Cultures*, 2018.

образов детства, характерных для постколониальных дискурсов, к которым относятся и литературы постсоветских стран, стремящиеся отойти как можно дальше от образцов «культуры колонизатора» (Wilkie-Stibb, 2006: 237–239). Объем данной статьи не позволяет описать все возможные варианты, существующие внутри этой схемы, также необходимо отметить, что за рамками настоящего исследования остается такой обширный пласт мировой культуры, как литература, создаваемая непосредственно для детей, где возможны самые неожиданные модификации изначальной схемы Сандерс.

В статье будут анализироваться тексты, в которых детство является метафорой, отражающей прежде всего отношение автора к собственному настоящему. Взгляд повзрослевшего писателя часто направлен в прошлое, но это ретроспективное восприятие реальности позволяет ему и его персонажам понять истоки своих травм или ностальгии в настоящем. Наталья Рябцева говорит об этом постоянном пересечении миров взрослого и ребенка в литературе следующее:

Взрослый мир и мир ребенка не отделены друг от друга, а отражают друг друга: детское я «зеркально» преломляется в сфере сознания взрослого, сохранившего в своей душе образ ребенка, память о собственном детстве, но и я взрослого отражается в образе ребенка через «кровную» связь поколений – архетип рода (Рябцева, 2013: 142).

Несколько сложнее и в то же время в пределах упомянутых полюсов оппозиции топос детства функционирует в поэзии. В целом, исследований на эту тему значительно меньше, чем о прозаических текстах, но даже в единичных работах очевидно, что поэты воспринимают детство как «пространство памяти», наполненное разными семантическими оттенками, часто это совсем не «идеализированный мир детских воспоминаний об отчем доме» (Тропкина, 2022: 804), а мир, который «утрачивает функции идиллического, начинает обретать признаки пространства неустойчивого, пограничного, разомкнутого во вне – во внешний мир взрослых» (Рябцева, 2013: 142). Тропкина и Рябцева полемизируют с выводами о ретроспективности взгляда на детство, если речь идет о поэзии: нередко «идиллический топос детства включен в вечно дрящущее настоящее, актуализированное в пространстве игры» (Тропкина, Рябцева, 2015: 189). Развивая эту мысль, представляется целесообразным добавить, что в поэзии значительно чаще воспоминания о детстве (неважно, счастливом или нет) заставляют лирический субъект ощущать себя ребенком и снова «проживать» это дрящущее настоящее, нередко «локализованное в топосе дома» (Рябцева, 2017: 113) или городе детства.

Образы идиллического отчего дома и чувство «ностальгии по детству» в русскоязычной литературе всего постсоветского пространства в последние десятилетия снова стали преобладающей тенденцией<sup>2</sup>, особенно на контрасте с англо-американской массовой культурой, где чаще развивается мотив жестокого абьюзивного мира детей и подростков.

После 24 февраля 2022 года в ощущении нестабильности целого поколения миллениалов этот *nostalgic message* становится всё более выраженным, а воспоминания о мире до глобальных геополитических изменений наслаиваются в свою очередь на воспоминания о детстве, в котором всё было иначе: проще, стабильнее, с надеждой на прогресс общества и с образом будущего. В связи с этим в настоящей статье будут использованы основы поколенческой теории Штрауса–Хау (Strauss, Howe, 1991; Strauss, Howe, 2000), в которой исследователи определяют *generation* как совокупность всех людей, родившихся в течение приблизительно одной фазы жизненного цикла (детство–молодость–средний возраст–старость), испытывали сходные исторические, социальные и технологические условия формирования, и потому могут иметь общие ценности, установки или паттерны поведения. Особенный интерес вызывает поколение миллениалов, то есть людей, родившихся в 1981–1996 гг., представителем которых является Евгений Соя, поэтическое творчество которого является предметом настоящего исследования. Исторический опыт поколения Y в постсоветских странах, безусловно, носит специфический характер, однако общие мировые тенденции можно обнаружить и здесь: миллениалы выросли в эпоху интернета, смартфонов, цифровых медиа, что повлияло на бум сетевой литературы, для них характерна ориентация на саморазвитие, самореализацию, гибкость в работе, более позднее вступление в традиционные «жизненные вехи», склонность к цифровой жизни, социальным сетям, новому опыту, как то: путешествия, возможность работать удалённо, комбинировать карьеру и личную жизнь (Burgess-Wilkerson, Hamilton, Garrison, 2019; Taneja, Wu, Edgerly, 2017; Ng, Schweitzer, Lyons, 2010; Rouse, Hunt, Barth, 2025 и др.).

Исследование образов детства в творчестве конкретного автора, являющегося своеобразным голосом миллениалов, до и после 2022 года может помочь позиционированию его внутри определенной литературной традиции и прежде всего выявить тенденции в восприятии детства и идеала ребенка, являющиеся общими для целого поколения.

---

<sup>2</sup> См. на тему ремифологизации детства и советской утопии частной жизни и дружбы народов, например, книги русскоязычной армянской писательницы Наринэ Абаргян о Мамнине.

## Евгений Соя: феномен популярности

Евгений Соя (ес соя или Yessoya в социальных сетях, настоящее имя – Евгений Степанок, род. 9 января 1991 года) – русскоязычный поэт из Одессы, в настоящее время проживающий в Париже из-за российского полномасштабного вторжения в Украину 24 февраля 2022 года. До этого российские медиа называли его «одним из самых эпатажных и популярных молодых поэтов, пишущих на русском языке» (Мирошников, 2016) и настоящим феноменом литературного андеграунда нулевых и десятых. Он получил экстраординарную известность исключительно благодаря интернету и независимому книгоизданию – сайту Stihi.ru и неофициально выпущенным сборникам стихов, напечатанным знакомыми и распространявшимся во время многочисленных выступлений и туров. Случай Сои – пример того, что на российском рынке можно было стать коммерчески успешным поэтом (что само по себе необычное явление) без привлечения официальных издательств вообще. На сегодняшний день на счету поэта девять поэтических сборников и несколько коллабораций с музыкантами. Тем не менее, несмотря на огромную популярность, его творчество долгое время оставалось вне поля зрения литературоведческих исследований и академического дискурса.

Важно сказать, что творчество Сои было даже более известно и востребовано в России, чем в Украине: в 2012 году песня на его стихи *Эхо тысячи вокзалов* в исполнении инди-музыкантов Марии Чайковской и Гуши Катускина прозвучала в шоу «Вечерний Ургант» на Первом канале, а сам поэт в 2014 году читал свои тексты на сцене «Гоголь-центра» – одного из самых модных и провокационных театров Москвы того времени. В 2021 году украинский певец из Мариуполя Михаил Бублик исполнил песню *Дует ветер* на стихи Сои в шоу «Квартирник у Маргулиса» на российском телеканале НТВ.

После 24 февраля 2022 года Евгений Соя оказался в Париже и сменил основной род деятельности – стал экскурсоводом для русскоязычных групп. Он, однако, продолжает писать стихи, которыми пока предпочитает не делиться с публикой, общаясь со своими читателями в основном в социальной сети Instagram. Тем не менее, в современных условиях Евгений Соя остается заметной фигурой в украинской поэзии на русском языке, переживающей в настоящий момент кризис идентичности и фазу транзита. При этом поэт подчеркивает, что никогда не воспринимал себя именно как «украинского автора», и определяет свою идентичность как поэт с прозападной одесской перспективой. По признанию Сои, его поэтика испытала значительное влияние французских модернистов и американских битни-

ков, благодаря чему стихи его авторства стали универсальными и доступными для широкой аудитории и могут быть включены в мировую литературную традицию (Vorontsova, 2025a).

В данной статье будет затронут лишь один аспект многогранного поэтического мира Евгения Сои – образы детства, переживающие метаморфозы и новое семантическое наполнение под влиянием взросления самого автора, а также внетекстовых факторов, таких как война и вынужденная эмиграция. Цель данного исследования – выявить образный инструментарий, ассоциированный с этой темой, а также с учетом эволюции образа детства до и после 2022 года попытаться позиционировать творчество Ес Сои внутри трендов, характерных для опыта поколения миллениалов.

### Ностальгия по детству

Мир детства Евгения Сои, несомненно, вписывается в описанные ранее принципы, выработанные еще романтиками и, прежде всего, поэт обращает внимание на хронологический аспект рассматриваемых образов – «вечно длящееся настоящее», связанное с пространством игры. Например, в *Наши ромашки* (2009): «наши ромашки не дают промашки / наши качели не взрослеют» (Соя, 2009a); *Бумага* (2011): «я просто очередной вечномолодой парень, / кричащий в очередном октябре, / что бумага способна обернуть самый огромный камень, / как в детской игре» (Соя, 2011a); *Мы с тобой варимся в этой каше* (2018): «мы с тобой не станем старше, / ты вечная дочь, я вечный сын» (Соя, 2024a: 111). Желание не взрослеть лирических персонажей абсолютно понятно: идиллический хронотоп детства Сои действительно вписывается в предшествующую традицию «потерянного рая», в котором новизна опыта радует и поражает сама по себе, а детская перспектива позволяет увидеть то, что недоступно взрослым. Например, в стихотворении *Смеется в бокале мерло* (2019): «и я смотрю на тебя удивленно, / будто бы я ребенок, а ты фейерверк» (Соя, 2024a: 144); в *бояться смерти* (2011): ты – чистейшая нота, / услышанная мной, в детстве, / в церковном хоре» (Соя, 2011b).

При этом мифологизированный, «улучшенный» образ детства у Сои несет *nostalgic message*: ностальгия реконструирует ощущение «пережитого опыта» прошлого с помощью нарратива. В результате сам нарратив начинает восприниматься как подлинный, тогда как реальный «переживаемый опыт», то есть настоящее, оказывается вытесненным или отвергнутым (de Raat, 2014: 21–23). У Сои – это, определенно, не просто заново переживаемый реальный, а опыт, который кажется лучше и значительнее

настоящего, и уже с точки зрения этого потерянного рая критически оценивается настоящее.

Наиболее явно демонстрирующее эту тенденцию стихотворение – *crystal ship* (2010), которое всё построено на *nostalgic message*, однако – как это часто бывает в любовной лирике – предпочтение отдается настоящему лирического субъекта, хотя воспоминания об идеальном детстве и помогают валидировать его чувства к возлюбленной:

в детстве вкусовые рецепторы были острее,  
либо мне так кажется  
я к тому, что в детстве  
шоколад и фрукты были вкуснее  
вкус был более насыщенный  
но тем не менее  
твои губы слаще, чем моя  
семилетняя курага (Соя, 2010а)

При наличии столь сильной ностальгии неудивительным выглядит желание вернуться в детскую позицию в тексте *десять* (2011): «мама, / разбуди меня в десять / разбуди меня, когда мне опять / станет / десять» (Соя, 2011с).

### Взросление и инициация

Евгений Соя начинает писать еще подростком, поэтому тема неотвратимого конца детства и болезненности взросления органично проникает в его творчество практически с самых ранних произведений. Нередко процесс взросления связан с мотивом несчастливой любви, которую лирический герой «перерастает», как, например, в стихотворении *перетерпел* (2009): «стираю с жесткого нидфоспид и мафию / я повзрослел, как будто / на рабочем столе меняю твою фотографию /на изображение будды» (Соя, 2009b). Очевидно, что для лирического героя это конец «игр» (в прямом и переносном смысле), а также новая веха в духовном развитии. Таким образом, мотив инициации как «онтологической мутации», изменяющей религиозный и социальный статус человека, после которой он становится абсолютно новым собой (Eliade, 1958; van Genner, 2006), оказывается ассоциирован в творчестве анализируемого поэта с образами детства.

Эта инициация стремительна и болезненна. В стихотворении *фрукты завернуты в слепую газету* (2017) строчка «дети взрослеют за одно лето» повторена три раза, как в заговоре или ритуале, а на четвертый раз в эту

фразу добавляется патографический аспект: «я шепчу тебе на футбольном стадионе / что больно взрослеть за одно лето» (Соя, 2024а: 102). Антропологи трактуют боль при инициации как *ordeal* – ритуальное испытание, трансформирующее личность и закрепляющее ее новый статус в сообществе (Murer, Schwartz, 2022: 95–110; Morinis, 1985: 150–174; Skerrett, 2022: 681–682).

При этом в стихотворении *лето короткое, будто школьный звонок...* (2016) подчеркивается явное нетерпение и радость, с которой дети ждут возможности вырасти: «ты ступаешь на белый горячий песок, / как дети вступают во взрослую жизнь и в нетронутый снег» (Соя, 2024а: 94).

Как утверждает Вендела де Раат, ностальгия – это реконструкция прошлого через утверждение: «тогда было так, а теперь – иначе». В этом контексте утверждение разрыва между прошлым и настоящим является не менее значимым риторическим приемом, чем подчеркивание их преемственности (de Raat, 2014: 21). Контраст после пересечения условной грани между ребенком и взрослым у Сои разителен, как и у романтиков, которые соотносили мир детства с естественностью и природой, а мир взрослых – с культурой и отсутствием спонтанности (de Raat, 2014: 12). В стихотворении *Глубоко* (2011) очевидна смена перспективы: «в детстве ты читал жюль верна / ты думал, что впереди все так интересно, наверное / а сейчас, кроме завтрака в маке мало что радует» (Соя, 2011d). Ребенок еще имеет образ будущего, в отличие от депрессивного мира взрослого. Более зрелый текст *В октябре ветрено* (2021) описывает еще более тоскливый окружающий мир с неожиданным выводом лирического субъекта:

в октябре ветрено, улицы, словно качели,  
качают ребенка печали,  
кажется, мы с тобой повзрослели,  
хоть обратное обещали (Соя, 2024: 164).

Стоит подчеркнуть, что образы детства и даже поэтический язык<sup>3</sup>, на котором Соя пишет об этой теме, отражают принадлежность поэта к поколению русскоязычных миллениалов, андерграундным голосом которого

---

<sup>3</sup> Несомненно, данная тема требует отдельного исследования, однако представляется целесообразным указать, что выбор лексем (нидвоспид, мафия, мак и т. д.) и пунктуационное оформление ранних поэтических текстов Сои (прежде всего, отсутствие заглавных букв и нарочитое избегание пунктуационных знаков), как и установка на разговорность и интимность интонации, отражают определенные тенденции и моду так называемой «сетературы» – сетевой любительской литературы нулевых и начала десятых. Примечательно, что в более новых текстах заглавных букв автор избегает по-прежнему, а вот пунктуация и выбор лексем отражают взросление автора-миллениала и его читателя-миллениала.

он был до 2022 года. С поколением Y связывают понятие *delayed adulthood* (Absar, 2018; Arnett, 2000: 469–480), избегание паттернов взрослости (прежде всего, деторождения и ипотеки), чтобы продлить юность. Однако в случае русскоязычных миллениалов год начала полномасштабного вторжения России в Украину, а также предшествующие геополитические события стали отсечкой для окончательного крушения иллюзий и уничтожения образа будущего, то есть принудительного взросления под гнетом обстоятельств. В утопический мир продленного детства вторгаются реальные ужасы взрослого мира, которых невозможно больше избегать. Данный мотив краха всего поколения присутствует в творчестве многих тридцатилетних российских поэтов и музыкантов после 24 февраля 2022 года (Vorontsova, 2025b: 222), его можно перенести и на *В октябре ветрено* Евгения Сои, несмотря на то, что данный текст был создан незадолго до начала инвазии. Кроме того, для поэта это было время неумолимо приближающегося тридцатилетия, так что, возможно, кроме тревожного состояния окружающего мира конца 2021 года, были также и внутренние причины актуализации мотива внезапно наступившей взрослости.

### Право каждого «иметь счастливое детство...» после 2022 года

После 24 февраля 2022 года в условиях войны и вынужденной эмиграции Евгений Соя на какое-то время прекращает писать новые поэтические тексты и публиковать их в соцсетях. Как он сам рассказывает в интервью, данном 19 апреля 2025 года, долгое время было потрачено на размышления о том, насколько это в принципе целесообразно – быть русскоязычным поэтом из Украины в новом мире (Vorontsova, 2025a). В единичных текстах, написанных в этот период, образ детства как таковой полностью замещен мотивом испорченной войной юности. Интересно, что нет даже упоминаний об идиллическом хронотопе, куда хотелось бы вернуться из страшной действительности.

Поэт признается, что продолжает писать, но не спешит обнародовать новые стихотворения, однако примечательно, что в любезно предоставленных нескольких неизданных произведениях, датированных 2024 годом, обнаруженные ранее характеристики детства вновь репрезентированы и, более того, качественно переосмыслены.

В стихотворении *Иногда ты тонешь в посуде быта...* (2024) анализируемые образы детства ассоциированы с надеждой на то, что всё еще может быть хорошо, а затянувшееся молчание поэта, «потому что забыт ребенок» (Соя, 2024b), то есть детская безмятежность, закончится:

и даже в ночь, что крошечна морозная,  
когда вот-вот рухнет твоё королевство,  
помни, что никогда не поздно,  
никогда не поздно иметь счастливое детство (Соя, 2024b).

При актуальных интерпретациях образа «рухнувшего королевства», связанных с крахом ценностей поколения русскоязычных миллениалов в условиях российской инвазии в Украине, и традиционной для мировой литературы и фольклора семантической связки «холод/мороз – смерть» главными остаются строчки о праве на счастливое детство, о праве незабвения внутреннего ребенка. Стоит отметить, что на чтениях и автограф-сессиях 2010–2013 гг. поэт использовал именно эту строчку, чтобы подписать для читателей экземпляры своих DIY-сборников, считая ее своеобразным творческим девизом. Это самоцитация и самоотсылка к редкому в творчестве Евгения Соя прозаическому (но абсолютно вместе с тем лирическому) тексту *Волшебство* (2009), в котором автор импрессионистски перечисляет «волшебные» маленькие события в жизни каждого человека и заканчивает теми же самыми словами: «никогда не поздно иметь счастливое детство» (Соя, 2009с).

Возвращение к себе после травматического 2022 года предполагает работу с воспоминаниями о том, что вообще значит быть ребенком, а последняя строчка из более раннего произведения становится таким своеобразным мостиком к «волшебному» прошлому и – одновременно – «волшебному» будущему. Интересно, что существует еще один текст *Волшебство. Версия 2010 года* (2010), своеобразное продолжение написанного годом ранее, где рецептом «счастливого детства» называется родительская любовь, «безудержная, безусловная и порой даже безответная любовь» (Соя, 2010b), а автор желает читателям найти и дарить такую же во взрослом возрасте, тем самым реконструируя «счастливое детство» своими руками. Заключительные строчки свидетельствуют о том, что ключ в идиллический хронотоп остановившегося вечного солнечного лета школьных каникул на берегу моря – это любовь:

любовь делала тогда наше детство счастливым, дни нескучными, а ночи безмятежными. счастливое детство вернется, если тебя полюбят безусловно, как родители. если почувствуешь себя защищенным. если будешь нужен кому-то – такой, как есть. не знаю, так говорят и я склонен в это верить. желаю вам всем найти такую любовь. а тем, кто постелее попробовать ее дарить. желаю вам всем счастливое детство (Соя, 2010b).

При этом, если рассматривать данную концепцию в максимально широком семантическом поле и зная о том, что Евгений Соя вырос в очень

религиозной католической семье, можно пойти в интерпретациях ещё дальше и увидеть корни сакральности образа ребенка в библейской традиции. Иными словами, в тексте анализируемого автора справедлива формула «Любовь есть Бог», зеркальное отражение строчки из 1-е Иоанна 4:16, а Бог является таким принимающим родителем каждого, гарантирующим любовь без ожиданий и условий.

В стихотворении *Рождественская молитва* (2018) эта тема выражена ещё более отчетливо, а Бог в концепции Сои инклюзивен и справедлив. Если каждый является его любимым ребенком, то и божественное есть в каждом, а значит, само противопоставление мира детства и мира взрослых наконец-то снимается и лишается смысла:

Мы все дети Твои  
в Нью-Йорке, в Мумбаи,  
в Киеве и в Перми.  
Мы все дети Твои,  
бредем домой после шумного афтерпати,  
мы все дети твои  
и Твоей огромной любви<sup>4</sup>,  
на нас всех обязательно хватит (Соя, 2024а: 123).

На какой-то момент после 2022 года, однако, несправедливый, греховный мир, профанный депрессивный мир взрослых<sup>5</sup> побеждает. Призыв Христа в Евангелии от Матфея (18: 2–3) уподобиться малым детям, чтобы войти в Царство Небесное, в самых новых текстах вновь обретает смысл.

Так, ещё одно неизданное стихотворение *я верю в русалок и его присутствие...* (2024) открывается упоминанием божественного, и в нем одновременно вновь возникает образ сакрального детства, которое единственное, кажется, способно противостоять ужасам профанного бытия:

на этом мире – печали клеймо,  
его смогут снять лишь босоногие дети,  
что, прощаясь с солнцем на берегу индийской деревни,  
со всей силы, со скоростью детства бегут

<sup>4</sup> Если говорить об интертекстах данного стихотворения, то помимо Иосифа Бродского с его «рождественским» циклом, необходимо упомянуть парафразированный текст песни Земфиры *Хочешь?*: «Моей огромной любви хватит нам двоим с головою» (Земфира, 2000), в которой романтическая любовь граничит с той самой идеальной формой родительской любви.

<sup>5</sup> Примечательно, что одно из более ранних стихотворений 2015 года о взрослом тоскливом мире без детского солнечного зайчика носит заглавие *Никаких святых* (Соя, 2015).

и срывают плоды с самых недоступных деревьев  
и нет «завтра», нет времени,  
есть «сейчас» и только тут (Соя, 2024с).

Примечательно, что в пределах данного, сравнительно небольшого поэтического произведения репрезентируются одновременно два ощущения времени: взрослое («со скоростью детства бегут», то есть стремительно) и детское – то самое «вечно дрящееся настоящее», фактически отсутствие времени и связь «сейчас» и «тут», «органическая прикрепленность, приращенность жизни и ее событий к месту» (Бахтин, 1975: 258), характерная для идиллического хронотопа.

Иными словами, данная интерпретация образов детства как идиллического и одновременно с этим сакрализованного, противопоставленного профанному, греховному миру взрослых вписывается в широкий европейско-христианский контекст и отражает взросление автора и его читателей, переосмысление старых тем в новом ключе.

## Заключение

Подводя итоги, хочется подчеркнуть, что в творчестве Евгения Сои образы детства имеют определяющее значение с самого раннего творчества и до настоящего момента. Принимая во внимание концепцию о том, что образ детства в литературе отражает представления взрослого, нередко ретроспективные, о том, что такое детство и кто такой ребенок, на основании анализа поэтических образов детства в стихотворениях анализируемого поэта 2008–2024 гг., представляется возможным утверждать, как именно изменяющиеся коннотации детства отражают мир миллениала с *delayed adulthood*. Во-первых, несмотря на читаемое *nostalgic message*, это не тоска по советскому прошлому: автор и его читатели принадлежат к поколению, проводившему детство уже не в СССР. Во-вторых, нет и тенденции изображать детство как травматический «чернушный» опыт. Идиллический сакральный мир ребенка у Сои имеет истоки в традиции романтиков и широко христианском контексте.

Через образы детства, таким образом, отражаются поколенческие представления, взятые в конкретный исторический момент. Для русскоязычных миллениалов 2022 год стал болезненной точкой насильственного транзита из затянувшегося детства в профанную жестокую взрослость, «крушением королевства», поэтому и изображение детства в поэзии Сои до и после 24 февраля 2022 года отличаются. До достижения тридцатилетия

и начала полномасштабного вторжения России в Украину автора интересуют не только идиллический хронотоп детства как таковой, но и его деградация, разрушение в момент инициации, болезненного взросления. В самых новых, ещё неизданных, стихотворениях происходит своеобразная реставрация идиллического хронотопа, построенного на идеях безусловной любви и христианских ценностях.

## Bibliography

- Absar, Kashir (2018). *Delayed Adulthood: The Millennial Falsehood*, APM Research Lab, <https://www.apmresearchlab.org/blog/delayed-adulthood> (18.06.2025).
- Arnett, Jeffrey Jensen (2000). *Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties*, *American Psychologist*, 55(5): 469–480.
- Bakhtin, Mikhail (1975). *Formy vremeni i khronotopa v romane. Ocherki po istoricheskoi poetike*. Moskva: Khudozhestvennaya literatura [Бахтин, М.М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*, Москва: Художественная литература].
- Burgess-Wilkerson, Beverly, Hamilton, Carmen, Garrison, Carol, Robbins, Karen (2019). *Preparing Millennials as Digital Citizens and Socially and Environmentally Responsible Business Professionals*, arXiv preprint, <https://arxiv.org/abs/1901.06609> (8.11.2025).
- Children in Culture: Approaches to Childhood* (1998), Lesnik-Oberstein, Karin (ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Children in Culture, Revisited: Further Approaches to Childhood* (2011), Lesnik-Oberstein, Karin (ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Culturing the Child, 1690–1914: Essays in Memory of Mitzi Myers* (2005), Ruwe, Donelle (ed.). Lanham: Scarecrow Press (Bloomsbury Academic).
- Eliade, Mircea (1958). *Rites and Symbols of Initiation* (1<sup>st</sup> ed.). New York: Harper and Row.
- Jenkins, Henry (1998). *The Children's Culture Reader*. New York: New York University Press.
- Kehily, Mary Jane (2010). *Childhood in Crisis? Tracing the Contours of 'Crisis' and Its Impact Upon Contemporary Parenting Practices*, *Media, Culture and Society*, 32(2): 171–185.
- Literary Cultures and Eighteenth-Century Childhoods* (2018), O'Malley, Andrew (ed.). Cham: Palgrave Macmillan.
- Miroshnikov, Mikhail (2016). *Poet Es Soya: Zhenshchiny prosto slyshat ot menya so stseny to, chto khoteli by uslyshat' ot svoikh muzhchin*, Tvoi Bro.com, [https://www.tvoybro.com/interview/5722189359743900000\\_zhenshchiny-prosto-slyshat-ot-mienia-so-stsieny-to-chto-khotieli-by-uslyshat-ot-svoikh-muzhchin](https://www.tvoybro.com/interview/5722189359743900000_zhenshchiny-prosto-slyshat-ot-mienia-so-stsieny-to-chto-khotieli-by-uslyshat-ot-svoikh-muzhchin) (18.06.2025) [Мирошников, М. (2016). *Поэт Ес Соя: Женщины просто слышат от меня со сцены то, что хотели бы услышать от своих мужчин*, Твой Бро.com, [https://www.tvoybro.com/interview/5722189359743900000\\_zhenshchiny-prosto-slyshat-ot-mienia-so-stsieny-to-chto-khotieli-by-uslyshat-ot-svoikh-muzhchin](https://www.tvoybro.com/interview/5722189359743900000_zhenshchiny-prosto-slyshat-ot-mienia-so-stsieny-to-chto-khotieli-by-uslyshat-ot-svoikh-muzhchin) (18.06.2025)].
- Morinis, Alan (1985). *The Ritual Experience: Pain and the Transformation of Consciousness in Ordeals of Initiation*, *Ethos*, 13(2): 150–174.
- Murer, Jeffrey Stevenson, Schwarze, Tilman (2022). *Social Rituals of Pain: The Socio-Symbolic Meaning of Violence in Gang Initiations*, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 35: 95–110.
- Myers, Mitzi O. (1997). *Children's Literature*. New Haven, Yale University Press.
- Ng, Eddy S.W., Schweitzer, Lisa, Lyons, Sean T. (2010). *New Generation, Great Expectations: A Field Study of the Millennial Generation*, *Journal of Business and Psychology*, 25(2): 281–291.

- de Raat, Wendela (1014). *Nostalgia and Awareness: Representations of Childhood Nostalgia in Adolescence Literature*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Robinson, Kerry H. (2008). In the Name of 'Childhood Innocence': a Discursive Exploration of the Moral Panic Associated with Childhood and Sexuality, *Cultural Studies Review*, 14(2): 113–129.
- Robinson, Kerry H., Davies, Cristyn (2008). *Docile Bodies and Heteronormative Moral Subjects: Constructing the child and sexual knowledge in schools*, *Sexuality and Culture*, 1(4): 221–239.
- Rouse, Stella, Hunt, Charles, Barth, Jay (2025). In the Interest of Millennials? Exploring Generational Representation in US State Legislatures, *State Politics & Policy Quarterly*, 25(1): 22–43.
- Rudd, David (2013). *Reading the Child in Children's Literature. An Heretical Approach*. London: Palgrave McMillan.
- Ryabtseva, Natal'ya (2013). *Topos detstva v sovremennoi zhenskoi poezii*, *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 4(79): 140–144 [Рябцева, Н.Е. (2013). *Топос детства в современной женской поэзии*, *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 4(79): 140–144].
- Ryabtseva, Natal'ya (2017). *Prostranstvo detstva v sovremennoi liricheskoi poezii (na materiale tvorchestva I. Kabysh)*, *Russkaya literatura i zhurnalistika v dvizhenii vremeni*, 1: 109–120 [Рябцева, Н.Е. (2017). *Пространство детства в современной лирической поэзии (на материале творчества И. Кабыш)*, *Русская литература и журналистика в движении времени*, 1: 109–120].
- Sanders, Valerie (2012). *Records of Girlhood: Volume Two: An Anthology of Nineteenth-Century Women's Childhoods* (1<sup>st</sup> ed.). London: Routledge.
- Seelinger Trites, Roberta (2000). *Disturbing the Universe. Power and Repression in Adolescent Literatur*. University of Iowa Press, Iowa City.
- Skerrett, Kathleen Roberts (2002). *Sacred Pain: Hurting the Body for the Sake of the Soul by Ariel Glucklich*, *The Journal of Religion*, 82(4): 681–682.
- Soya, Evgenii. (2009a). *kacheli ne vzrosleyut*, <https://stihi.ru/2009/11/03/4700> (18.06.2025) [Соя, Евгений. (2009а). *качели не взрослеют*, <https://stihi.ru/2009/11/03/4700> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2009b). *pereterpel*, <https://stihi.ru/2009/03/09/6935> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2009b). *перетерпел*, <https://stihi.ru/2009/03/09/6935> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2009c). *volshestvo*, <https://stihi.ru/2009/12/26/5869> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2009c). *волшебство*, <https://stihi.ru/2009/12/26/5869> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2010a). *crystal ship*, <https://stihi.ru/2010/07/06/2508> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2010а). *crystal ship*, <https://stihi.ru/2010/07/06/2508> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2010b). *volshestvo. versiya 2010*, <https://stihi.ru/2011/01/18/9354> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2010b). *волшебство. версия 2010*, <https://stihi.ru/2011/01/18/9354> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2011a). *bumaga*, <https://stihi.ru/2011/07/16/7369> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2011а). *бумага*, <https://stihi.ru/2011/07/16/7369> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2011b). *boyat'sya smerti*, <https://stihi.ru/2011/09/26/8566> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2011b). *бояться смерти*, <https://stihi.ru/2011/09/26/8566> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2011c). *desyat'*, <https://stihi.ru/2011/05/24/8443> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2011c). *десять*, <https://stihi.ru/2011/05/24/8443> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2011d). *gluboko*, <https://stihi.ru/2011/04/23/5169> (18.06.2025) [Соя, Евгений (2011d). *глубоко*, <https://stihi.ru/2011/04/23/5169> (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii (2015). *nikakikh svyatykh*, <https://stihi.ru/2015/05/22/8276> дети (18.06.2025) [Соя, Евгений (2015). *никаких святых*, <https://stihi.ru/2015/05/22/8276> дети (18.06.2025)].
- Soya, Evgenii. (2024a). *Stikhi, spyashchie po chuzhim komnatam*. Paris: Editions Tourgueneff [Соя, Евгений. (2024а). *Стихи, спящие по чужим комнатам*, Paris: Editions Tourgueneff].
- Soya, Evgenii (2024b). *inogda ty tonesh' v posude byta...* Parizh: (neizdannoe) [Соя, Евгений (2024b). *иногда ты тонешь в посуде быта...*, Париж: (неизданное)].
- Soya, Evgenii (2024c). *ya veruy v rusalok i ego prisutstvie*. Parizh: (neizdannoe) [Соя, Евгений (2024c). *я верю в русалок и его присутствие*, Париж: (неизданное)].

- Strauss, William, Howe, Neil (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584–2069*. New York, NY: William Morrow.
- Strauss, William, Howe, Neil (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York, NY: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Taneja, Harsh, Wu, Angela Xiao, Edgerly, Stephanie (2017). *Rethinking the Generational Gap in Online News Use: An Infrastructural Perspective*, arXiv preprint, <https://arxiv.org/abs/1704.01217> (8.11.2025).
- Tropkina, Nadezhda (2022). *Topos detstva v lirike Vladimira Kornilova*, *Dinamika yazykovykh i kul'turnykh protsessov v sovremennoi Rossii*, 7: 804–808 [Тропкина, Н.Е. (2022). *Топос детства в лирике Владимира Корнилова*, *Динамика языковых и культурных процессов в современной России*, 7: 804–808].
- Tropkina, Nadezhda, Ryabtseva, Natal'ya (2015). *Topos detstva v poezii Very Pavlovoi*, *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 9–10(104): 188–192 [Тропкина, Н. Е., Рябцева, Н.Е. (2015). *Топос детства в поэзии Веры Павловой*, *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 9–10(104): 188–192].
- van Genneer, Arnold (2006). *Obrzędy przejścia*, tłum. Beata Biały. Warszawa: PIW.
- Vorontsova, Kristina (2025a). *Decolonization of Russophone Odesa Poetry: Yessoys's Case – Research Data*. Jagiellonian University in Kraków, <https://doi.org/10.57903/UJ/BRW7Z3>
- Vorontsova, Kristina (2025b). *Rosyjska liryka pieśniowa jako antywojenny manifest: obrazowe i tematyczne narzędzia „Roku wojny 22/23”*, *Przegląd Rusycystyczny*, 1(189): 215–232.
- Wilkie-Stibb, Christine (2006). *The “Other” Country: Memory, Voices, and Experiences of Colonized Childhoods*, *Children's Literature Association Quarterly*, 31/3: 237–259.
- Zemfira. (2000). *Khochesh'?*, <https://genius.com/Zemfira-want-lyrics> (18.06.2025) [Земфира. (2000). *Хочешь?*, <https://genius.com/Zemfira-want-lyrics> (18.06.2025)].

JOANNA WOCH

 <https://orcid.org/0000-0001-5750-3571>

University of Silesia in Katowice

Faculty of Humanities

Institute of Linguistics

ul. Grota-Roweckiego 5

41-200 Sosnowiec, Poland

[joanna.woch@us.edu.pl](mailto:joanna.woch@us.edu.pl)



## ОСВОЕННОСТЬ СЛОВА И ЕГО АКЦЕНТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

### WORD FAMILIARITY AND ITS ACCENTUAL CHARACTERISTICS

This article focuses on the pragmatic factor in determining word stress placement in contemporary Russian. The pragmatic factor refers to the speaker's attitude – or that of a particular social or professional group – toward the words of their native language. On this basis, Russian vocabulary can be divided into familiar and unfamiliar words. Familiar words typically display a non-trivial accentual pattern, tending toward inflectional or mobile stress (accent paradigms B or C), while unfamiliar words generally exhibit fixed (immobile) stress on the stem or base (accent paradigm A). To explore the possible influence of the pragmatic factor in modern Russian, the study analyses the speech of Russian-speaking YouTubers. The findings reveal that the pragmatic factor affects borrowed Anglicisms and adjectives derived from English stems. The analysis further demonstrates that this influence is evident in loanwords and their derivatives, reflecting the ongoing process of linguistic assimilation – one of the most dynamic and productive trends in contemporary Russian.

**Keywords:** familiarity, word stress, pragmatic factor, loanword, Anglicism

В статье рассматривается действие прагматического фактора при постановке ударения в современном русском языке. Прагматический фактор проявляется в отношении говорящего или определенной группы говорящих к словам родного языка. Вследствие действия данного фактора лексика делится на освоенную и неосвоенную. Освоенные слова имеют нетривиальную акцентную характеристику, то есть испытывают тенденцию к флексийно-подвижному ударению (акцентная парадигма В или С). Неосвоенные слова имеют

Received: 31.08.2025. Verified: 5.10.2025. Accepted: 6.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Silesia in Katowice. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

постоянное ударение на корне или на основе (акцентная парадигма А). С целью выявления возможного влияния прагматического фактора в современном русском языке был проведен анализ высказываний русскоговорящих ютуберов. В ходе исследования были собраны англицизмы и производные от них имена прилагательные, которые поддаются воздействию прагматического фактора. Анализ примеров показывает, что действие данного фактора прослеживается в заимствованных словах, которые в результате процесса ассимиляции поддаются продуктивным языковым процессам и тенденциям.

**Ключевые слова:** освоенность, ударение, прагматический фактор, заимствование, англицизм

## Введение

Преобразования в акцентной системе русского языка являются предметом лингвистического исследования уже с XIX века. Выявлены, в частности, правила постановки ударения в древнерусском языке и преобразования акцентной системы от древнерусского языка до современного состояния русского языка (в трудах В.А. Дыбо, А.А. Зализняка, В.В. Колесова и др.). До сих пор, однако, не выявлены все механизмы, влияющие на будущие состояния акцентной подсистемы русского языка, то есть установление возможного направления в развитии акцентной системы на последующих этапах эволюции языка, в том числе влияние прагматического фактора на постановку ударения в современном русском языке и возможное воздействие просторечия и жаргона на акцентное оформление слов литературного языка. Целью настоящей статьи является описание действия прагматического фактора на акцентуацию слов в современном русском языке с учетом влияния данного фактора на новейшие заимствования из английского языка в речи русскоговорящих блогеров.

Прагматический фактор, согласно А.А. Зализняку, является одним из семи факторов, влияющих на место ударения в словах современного русского языка:

1. фактор традиции – унаследованная от прошлых состояний система ударения (вплоть до древнерусского языка);
2. морфемный состав слова;
3. словообразовательная история слова;
4. значение слова;
5. длина основы слова (число слогов);
6. характер конечной фонемы основы слова;
7. прагматический фактор – степень освоенности слова (Зализняк, 2010: 9).

Так как вопрос влияния отношения говорящего на постановку ударения исследован наиболее подробно А.А. Зализняком, в данной статье будем опираться на его положения, описывающие действие прагматического фактора в акцентуации.

Итак, А.А. Зализняк утверждает, что в акцентологическом описании следует учитывать то, что каждый носитель русского языка разделяет слова родного языка на освоенные (свои, привычные) и неосвоенные (чуждые, непривычные), то есть слова, услышанные и употребляемые им часто или очень редко. Для взрослого носителя языка освоенными являются общепотребительные слова из повседневной жизни, названия предметов, связанные с его профессиональной деятельностью, специфические для его микроколлектива или ограниченной среды. К неосвоенным относятся, в частности, термины незнакомых данному человеку профессий, слова чужих микроколлективов, слова книжного стиля или архаизмы. Таким образом, освоенность заключается в высокой частоте употребления данного словарного запаса конкретным носителем языка или группой людей, объединенных, например, специфическим видом деятельности или средой общения (Зализняк, 2010: 12).

Вопрос освоенности слова и его акцентной характеристики не является новой проблематикой в языкознании и широко обсуждается в научной литературе (в трудах С.П. Обнорского, А.С. Фидоровской, Т.А. Ивановой, В.Л. Воронцовой и др.), причем, как правило, в первую очередь анализируется грамматическая дифференциация освоенных слов, а акцентное оформление упоминается как второстепенная черта данного слова или класса слов. Примером может послужить колебание ударения в формах именительного-винительного падежей на *-ы* и на *-á* у существительных мужского рода типа *тра́кторы – тракторá*. Конкуренция форм с постоянным ударением на основе и подвижным ударением с акцентной оппозицией между полупарадигмами единственного и множественного чисел (ударение на основе в единственном числе, а во множественном – на окончании), по всей вероятности, наблюдается в русском литературном языке уже с XVIII века (Горбачевич, 1971: 179). Формы с ударной флексией с течением времени становились более продуктивными и постепенно вытесняли формы с постоянным (тривиальным) ударением, ср. устаревшие уже, но нормативные в XIX веке формы *домы, поезда, парусы, профессоры* (Горбачевич, 1971: 179). К.С. Горбачевич, ссылаясь на многочисленные работы, посвященные колебаниям морфологических норм в окончаниях именительного и винительного падежей множественного числа существительных мужского рода, обращает внимание на постоянное возрастание продуктивности форм с ударной флексией *-á* (Горбачевич, 1971: 179), например: *токаря́,*

*слесаря́, свитера́, крема́* вместо нормативных традиционных *то́кари, слéса-ри, свитеры́/ свитера́, кре́мы* и т.п.<sup>1</sup>. Причина возрастания продуктивности форм с акцентной парадигмой *С*, несомненно, связана с сильным влиянием разговорной речи, просторечия и профессиональных жаргонов на литературный язык, поскольку прагмалингвистический фактор при постановке ударения проявляется чаще всего в эмоционально окрашенной речи и речи различных профессиональных микроколлективов.

### Исследование речи ютуберов

Из-за того, что прагматический фактор при постановке ударения обнаруживается чаще всего в разговорной, непринужденной речи и профессиональном жаргоне, в дальнейшей части данной работы будем приводить примеры, собранные методом направленного исследования речи носителей русского языка – ютуберов. Русскоязычные ютуберы пользуются в своих видео разговорным русским языком, в котором присутствует большое количество заимствований из английского языка и дериватов, образованных от английских основ. В качестве иллюстрации прагматического фактора и доказательства его действия на акцентное оформление слов современного русского языка будут использованы новейшие англицизмы. Такой материал был собран неслучайно, так как адаптация заимствованных слов позволяет проследить новейшие системные (характерные для русского языка) процессы и тенденции на разных языковых уровнях, в том числе в области ударения. Если еще точнее, то процесс адаптации заимствованных слов раскрывает незаметные, но в то же время продуктивные механизмы языковой системы, так как заимствования теряют свою чуждость при их включении (адаптации) в систему (Waszakowa, 2009: 15).

Материалом для исследования послужили высказывания русскоговорящих блогеров, которые публикуют обзоры и реакции на платформе YouTube (главным образом будем анализировать фильмы, в которых конкретный ютубер смотрит другое видео и комментирует его). Фильмы та-

---

<sup>1</sup> В новейшем *Большом орфоэтическом словаре русского языка* (2024) под ред. М.Л. Каленчук, Л.Л. Касаткина и Р.Ф. Касаткиной формы с ударением на основе и с ударением на флексии снабжены разными пометами, указывающими на степень нормативности данного варианта. Некоторые варианты признаются равноценными, например формы *слéсари* и *слесаря́*; пометой *допустимо* (доп.) оценивается менее желательный вариант нормы, например, *то́кари* и доп. *токаря́, свíтеры* и доп. *свитера́*; за пределами литературной нормы находятся формы с пометами *не рекомендуется* (не рек.) и *неправильно* (! неправ.), например, *кре́мы* (! неправ. мн. *крема́*).

кого рода обеспечивают наличие примеров, употребляемых в натуральной, живой речи. Анализу подлежали фильмы следующих блогеров:

1. Бояровой Юли ([https://www.youtube.com/@Boyarova\\_Iuliia](https://www.youtube.com/@Boyarova_Iuliia));
2. Кирюши Бороды (<https://www.youtube.com/@Kirushaboroda>);
3. Приятного Ильдара (<https://www.youtube.com/@pleasantildar>);
4. Джея (<https://www.youtube.com/@JayAlone>);
5. Радика (<https://www.youtube.com/@radnulka>).

На основе высказываний перечисленных блогеров были собраны примеры англицизмов и дериватов, образованных от английских основ. Материал, полученный в ходе исследования, содержит заимствованные единицы, которые в разной степени адаптированы системой русского языка. Большинство собранных примеров или их акцентных вариантов не зафиксированы в лексикографических работах, так как они являются новейшими заимствованиями, функционирующими главным образом в устной речи. Среди примеров есть как акцентные варианты, которые многократно встречались в исследуемом материале, так и единичные формы (окказионализмы), так как мы считаем, что узус наиболее точно отражает реальное состояние языка. Из-за достаточно большого количества классов слов, поддающихся прагматическому фактору в области ударения, в дальнейшей части настоящей статьи проанализируем лишь постановку ударения в производных существительных мужского рода и полных формах имен прилагательных с суффиксом *-ов(ый)*.

### Акцентная характеристика англицизмов

Прежде чем перейти к анализу собранного материала, следует обратить внимание на общие положения, касающиеся акцентной характеристики англицизмов в русском языке. Анализ акцентуации заимствований из английского языка нашел отражение в работах многих лингвистов, в частности И.И. Огиенко, А.В. Суперанской, В.Л. Воронцовой, А.А. Зализняка, Л.П. Крысина и др.

В. Л. Воронцова отмечает, что на начальном этапе появления и существования заимствованные слова повторяют ударение языка-источника. В случае новейших заимствований кон. XX – нач. XXI вв., по мнению В.Л. Воронцовой, их акцентное освоение происходит крайне редко, так как это последняя стадия ассимиляции слова языковой системой, и только некоторые заимствования настолько широко распространены в речи, что успевают подвергнуться постепенному процессу фонетической ассимиляции (Воронцова, 1996: 320). А.А. Зализняк полагает, что акцентуация

заимствований зависит от многих лингвистических и экстралингвистических факторов, в частности от наличия в структуре заимствованного слова не характерных для русского языка фонем, например, звука [й] или от степени освоенности слова, то есть от прагматического фактора<sup>2</sup>, о чем скажем более подробно в дальнейшей части настоящей статьи.

Установлено, что около 96% слов русского языка имеют неподвижное ударение, закрепленное за определенным слогом морфемы (Федянина, 1976: 14). Подавляющее большинство слов с неподвижным ударением (прикрепленным к одному и тому же слогу морфемы при словоизменении) – это производные слова. Подвижное ударение характерно для 4% от общего массива русской лексики, как правило, непродуцированных слов. Непродуцированные слова – это самая сложная по акцентным характеристикам группа лексем, представляющая собой все возможные подвижные типы ударения, так как невозможно определить место ударения в данных словах по каким-либо универсальным правилам, опирающимся, к примеру, на морфемное деление слова, как в случае производных имен существительных. Возможные акцентные парадигмы непродуцированных слов описаны в соответствующих трудах, поэтому не считаем нужным приводить их в настоящей статье. На акцентуацию непродуцированных слов, к которым следует отнести ассимилированные одно- и двусложные заимствования, действие оказывает прагматический фактор.

Действие прагматического фактора в данной группе слов представляется следующим образом:

1. неосвоенное слово (чужое, редко употребляемое, непонятное, с непривычным произношением, содержащее нехарактерные для русской речи фонемы) имеет тенденцию к тривиальному ударению, то есть к постоянному ударению на основе (акцентный тип А);

2. освоенное слово (свое, часто употребляемое и понятное, звучание, последовательность фонем привычные, произношение не вызывает затруднений) обнаруживает тенденцию к нетривиальному ударению, то есть либо к постоянному ударению на флексии, либо к подвижному ударению (акцентный тип В или С) (Зализняк, 2010: 23).

Как полагает А.А. Зализняк, в литературном языке можно выделить семантические группы слов сильно и умеренно склонных к акцентной схеме В или С. В общем плане для неисчисляемых существительных характерна схема ударения С, для исчисляемых – В. Тенденция к подвижной схеме ударения ярко (сильно) выражена, в частности, в названиях нерасчленен-

---

<sup>2</sup> Данные положения были высказаны А.А. Зализняком во время лекции *Живые механизмы современного русского ударения*, [https://www.youtube.com/watch?v=cdownOJcJ9\\_c](https://www.youtube.com/watch?v=cdownOJcJ9_c) (31.08.2025).

ных однородных масс, абстрактных понятий, пространств, поверхностей, направлений, например: *суп, долг, край* и т.п.; умеренно склонны к схеме С названия коллективов, оград, ограниченных территорий, помещений, больших вместилищ, например: *хор, порт, дом, шкаф* и др. Сильно склонны к схеме В названия исчисляемых материальных предметов, животных, названия лиц и оценочные существительные, примеры: *болт, нож, бык, хлыщ* и др. Тенденция к флексийному ударению умеренно выражена в существительных-названиях гор, груд, отверстий, фигур, начертательных знаков, монет, например: *холм, крест, штрих, грош* и др. (Зализняк, 2010: 24). Кроме перечисленных групп имен существительных есть еще несколько существительных, которые не поддаются действию данного принципа. Это, как правило, наиболее употребляемые в речи слова, обладающие традиционной акцентовкой, называющие части тела, предметы и явления из ближайшего окружения человека, например: *зуб, конь, овощ, бог* и др.

### Анализ собранного материала

В собранном нами материале представлены непроемные имена существительные, поддающиеся действию прагматического фактора при постановке ударения. Все перечисленные лексемы – это ассимилированные заимствования из английского языка, широко используемые упомянутыми ранее блогерами. Данный фактор реализуется в нижеприведенной группе существительных с разной степенью интенсивности, то есть наблюдается колебание ударения от парадигмы А (тривиальное ударение характерное для неосвоенных слов) до В (нетривиальная акцентовка освоенных, своих, привычных слов). В ходе изучения речи выбранных ютуберов были собраны следующие примеры лексем, поддающихся действию прагматического фактора при постановке ударения: *кринж* ‘испанский стыд, чувство неловкости, стыда от наблюдения за неуместными действиями или поведением другого человека’ (анг. *cringe*); *стрим* ‘трансляция в прямом эфире посредством интернета’ (анг. *stream*); *принт* ‘изображение (рисунок, фотография), нанесенное на поверхность, например, ткань, посредством печати’ (анг. *print*); *треш* ‘что-то возмутительное, отвратительное, дурное’ (*трэш*) (анг. *trash*); *крип* ‘кто-то жуткий, страшный’ (анг. *creep*); *хит* ‘популярное произведение, например, музыкальное’ (анг. *hit*); *мерч* ‘продукция (например одежда или другие предметы) с символикой бренда или определенной знаменитости, используется для продвижения, например, канала на YouTube’ (анг. *merch*); *скрин* ‘снимок экрана компьютера или мобильного телефона’ (анг. *screen*); *скилл* ‘навык, умение’ (анг. *skill*). Собранные примеры можно

разделить на исчисляемые (*стрим, принт, крип, хит, скрин, скилл*) и неисчисляемые существительные, а точнее *singularia tantum* (*треш, кринж, мерч*). На основе зафиксированных акцентных вариантов перечисленных слов следует отметить, что вышеуказанная, предложенная А.А. Зализняком семантическая классификация разрядов слов, склонных либо к акцентной схеме *B*, либо *C*, только частично совпадает с тенденциями, наблюдаемыми в собранных нами лексемах. Все существительные характеризуются акцентной вариантностью, несмотря на семантическую группу, к которой можно было бы причислить данное слово, все отобранные заимствования сильно склонны к акцентной схеме *B*, то есть к постоянному ударению на флексии в формах единственного и множественного чисел (кроме *singularia tantum* *треш* и *мерч*, которые не имеют форм множественного числа). Слово *кринж*, несмотря на абстрактное значение, имеет формы множественного числа (нами была зафиксирована форма *кринж'ов* в предложении: ... *я таких кринж'ов ловлю!*). В ходе исследования была отмечена тенденция к выбору говорящим акцентной парадигмы *B*, если тот хочет придать высказыванию эмоциональности и фамильярности.

Прагмалингвистический фактор при постановке ударения в группе производных слов реализуется иным, чем в предыдущем случае образом. В производных словах действие данного фактора ограничивается акцентной характеристикой аффиксов, то есть если акцентные свойства аффикса определяют акцентуацию производного слова, тогда прагматический фактор не действует (Зализняк, 2010: 23). Кроме того, тривиальность и нетривиальность акцентуации выражается в некоторых классах слов не в акцентной оппозиции единственного и множественного чисел, а в оппозиции ударение на корне (неосвоенные)/ ударение на суффиксе (освоенные), например: *хит'овый* (устаревший вариант) – *хит'овый*.

Действие прагматического фактора можно отметить при постановке ударения в группах дериватов, образованных от английских основ при помощи высокопродуктивного суффикса *-ов(ый)*. В собранном материале представлены следующие имена прилагательные, образованные от английских основ, поддающиеся действию прагматического фактора: *кринж'овый* ‘вызывающий чувство стыда, неловкости’; *крип'овый* ‘отталкивающий, жуткий’; *треш'овый* ‘странный, неприятный, нелепый, отталкивающий’; *хайп'овый* ‘нашумевший, модный’; *вайб'овый* ‘приятный, атмосферный, комфортный, уютный’; *принт'овый* ‘с принтом’; *хит'овый* ‘являющийся хитом’; *лайт'овый* ‘простой, легкий, приятный’.

Прилагательные с суффиксом *-ов(ый)* имеют в современном русском языке сложную и нерегулярную акцентную характеристику. Определение места ударения в данном словообразовательном классе слов представляет

большую трудность, так как в современном русском языке значительно ослаблено влияние праславянского акцентного распределения в этой группе прилагательных. На акцентуацию прилагательных с суффиксом *-ов-* в современном русском языке влияют лингвистические и экстралингвистические факторы (Зализняк, 2010: 98). По мнению А.А. Зализняка, место ударения в данной группе прилагательных зависит, во-первых, от степени «относительности» значения производного прилагательного, во-вторых, от количества слогов мотивирующей основы<sup>3</sup> и, в-третьих, от степени освоенности данного мотивированного прилагательного в языке:

1. если данное имя прилагательное относится к неосвоенным (непривычным, редким), ударение в нем падает на тот же слог, что и в родительном падеже единственного числа мотивирующего слова;

2. при освоенности:

– в качественном или полукачественном значении суффикс *-ов-* является самоударным (то есть всегда ударным)<sup>4</sup>;

– в относительном значении место ударения зависит от количества слогов мотивирующей основы, при односложной основе ударение в производном прилагательном зависит от того, каким является базовый компонент: доминантным или недоминантным.

При многосложной мотивирующей основе ударение зависит от ее словообразовательного состава и акцентной маркировки этих компонентов (Зализняк, 2010: 98).

Ранее упомянутая освоенность прилагательных с формантом *-ов-* в плане ударения ярко выражена в разговорной экспрессивной речи. Примеры иллюстрируют закономерное стремление к регулярной постановке ударения на суффиксе, что, по всей вероятности, можно объяснить либо прекращением влияния словообразовательных (генетических) связей в данной группе слов (независимо от акцентной характеристики производящего слова у прилагательных, ударение закреплено за суффиксом, например, *хайно́вый*, *вайбо́вый*, *лайто́вый*, образованных от существительных *singularia tantum хайп*, *вайб*, *лайт* с постоянным ударением на корне), либо доминантностью основы в остальных примерах, образованных от существительных, сильно склонных к флексийному ударению.

<sup>3</sup> На эту закономерность обратил внимание также В.В. Лопатин в *Русской грамматике* (1980), в разделе *Словообразование имен прилагательных*.

<sup>4</sup> А.А. Зализняк высказывает мнение, что традиционное деление прилагательных на качественные и относительные нестрогое. Среди производных прилагательных с компонентом *-ов-* есть так называемые *полукачественные* прилагательные, к ним ученый причисляет прилагательные, обозначающие: меру, например, *пудо́вый*; масть, например, *бубно́вый*; изготовленный из мяса, древесины и т. д.; *бобро́вый*, приготовленный из чего-л. В качестве базового компонента, например: *медо́вый*.

В собранном нами материале есть один пример имени прилагательного, не поддающегося действию прагматического фактора: *фейковый* (от существительного *фейк*, с постоянным ударением в формах единственного и множественного числа), что вызвано, возможно, недоминантностью словообразовательной основы.

На основе вышесказанного следует сделать несколько предварительных выводов: прагматический фактор реализуется при постановке ударения в речи молодого поколения русскоговорящих блогеров. Действие данного фактора проявляется в группе новейших заимствований из английского языка и имен прилагательных, образованных от их основ, что свидетельствует о том, что новейшие заимствования в результате ассимиляции языковой системой подвергаются продуктивным тенденциям, характерным для современного русского языка в целом.

Представленный в статье анализ выбранных групп слов является лишь предварительным. Для более полного описания действия прагматического фактора следует провести анализ других классов слов, поддающихся его влиянию, в том числе производных глаголов, имен прилагательных, производных имен существительных.

## Bibliography

- Fedyanina, Nina A. (1976). *Udarenie v sovremennom russkom yazyke*. Moscow: Russkii yazyk [Федянина, Нина А. (1976). *Ударение в современном русском языке*. Москва: Русский язык].
- Gorbachevich, Kirill S. (1971). *Izmenenie norm russkogo literaturnogo yazyka*. Leningrad: Prosveshchenie [Горбачевич, Кирилл С. (1971). *Изменение норм русского литературного языка*. Ленинград: Просвещение].
- Kalenchuk, Mariya L., Kasatkin, Leonid L., Kasatkina, Rozaliya F. (2024). *Bol'shoi orfoepicheski slovar' russkogo yazyka*, <https://gramota.ru/biblioteka/slovari/bolshoj-orfoepicheskij-slovar-russkogo-yazyka> (30.08.2025) [Каленчук, Мария Л., Касаткин, Леонид Л., Касаткина, Розалия Ф. (2024). *Большой орфоэпический словарь русского языка*, <https://gramota.ru/biblioteka/slovari/bolshoj-orfoepicheskij-slovar-russkogo-yazyka> (30.08.2025)].
- Red'kin, Valerii A. (1971). *Aktsentologiya sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka*. Moscow: Prosveshchenie [Редькин, Валерий А. (1971). *Акцентология современного русского литературного языка*. Москва: Просвещение].
- Shvedova, Nataliya Yu. (red.). (1980). *Russkaya grammatika*. Tom 1. Moscow: Nauka [Шведова, Наталия Ю. (ред.). (1980). *Русская грамматика*. Том 1. Москва: Наука].
- Superanskaya, Aleksandra V. (1968). *Udarenie v zaimstvovannykh slovakh v sovremennom russkom yazyke*. Moscow: Nauka [Суперанская, Александра В. (1968). *Ударение в заимствованных словах в современном русском языке*. Москва: Наука].
- Vorontsova, Valeriya L. (1996). *Aktivnye protsessy v oblasti udareniya*. V: *Russkii yazyk kontsa XX stoletiya 1985–1995* (305–325), pod red. E.A. Zemskoi. Moscow: Yazyki russkoi kul'tury [Воронцова, Валерия Л. (1996). *Активные процессы в области ударения*. В: *Русский язык конца XX столетия 1985–1995* (305–325), под ред. Е.А. Земской. Москва: Языки русской культуры].

- Waszakowa, Krystyna (2009). *Internacjonalizacja polskiej leksyki – stan obecny, prognozy na najbliższą przyszłość*. W: *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich* (11–28), pod red. E. Koriakowcewej. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Zaliznyak, Andrei A. (2010). *Trudy po aktsentologii*. Tom 1. Moscow: Yazyki slavyanskikh kul'tur [Зализняк, Андрей А. (2010). *Труды по акцентологии*. Том 1. Москва: Языки славянских культур].
- Zaliznyak, Andrei A., *Zhivye mekhanizmy sovremennogo russkogo udareniya*, [https://www.youtube.com/watch?v=cdownOj9\\_c](https://www.youtube.com/watch?v=cdownOj9_c) (31.08.2025) [Зализняк, Андрей А., *Живые механизмы современного русского ударения*, [https://www.youtube.com/watch?v=cdownOj9\\_c](https://www.youtube.com/watch?v=cdownOj9_c) (31.08.2025)].
- [https://www.youtube.com/@Boyarova\\_Iuliia](https://www.youtube.com/@Boyarova_Iuliia) (30.08.2025).
- <https://www.youtube.com/@JayAlone> (30.08.2025).
- <https://www.youtube.com/@Kirushaboroda> (30.08.2025).
- <https://www.youtube.com/@pleasantildar> (30.08.2025).
- <https://www.youtube.com/@radnulka> (30.08.2025).



**PIOTR BALEJA**

 <https://orcid.org/0000-0002-5329-1652>

University of Lodz  
Doctoral School of Humanities  
ul. Matejki 21/23  
90-237 Łódź, Poland  
piotr.baleja@edu.uni.lodz.pl

**BARTOSZ JUSZCZAK, JĘZYKOWO-KULTUROWY  
OBRAZ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ.  
POLSKO-CZESKO-ROSYJSKIE DIACHRONICZNE  
STUDIUM KONFRONTATYWNE,  
ATUT, WROCŁAW 2021, SS. 230**

**BARTOSZ JUSZCZAK, JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ  
PRZESTRZENI MIEJSKIEJ. POLSKO-CZESKO-ROSYJSKIE  
DIACHRONICZNE STUDIUM KONFRONTATYWNE  
[THE LINGUISTIC AND CULTURAL IMAGE OF THE URBAN  
SPACE A DIACHRONIC POLISH-CZECH-RUSSIAN COMPARATIVE  
STUDY], ATUT, WROCŁAW 2021, PP. 230**

The review article concerns Bartosz Juszcza's monograph *Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej. Polsko-czesko-rosyjskie diachroniczne studium konfrontatywne*, Wrocław: ATUT, 2021, which constitutes a pioneering contribution to the fields of cultural linguistics and urban sociolinguistics. The author juxtaposes three urban centres – Warsaw, Brno, and Moscow – examining the processes through which their dialects evolved in the context of the social, political, and cultural transformations of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries. The review highlights the interdisciplinary character of the project, which integrates linguistic, cultural, and memory-oriented analysis. The diachronic perspective and the use of lexicographic sources (*Słownik gwary warszawskiej*, *Slovník nespisovné češtiny*, *Язык старой Москвы*), which enables the presentation of language as a vehicle of collective

Received: 2.11.2025. Accepted: 7.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Lodz. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

memory and urban identity, are particularly noteworthy. The study's methodological consistency is assessed positively, as it draws inspiration from the concept of the linguistic worldview and theories of spatial semiotics. The review concludes that Juszcak's monograph fills a significant gap in research on the urban culture of the Slavic world, offering an original approach to the relationship between language, space, and cultural memory.

**Keywords:** cultural linguistics, linguistic worldview, urban space, urban dialect, cultural memory, Bartosz Juszcak

Artykuł recenzyjny dotyczy monografii Bartosza Juszcaka *Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej. Polsko-czesko-rosyjskie diachroniczne studium konfrontatywne* (Wrocław: ATUT, 2021), stanowiącej pionierskie opracowanie w zakresie lingwistyki kulturowej i socjolingwistyki miejskiej. Autor zestawia trzy ośrodki: Warszawę, Brno i Moskwę, analizując procesy kształtowania się ich dialektów w kontekście przemian społecznych, politycznych i kulturowych XIX–XX w. W recenzji podkreślono interdyscyplinarność projektu, łączącego analizę językową, kulturową i pamięciową. Szczególnie ważne jest zastosowanie perspektywy diachronicznej oraz wykorzystanie źródeł leksykograficznych (*Słownik gwary warszawskiej*, *Slovník nespisovné češtiny*, *Язык старой Москвы*), które pozwalają ukazać język jako nośnik pamięci zbiorowej i tożsamości miejskiej. Oceniono konsekwencję metodologiczną pracy, inspirowanej koncepcją językowego obrazu świata i teoriami semiotyki przestrzeni. Recenzja wskazuje, że monografia Juszcaka wypełnia lukę w badaniach nad kulturą miejską Słowiańszczyzny, proponując oryginalne ujęcie relacji między językiem, przestrzenią i pamięcią kulturową.

**Słowa kluczowe:** lingwistyka kulturowa, językowy obraz świata, przestrzeń miejska, dialekt miejski, pamięć kulturowa, Bartosz Juszcak

Monografia Bartosza Juszcaka *Językowo-kulturowy obraz przestrzeni miejskiej. Polsko-czesko-rosyjskie diachroniczne studium konfrontatywne* (Wrocław: ATUT, 2021) stanowi nie tylko syntetyczne podsumowanie kilkunastu lat pracy badawczej autora<sup>1</sup>, konsekwentnie rozwijającego tematykę dialektów miejskich i ich kulturowych funkcji, ale przede wszystkim unikatowe ujęcie problemu kształtowania się przestrzeni językowej miast słowiańskich w ujęciu transdyscyplinarnym. Autor – sławista: bohemista i rusycysta – dobierając materiał badawczy, zaskakuje niezwykle szerokim i niespotykanym na rynku wydawniczym zestawieniem trzech dość odległych przestrzeni urbanistycznych: Warszawy, Brna i Moskwy. Wspomniana decyzja rzutuje na unikalność dociekań Juszcaka, a przede wszystkim uzupełnia istniejącą lukę w literaturze przedmiotu, będąc pierwszym opracowaniem konfrontatywnym w obrębie wspomnianych trzech kultur miejskich. Juszcak z równą kompetencją porusza się w materiałach polskich, czeskich i rosyjskich, wskazując na paralelne procesy kształtowania się miejskich dialektów oraz na różnice wynikające z uwarunkowań politycznych i kulturowych. Warszawa, Brno i Moskwa sytuują się w jego opracowaniu jako typologicznie pokrewne ośrodki, w których język dokumentuje tożsamość społeczności i jej relacje z przestrzenią.

<sup>1</sup> W ujęciu chronologicznym Juszcak swoje badania rozpoczął od gwary warszawskiej, zestawiając ją następnie z dialektami brneńskim, poznańskim, ostrawskim, lwowskim, a w ramach tej monografii – także moskiewskim. Por. wybrane pozycje: Juszcak, 2016: 22–31; 2017: 141–154; 2018: 61–75; 2018: 179–191; 2020: 161–174.

Szczególnie ważnym jest wykorzystanie w monografii ujęcia diachronicznego, znacząco poszerzającego perspektywę analityczną. Pozwala to autorowi z jednej strony prowadzić badania o ukierunkowaniu historycznym dla określonych przestrzeni, a tym samym dać pełniejszą charakterystykę zmian zachodzących na gruncie językowych i kulturowych transformacji w obrębie przestrzeni polskiej, czeskiej i rosyjskiej. Z drugiej zaś strony kultura miejska, będąca subkulturą tworzywa ogólnonarodowego, stwarza możliwość formułowania wniosków o charakterze bardziej ogólnym, dotyczącym funkcjonowania trzech kultur słowiańskich w obszarze podobnych procesów historycznych, społecznych, językowych i światopoglądowych na przełomie XIX i XX w. Należy podkreślić, że Juszcak nie poprzestaje na odnotowaniu cech szczególnych każdej z analizowanych grup, ale funkcjonalnie je zestawiając, dochodzi do odkrywczych wniosków na temat kształtowania się kultury miejskiej w tradycji europejskiej. Na tle istniejącej literatury praca Juszcaka wyróżnia się szerokim zakresem materiałowym i wyraźnym zakorzenieniem w tradycji badań lingwistyki miejskiej, rozwijanej m.in. przez Małgorzatę Świącicką (Świącicka, 2013) czy przez Andrzeja Dyszaka (Dyszak, 2015). O ile jednak wspomniane badania mają charakter synchroniczny i ograniczają się do jednego języka, Juszcak sięga po materiał diachroniczny i konfrontatywny, co czyni jego opracowanie pionierskim nie tylko w skali słowiańskiej.

Praca Juszcaka ukierunkowana jest na próbę odtworzenia mowy żywej mieszkańców badanych środowisk. Zaproponowana formuła niejako określa ramy całego projektu, przesuwając akcenty w stronę antropocentrycznego patrzenia na miasto. Lingwistyka kulturowa staje się dla Juszcaka instrumentem badania tożsamości miejskiej, a przestrzeń miasta rozumiana jest jako dynamiczny tekst kultury. Badacz zdaje sobie sprawę z obiektywnych ograniczeń leksykograficznych dotyczących tych przestrzeni, motywowanych chociażby subiektywizmem doboru materiału przez twórców słowników, jednak udaje się mu dostrzec w tej przeszkodzie elementy pozytywne, związane chociażby z różnorodnym oglądem rzeczywistości. Traktowanie przestrzeni miejskiej jako swoistego archiwum językowego w ujęciu Juszcaka doskonale koresponduje chociażby z łotmanowskimi koncepcjami chronotopu, gdzie przestrzeń stanowi swoiste medium pamięci o dawnych praktykach społecznych (Лотман, 1970), co autor recenzowanej monografii konsekwentnie udowadnia w aspektach kształtowania się dialektów miejskich wraz z ich kulturowymi komponentami. Za dodatkowy kontekst w tym zakresie bez wątpienia mogłyby posłużyć także prace z zakresu literaturoznawczego opisu przestrzeni, np. koncepcje Dmitrija Lichaczowa podkreślające konieczność analizy transformacji elementów przestrzennych pod kątem ich motywacji kulturowych (Лихачев, 1968), czy też prace Władimira Toporowa przesuwające akcent badawczy na wzajemne powiązania czasu i przestrzeni w obrębie analizowanych jednostek tekstu (Топоров, 1997). Brak tych odniesień bibliograficznych

jest jednak zrozumiały ze względu na językoznawczo-kulturową orientację monografii oraz użytkowy charakter analizowanych przykładów.

Metodologicznie praca sytuuje się w nurcie lingwistyki kulturowej i etnolingwistyki, czerpiąc z koncepcji językowego obrazu świata (m.in. Anusiewicz, Dąbrowska, Fleischer) oraz z socjolingwistycznych tradycji badań miejskich (np. Święcicka, Sawicka). Materiał badawczy stanowią trzy podstawowe słowniki dialektów miejskich: *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku* (1966), *Slovník ne-spisovné češtiny* (2009) oraz *Язык старой Москвы. Лингвоэнциклопедический словарь* (1997). Juszczak operuje głównie dwiema metodami analizy prezentowanego materiału. Po pierwsze, wyselekcjonowane jednostki leksykalne przypisuje do określonych pól leksykalnych, wyodrębnionych ze względu na kulturowe postrzeganie języka. Po drugie, trzy obszary konfrontuje, szukając punktów stycznych oraz różnic.

Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku polskim i angielskim, wykazu skrótów, wykazu cytowanej literatury oraz indeksu nazwisk, w niezwykle przemyślany i konsekwentny sposób prowadzących czytelnika od szerokich rozważań teoretycznych po konfrontatywną analizę obszarów i syntezę otrzymanych wniosków.

We wstępie Juszczak podejmuje, m.in. kwestie współczesnego stanu badań nad *urban studies*, tłumaczy wybór materiału, stawia hipotezę badawczą dotyczącą odmienności i analogiczności prezentowanych przestrzeni miejskich, opisuje strukturę monografii. W tej części na uwagę zasługuje świadome poruszanie się zarówno w obszarze badań nad przestrzenią miejską, jak i nad dialektami (w tym miejskimi), kulturą oraz genologią.

Wymiar szerszego niż tylko językoznawczego spojrzenia na dialekt miejski daje się zauważyć już w pierwszym rozdziale, gdzie autor przestrzeń miejską sytuuje jako interdyscyplinarną kategorię badawczą lingwistyki, włączając m.in. komponenty historyczne, kulturologiczne czy socjologiczne. Juszczak omawia także konkretne elementy przestrzeni, budujące wartości materialne i duchowe ważne dla konkretnej społeczności.

Drugi rozdział teoretyczny badacz poświęca dialektom miejskim w Polsce, Czechach i Rosji. Uważnie przygląda się ich różnorodności, pochodzeniu, a także aspektom pragmatycznym. Juszczak nie zatrzymuje się na sytuacji archaicznej, lecz upatruje prób aktywizacji leksyki dialektalnej w świecie współczesnym, chociażby w prasie i kulturze.

W rozdziale trzecim szczegółowo opisuje kwestie metodologiczne, powołując się na osiągnięcia badaczy rosyjskich, polskich, czeskich oraz niemieckich. Juszczak dokonuje także klasyfikacji semantycznej leksyki, wyznaczając następujące pola analityczne: człowiek, jego grupy kulturowe, dyskursy tych grup, przedmioty i artefakty miejskiej przestrzeni kulturowej.

W rozdziale czwartym badacz analizuje składowe językowo-kulturowego obszaru przestrzeni miejskich Warszawy, Brna i Moskwy zgodnie z uprzednio zaznaczonym układem obszarów. Kolejny rozdział stanowi udaną próbę syntezy uprzednich dociekań. Badacz przekonująco pokazuje, że rekonstrukcje językowo-kulturowych obrazów Warszawy, Brna i Moskwy układają się w typologicznie zbieżne portrety trzech interkultur. Szczególnie udana jest triada porządkująca (człowiek – przedmiot – język), która umożliwia spójne porównania w poprzek pól semantycznych i rejestrów. Na uznanie zasługuje także drobiazgowo wydobycie warstw wartościujących oraz ukazanie, w jaki sposób słownictwo grupowe (złodzieje, handlarze, rzemieślnicy) przenika do kodu subkultury, a miejscami do polszczyzny/ruszczyzny literackiej. Rozdział dostarcza przekonującej, wielowarstwowej syntezy z wyraźnym potencjałem porównawczym. Najcenniejsze są: konsekwentna operacjonalizacja interkultury w skali mikro, wrażliwość na wartościowanie i dyskursy grupowe, a także włączenie onimii nieoficjalnej jako narzędzia rekonstrukcji pamięci miejsca.

Zakończenie monografii stanowi logiczne i konsekwentne zwieńczenie całego projektu badawczego, łączące podsumowanie wyników z refleksją metodologiczną i propozycją dalszych kierunków dociekań. Autor prezentuje wysoki poziom świadomości teoretycznej, umiejętnie przechodzi od analizy szczegółowej do uogólnień, zachowując spójność z przyjętym we wstępie paradygmatem lingwistyki kulturowej.

Recenzowana monografia to niezwykle wartościowa pozycja w obszarze współczesnych badań nad lingwistyką kulturową i miejską. Autor zapełnia wyrażną lukę w literaturze przedmiotu, proponując trójstronne, porównawcze ujęcie przestrzeni miejskiej w kulturach słowiańskich, co nadaje pracy charakter pionierski i inspirujący dla kolejnych pokoleń badaczy. Walorem publikacji jest zarówno konsekwencja metodologiczna, jak i szeroki zakres materiałowy, które w połączeniu z diachroniczną perspektywą pozwalają spojrzeć na język jako na dynamiczny nośnik pamięci kulturowej. Praca Juszcaka nie tylko podsumowuje dotychczasowe dokonania w badaniach nad dialektami miejskimi, lecz także wyznacza nowe kierunki refleksji nad relacją między językiem, przestrzenią i tożsamością.

Warto zauważyć, że monografia otwiera również możliwość dalszych studiów porównawczych w perspektywie kulturowej i pamięciowej, które mogłyby pogłębić analizę związków między językiem miejskim a zbiorową pamięcią społeczności. Niewątpliwie poza kanonicznymi już pozycjami z dziedziny *memory studies* (Halbwachs, 1925; Assmann, 1992), przydatne mogą okazać się prace Anny Karwińskiej, piszącej o problemach pamięci kulturowej w kontekście przestrzeni miejskiej (Karwińska, 2017).

Cennym uzupełnieniem opracowania byłoby w przyszłości poszerzenie go o materiał ilustracyjny: mapy, fotografie czy przykłady z prasy lokalnej, co mogłoby

unaocznic wnioski badawcze i wzmocnić wymiar intersemiotyczny książki. Należy jednak podkreślić, że jest to zadanie wymagające czasu i dalszych badań empirycznych i znacząco wykracza poza założenia badawcze analizowanej pozycji.

## Bibliography

- Assmann, Jan (1992). *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: C.H. Beck Verlag.
- Dyszak, Andrzej (2015). *Gwara miejska bydgoszczan*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Halbwachs, Marice (1925). *Les cadres sociaux de la memoire*. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Juszczak, Bartosz (2016). *Socjolingwistyczne badania dialektów miejskich w Polsce (zarys problematyki)*, *Slavica Iuvenum*, 17: 22–31.
- Juszczak, Bartosz (2017). *Brneński hantec a gwara warszawska (próba porównania)*. W: *Język w regionie. Region w języku II* (141–154). Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne.
- Juszczak, Bartosz (2018). *Gwara warszawska jako medium w procesie zapożyczenia z języka rosyjskiego do polszczyzny*, *Slavica Wratislaviensia*, 165: 179–191.
- Juszczak, Bartosz (2018). *Nieoficjalne urbanonimy Brna na tle takich samych nazw Poznania i Warszawy (rekonesans badawczy)*, *Bohemistyka*, 1: 61–75.
- Juszczak, Bartosz (2020). *Lwowski bałak na tle innych formacji miejskich Słowiańszczyzny (gwary warszawskiej i hantecu)*. W: *Język w regionie, region w języku III* (161–174). Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne.
- Karwińska, Anna (2017). *Spaces of Memory in Cities with a Difficult History – Conflicts in Urban Narrations*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 3(963): 69–86.
- Lichachev, Dmitri (1968). *Vnutrennij mir hudozhestvennogo proizvedenija*, *Voprosy literatury*, 8: 74–87 [Лихачев, Дмитрий (1968). *Внутренний мир художественного произведения*, *Вопросы литературы*, 8: 74–87].
- Lotman, Yuriy (1970). *Struktura khudozhestvennogo teksta*. Moskva: Iskustvo [Лотман, Юрий (1970). *Структура художественного текста*. Москва: Искусство].
- Święcicka, Małgorzata (2013). *Stereotyp w lingwistycznych badaniach przestrzeni miejskiej: stan, metody, perspektywy*. In: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów Mińsk 2013* (243–257). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Toporov, Vladimir (1997). *Prostranstvo i tekst*. In: *Iz rabot moskovskogo semioticheskogo kruga* (455–515), Nikolaeva, Mariia (red.). Moskva: Jazyki russkoj kul'tury [Топоров, Владимир (1997). *Пространство и текст*. В: *Из работ московского семиотического круга* (455–515), Николаева, Мария (ред.). Москва: Языки русской культуры].

ZOFIA A. BRZOWSKA

 <https://orcid.org/0000-0001-5951-3781>

University of Lodz  
Faculty of Philology  
Institute of East European Studies  
Department of Literature, Culture and Communication  
ul. Pomorska 171/173  
90-236 Łódź, Poland  
zofia.brzowska@uni.lodz.pl

**НАВІГАТОР З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. РУСЬ. НАД  
КНИЖКОЮ ПРАЦЮВАЛИ ВАДИМ АРИСТОВ  
І ГАЛИНА КАЧУР. ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ЯРОСЛАВА  
ГРИЦАКА, ВИДАВНИЧИЙ ДІМ “ПОРТАЛ”, КИЇВ  
2024, С. 144**

**YAROSLAV HRYTSAK, VADYM ARISTOV, HALYNA KACHUR,  
НАВІГАТОР З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. РУСЬ  
[NAVIGATOR ON THE HISTORY OF UKRAINE. RUS’],  
PUBLISHING HOUSE “PORTAL”, KYIV 2024, PP. 144**

The review article presents one of the ten volumes in the series published by the Kyiv-based publishing house “Portal,” titled *Navigator on the History of Ukraine*. The series offers concise introductions to various epochs in the history of Ukrainian lands, spanning from the earliest times to the present day. The volume under review is the fourth in the series and covers the period traditionally referred to in historiography as Pre-Mongol Rus’ or Kievan Rus’. The book describes events from the years 839 to 1240. Each chapter includes not only an overview of key political and military events but also addresses religious and ecclesiastical issues, as well as social, economic, legal, and cultural aspects (including language, literature, architecture, and art). The authors base their analysis on a highly diverse range of sources, incorporating local accounts alongside Byzantine, Arab, Western European, and Scandinavian texts, as well as findings from archaeological excavations. This approach enables the verification of many long-standing interpretations found in earlier syntheses of

Received: 30.10.2025. Accepted: 10.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Lodz. **Conflict of interests:** Review was authored by the editor-in-chief; editorial handled independently by the editors of the issue. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Rus' history. The publication excellently organizes knowledge about Kievan Rus' and thus may serve as an invaluable resource for anyone – students, university students, and history enthusiasts – wishing to explore this aspect of medieval European history.

**Keywords:** Rus', Eastern Europe, medieval history, East Slavs, historiography

Artykuł recenzyjny poświęcony został omówieniu jednego z dziesięciu tomów serii kijowskiego wydawnictwa „Portal” pt. *Nawigator z historii Ukrainy*, obejmującej krótkie wprowadzenia do poszczególnych epok w dziejach ziem ukraińskich od czasów najdawniejszych po czasy współczesne. Prezentowany tom jest czwartym z kolei i zawiera przedstawienie okresu znanego w dotychczasowej historiografii jako Rus' przedmongolska lub Rus' Kijowska. W książce opisane zostały wydarzenia z lat 839–1240. W obrębie poszczególnych rozdziałów zamieszczono nie tylko przegląd najważniejszych wydarzeń politycznych i militarnych, ale też nakreślenie zagadnień religijno-kościelnych, społecznych, gospodarczych, prawnych i kulturowych (z zakresu języka, piśmiennictwa, architektury i sztuki). Autorzy tomu opierają swój wywód na analizie bardzo zróżnicowanego materiału źródłowego, obok miejscowych przekazów uwzględniając teksty bizantyńskie, arabskie, zachodnioeuropejskie i skandynawskie, a także rezultaty wykopalisk archeologicznych. Pozwala to na weryfikację i odesłanie do sfery historiograficznych mitów wielu zadomowionych we wcześniejszych syntezach dziejów Rusi sądów. Publikacja w doskonały sposób porządkuje wiedzę na temat Rusi Kijowskiej, a tym samym stanowić może nieocenioną pomoc dla wszystkich osób (uczniów, studentów i pasjonatów historii), które pragną zapoznać się z tym aspektem dziejów średniowiecznej Europy.

**Słowa kluczowe:** Rus', Europa Wschodnia, historia średniowieczna, Słowianie Wschodni, historiografia

Prezentowana publikacja stanowi część ambitnej inicjatywy wydawniczej kijowskiej oficyny „Portal”, której celem jest opracowanie syntetycznego omówienia historii ziem ukraińskich od epok najdawniejszych po czasy współczesne na szerokim tle dziejów powszechnych: Europy i świata. W ramach tego projektu, realizowanego od 2020 r., ma się ukazać łącznie dziesięć niewielkich objętościowo tomów, poświęconych kolejno: erze prehistorycznej, starożytności, tzw. „wiekom ciemnym” (ukr. *темні віки*, którym to pojęciem w odniesieniu do terytorium dzisiejszej Ukrainy można określić epokę od V w. n.e. do początków panowania rodu Rurykowiczów w Europie Wschodniej), Rusi przedmongolskiej (od IX w. do 1240 r.), późnemu średniowieczu, tzw. dobie kozackiej (ukr. *козацька доба* – czyli czasy istnienia siczy Kozaków zaporoskich i Hetmanatu, XVI–XVIII w.), XIX stuleciu, okresowi od I do II wojny światowej, epoce radzieckiej i współczesnemu, niepodległemu państwu ukraińskiemu. Kierownikiem naukowym inicjatywy jest prof. Yaroslav Hrytsak (ur. 1960 r.) z Uniwersytetu Lwowskiego (Львівський національний університет імені Івана Франка), uznawany obecnie za jeden z największych autorytetów w kwestii historii Ukrainy, autor szeregu prac naukowych i publicystycznych, z których niektóre tłumaczone już były na język polski (por. m.in. Hrycak, 2023). Jak zauważa on w przedmowie do recenzowanego tomu (s. 6–7), celem projektu jest opracowanie serii „nawigatorów”, tj. publikacji plasujących się na pograniczu tekstów naukowych, dydaktycznych

i popularyzatorskich, adresowanych zarówno do młodzieży szkolnej i studentów, jak i wszystkich osób zainteresowanych dziejami Ukrainy. Książek, opracowanych przystępnym językiem i w atrakcyjny graficznie sposób, które, nie pretendując do odsunięcia w cień klasycznych podręczników, powinny niejako uzupełniać ich przekaz, porządkując wiedzę czytelników o historii ojczystej. Powstające w ramach serii publikacje (z których każda zostanie przygotowana przez innego autora, specjalistę od konkretnej epoki) mają za zadanie osadzić dzieje ziem ukraińskich w szerokim kontekście historii powszechnej, ale też zaprezentować poszczególne ich etapy w bezstronny, bazujący na krytycznej analizie dostępnego obecnie materiału źródłowego sposób, obalając zadomowione w dotychczasowej historiografii mity i stereotypy, a nade wszystko – wyzwolić ukraińską narrację na temat własnej przeszłości spod wpływu wizji, tworzonych w XVIII–XX w. przez dziejopisów rosyjskich i radzieckich.

Autorem prezentowanego tu tomu, obejmującego okres od narodzin Rusi po jej podbój przez Mongołów w połowie XIII w., jest Vadym Aristov z Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie (Національна академія наук України), specjalizujący się w badaniach nad dziejami Europy Wschodniej w średniowieczu i piśmiennictwem staroruskim. Komentarze, dotyczące psychologicznych procesów towarzyszących odczytywaniu przekazów historycznych i budowaniu subiektywnych wyobrażeń o przeszłości, przygotowała natomiast Halyna Kachur – znana ukraińska pisarka, tłumaczka i kulturoznawczyni.

Zgodnie z przyjętym założeniem ukazania doby staroruskiej w sposób nowatorski, osadzony w aktualnym stanie badań historycznych, autorzy tomu zakreślili chronologiczne i geograficzne ramy swej narracji w sposób niestandardowy. Jakkolwiek za cezurę końcową prezentowanego w „nawigatorze” okresu obrali, zgodnie z tradycją, datę zdobycia Kijowa przez Mongołów (1240 r.), początki Rusi przesunęli na rok 839, tj. poza legendarną opowieść o „przywołaniu” Ruryka przez plemiona północnosłowiańskie ze Skandynawii (datowaną zwyczajowo na 862 r.), na podstawie najwcześniejszej wzmianki o Rusach, zachowanej w źródle zachodnioeuropejskim (*Rocznikach bertyńskich*). Ramy geograficzne pracy wyznacza natomiast terytorium Europy Wschodniej, rozumianej jako przestrzeń znajdująca się poza strefą wpływów chrześcijaństwa łacińskiego (s. 16–18). Warto zauważyć, iż jej zachodnią granicę autorzy przesuwają aż na linię Wisły, co nie jest do końca uzasadnione, biorąc pod uwagę fakt, iż położone nad tą rzeką Mazowsze od drugiej połowy X w. wchodziło w skład polskiej monarchii Piastów.

Materiał prezentowany jest w tomie w ujęciu chronologiczno-problemowym. Po części wprowadzającej, w której czytelnik odnajdzie m.in. krótkie omówienie specyfiki materiału źródłowego z epoki (s. 20–22) oraz wyjaśnienie kluczowych dla zrozumienia tematu pojęć „Ruś” i „Rusowie” (s. 26–29), następuje syntetyczny wykład historii Europy Wschodniej w latach 839–1240, podzielony

na cztery podokresy: czas rządów pierwszych poświadczonych źródłowo „książąt”, tj. Olega, Igora, Askolda, Dira, Olgi i Światosława (s. 36–43), erę tworzenia się władztwa Rurykowiczów, od panowania Włodzimierza po rok 1036 (s. 44–57), epokę formowania się państwowości staroruskiej, 1036–1125 (s. 58–91) oraz tzw. „dojrzałą Ruś”, 1125–1240 (s. 91–115). W obrębie poszczególnych rozdziałów zamieszczono nie tylko przegląd najważniejszych wydarzeń politycznych i militarnych, ale też nakreślenie zagadnień religijno-kościelnych, społecznych, gospodarczych, prawnych i kulturowych (z zakresu języka, piśmiennictwa, architektury i sztuki). W osobną sekcję wyodrębniono omówienie kontaktów mieszkańców Rusi z ludami stepowymi, tj. Pieczyngami i Połowcami (s. 115–123). Tom zamyka ukazanie przebiegu podboju ziem ruskich przez Mongołów w latach 1237–1241 (s. 123–126).

Warto podkreślić, że swoje rozważania autorzy tomu opierają na analizie bardzo zróżnicowanego materiału źródłowego, obok miejscowych przekazów uwzględniając teksty bizantyńskie, arabskie, zachodnioeuropejskie i – w mniejszym stopniu – skandynawskie, a także rezultaty wykopalisk archeologicznych. Pozwala to na weryfikację i odesłanie do sfery historiograficznych mitów wielu zadomowionych we wcześniejszych syntezach dziejów Rusi sądów. Rozstrzygnięciu ulega zatem m.in. kwestia zasadności „normańskiej” teorii narodzin państwowości staroruskiej (s. 24–26): obecność Skandynawów w Europie Wschodniej została wszak potwierdzona przez rezultaty badań archeologicznych (por. Duczko, 2007). Autorzy jednoznacznie wskazują, że teza o „rozdrobieniu feudalnym” rzekomo scentralizowanego u swego zarania państwa Rurykowiczów nie znajduje potwierdzenia w materiale źródłowym (s. 14, 64–65), jak też podkreślają, że nie do obronienia jest pogląd o istnieniu jednolitego języka staroruskiego, wspólnego dla wszystkich mieszkańców Rusi i tekstów spisanych na obszarze Słowiańszczyzny Wschodniej w omawianej epoce: językiem piśmiennictwa był tu wszak cerkiewnosłowiański, ewoluujący z biegiem stuleci i nabierający cech różnych lokalnych dialektów (s. 110–113).

W kilku kwestiach warto byłoby jednak, aby twórcy nawigatora w większym stopniu uwzględnili najnowsze ustalenia i propozycje badawcze. Od kilkunastu już lat funkcjonuje w literaturze przedmiotu pogląd, że budowa soboru Sofii – Mądrości Bożej w Kijowie mogła zostać zainicjowana nie przez Jarosława Mądrego, jak tradycyjnie przyjmują autorzy w ślad za wzmianką, zamieszczoną w *Powieści minionych lat* pod datą AM 6545 / AD 1037 (s. 58, 70), ale jeszcze za rządów księcia Włodzimierza (1011 r.). Świątynię ukończono by natomiast rychło po śmierci tego władcy, tj. w 1018 r., na który to rok wskazywałaby też wprost informacja zawarta w *Latopisie nowogrodzkim pierwszym* starszej redakcji, pod datą AM 6525 / AD 1017/1018 (Никитенко, 2014: 6–59). Większego zniuansowania wymagałaby też kwestia porównania wschodniosłowiańskich latopisów do

zachodnioeuropejskich kronik. Wiele wskazuje na to, iż teksty te stanowią odrębny gatunek średniowiecznej literatury historycznej, zakorzeniony w nurcie bizantyńskich chronografii, wykazujący też wiele cech roczników – były one utworami kompilacyjnymi, spisowanymi przez kilku autorów na przestrzeni wielu dekad (Guimon, 2021). Przykładem, doskonale ilustrującym specyfikę gatunkową latopisu, może być kilkukrotnie przez autorów przywołany (s. 21, 79), najstarszy zachowany staroruski odpis utworu historycznego, tzw. „rękopis synodalny” (ГИМ, Син. 786) z tekstem *Latopisu nowogrodzkiego pierwszego* starszej redakcji. Nie jest on bowiem jednolitą kopią ukończonego utworu o zamkniętej budowie, lecz konwolutem, będącym efektem pracy kilku osób, sporządzanym w Nowogrodzie Wielkim sukcesywnie w toku XIII i XIV stulecia: fol. 1–118 – ok. 1235 r.; fol. 119–166 – ok. 1331 r.; fol. 167–169 – karty z dodawanymi na bieżąco zapisami z lat 1331–1334, 1337/1338, 1345/1346, 1352/1353, wykonanymi przez czterech różnych skrybów<sup>1</sup> (Brzozowska, Petrov, 2019: VIII–IX – z odwołaniami do dalszej literatury przedmiotu). Zabytkiem staroruskiego piśmiennictwa, który może zostać uznany za utwór kronikarski, jest natomiast *Kronika halicko-wołyńska* z XIII w. (Jusupović, 2019; Guimon, 2021: 55–57).

Wyrażone wyżej uwagi mają jednak wyłącznie charakter uzupełniający i w żaden sposób nie umniejszają wartości omawianej tu publikacji. W doskonały sposób porządkuje ona wiedzę na temat Rusi Kijowskiej, a tym samym stanowić może nieocenioną pomoc dla wszystkich osób (uczniów, studentów i pasjonatów historii), które pragną zapoznać się z tym aspektem dziejów średniowiecznej Europy. Jakkolwiek w zamyśle autorów „nawigator” adresowany był do czytelnika ukraińskiego, mam wrażenie, że w tłumaczeniu na języki obce mógłby on zainteresować również odbiorców z innych kręgów językowo-kulturowych.

## Bibliography

- Brzozowska, Zofia A., Petrov, Ivan N. (2019). *Latopis nowogrodzki pierwszy starszej redakcji. Unikatowy zabytek piśmiennictwa staroruskiego i jego polski przekład*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Duczko, Władysław (2007). *Ruś Wikingów. Historia obecności Skandynawów we wczesnośredniowiecznej Europie Wschodniej*, tłum. N. Kreczmar. Warszawa: Wydawnictwo „Trio”.
- Guimon, Timofei V. (2021). *Historical Writing of Early Rus (c. 1000 – c. 1400) in a Comparative Perspective*. Leiden–Boston: Brill.
- Hrycak, Jarosław (2023). *Ukraina. Wyrwać się z przeszłości*, tłum. K. Kotyńska, J. Majewska-Grabowska. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

---

<sup>1</sup> W tym miejscu warto dodać, że reprodukowana na s. 79 „nawigatora” pierwsza karta kodeksu ГИМ, Син. 786 (fol. 1’ – *nota bene*, z zapisem o wzniesieniu świątyni Sofii – Mądrości Bożej w Kijowie w 1017/1018 r.) pochodzi nie z pierwszej połowy XIV w. – jak informują autorzy – lecz z ok. 1235 r.

- Jusupović, Adrian (2019). *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej*. Kraków–Warszawa: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN – Wydawnictwo „Avalon”.
- Nikitenko, Nadezhda N. (2014). *Sofiya kievskaya i ee sozdateli*. Kamenets-Podol'skii: Medobori–2006 [Никитенко, Надежда Н. (2014). *София Киевская и ее создатели*. Каменец-Подольский: Медобори–2006].

**BŁAŻEJ CECOTA**

 <https://orcid.org/0000-0002-4746-0325>

Piotrków Academy  
Institute of History  
ul. Słowackiego 114/118  
97-300 Piotrków Trybunalski, Poland  
blazjececota@wp.pl



***MUSLIMS ON THE VOLGA IN THE VIKING AGE.  
IN THE FOOTSTEPS OF IBN FADLAN,  
EDS. J. SHEPARD, L. TREADWELL, I.B. TAURIS,  
LONDON–NEW YORK–OXFORD–NEW DELHI–  
SYDNEY 2023, PP. 404***

This monograph attempts to address the latest research into relations between Muslims and other Eastern European nations, as conducted in both the West and Russia. This book is an excellent example of a well-prepared collective publication, in which the individual contributions complement each other to form a unified whole. This is not a common practice in the era of collective publications, such as those under the Brill label, where the thematic, geographical or chronological scope is often too broad. Thanks to the editors, however, the monograph includes the findings of researchers from influential Western centres, as well as Russian archaeologists and historians. Their contribution is significant, not least because they regularly conduct research on the sites of events depicted in Ibn Fadlan's account, and it would be difficult to write on this topic without considering their perspective.

**Keywords:** Volga Bulgaria, Ibn Fadlan, Muslim travellers, Slavic-Muslim relations, Slave Trade

This monograph attempts to address the latest research into relations between Muslims and other Eastern European nations, as conducted in both the West and Russia. One impetus for interpreting the narrative sources was a project by Polish researcher Marek Jankowiak (whose study is included in this volume), which aimed to draw conclusions about relations between Muslims and Nordic and Slavic countries. This was primarily with regard to the emergence of a large slave market based on dirhams found in hoards throughout northeastern Europe

Received: 31.10.2025. Accepted: 8.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** Piotrków Academy. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

(Jankowiak, 2020: 355–373; 2021a: 53–76; 2021b: 105–131; 2021c: 161–181). This book is partly the result of a scholarly conference held in Oxford in March 2016 entitled *Lost in Translation? Ibn Fadlan and the Great Unwashed*. The texts for publication were collected in 2017. According to the editors, the six-year delay was primarily due to the challenging editorial conditions during the pandemic. The book comprises more than a dozen articles divided into six sections: an introduction (two chapters); the text and its context (five chapters); the circumstances of the journey (three chapters); Viking-Age Rus' (five chapters); Volga Bulgaria (three chapters); and a conclusion (one chapter). The appendices include chronological lists, alternative place names used in the book, a dictionary, and an index. A significant feature of the monograph is the set of maps of the regions mentioned in the texts included at the beginning, as well as the photographic material showing the archaeological sites discovered in the areas along the Muslim trade route. It is also worth noting that the book's cover is adorned with a painting by the Polish artist Henryk Siemiradzki, titled *The Funeral of the Rus' Leader*, which refers to an account by an Arab traveller (Khasianov, 2016: 49–58).

The introduction (pp. 3–14) emphasizes the distinctiveness of Ibn Fadlan's account and provides summaries of the key arguments of each chapter. This information is supplemented in the second article of the introduction, *Ibn Fadlan's Kitab: Text and Afterlife* by Viacheslav S. Kuleshov and Jonathan Shepard (pp. 15–27). This article discusses the possible reasons for writing the work and its dating in detail, as well as its history: Yaqut's discovery of it in Merv in the thirteenth century; its inclusion in his own narrative, *Mu'jam al-Buldan*; and its use in later works by Arab geographers of the thirteenth to fifteenth centuries. The authors then discuss the circumstances surrounding the discovery of Ibn Fadlan's complete manuscript in Mashhad, Iran, in 1923 by Ahmed Zeki Velidi Togan, and subsequent editions and translations of the manuscript (Dziekan, 2023: 9–17). This 'second' introduction also provides a brief overview of the text itself, with the researchers focusing primarily on the construction of the narrative, ethnographic observations, and supernatural themes. This theme continues in the opening chapter of the second part of the book, *Where is the Real Ibn Fadlan? Editing and Translating the Kitab* (pp. 31–40) by James E. Montgomery, who prepared the latest critical edition of the text. After briefly discussing the problems associated with the work's development, the author of this chapter focuses on issues related to the manuscript's language. Following a more detailed analysis, he concluded that it differs from the classical Arabic typically used in works written for elites, instead resembling the informal language of Middle Arabic, which was used for reports written for central or local administrations. While this is an interesting clue as to the text's purpose, as the book notes, this aspect requires in-depth study. In the second chapter of this section, titled *From Kitab to Risala:*

*The Long Shadow of Yaqut's Version of Ibn Fadlan's Account* (pp. 41–65), Luke Treadwell – the book's co-editor with Jonathan Shepard – discusses issues related to the earliest surviving version of Ibn Fadlan's work, preserved in Yaqut. He points out several indications that could undermine the credibility of this travel account as a later forgery. In the text, *Other Arab geographers' sources on the north: The 'Anonymous Relation' and al-Jayhani* (pp. 67–81), Jean-Charles Ducène discusses the potential sources of Ibn Fadlan's knowledge. He notes certain similarities between Ibn Fadlan's text and geographical sources written by people who likely never visited the places he describes. This suggests that the author drew on the accumulated knowledge of his predecessors, creating within a specific conceptual and semantic framework. Subsequent chapters in this section of the monograph, by Walter Pohl (*Other ethnographies of the steppe*, pp. 83–103) and Ian Wood (*Other travelers' tales*, pp. 105–118), offer a comparative perspective on accounts of missions to the steppe or pagan peoples, such as the Western Slavs and Balts. These two studies highlight certain similarities between Muslim and Western relations: on the one hand, a certain contempt for barbarian and pagan peoples; and on the other, a sense of duty towards their conversion.

Part three begins with Hugh Kennedy's article, *The Abbasid Background* (pp. 121–131), which highlights fragments of the account that are not usually of interest to scholars. These fragments concern the portion of Ibn Fadlan's journey from Baghdad to lands subject to the Samanids. The article points to several phenomena that are basically mutually exclusive. For example, it describes a good network of roads that are still regularly maintained by the authorities, alongside a perceptible disintegration of central structures in favour of local groups of influence, represented by powerful noble families. The traveller emphasizes several times that, despite his mission and the caliph's support, he did not feel safe in lands nominally subject to Baghdad. In the second chapter of the third part, Nick Evans (*Ibn Fadlan and the Khazars: The Hidden Centre*, pp. 133–148) discusses the Khazars. Their political and military significance is evident in the source text. However, it is almost certain that Ibn Fadlan did not reside in the Khazar state. Even if he did, the information he provided about the Khazars was second-hand. These remarks are supplemented by the final article in this section of the monograph, written by Irina A. Arzhantseva, Heinrich Härke and Ekaterina A. Armarchuk and entitled *Beyond the Gate of the Turks: Archaeology around the Aral Sea* (pp. 149–174). This contains remarks on archaeological discoveries that confirm to some extent Ibn Fadlan's accounts of some of the areas he passed through, such as an increased prosperity due to the location on trade routes between Persia and the steppe regions, the preservation of pagan practices and the existence of places intended for the slave trade (Nagrodzka-Majchrzyk, 1994: 165–169).

The fourth part contains five chapters that discuss issues related to the functioning of Rus' under the rule of Viking families (cf. Michalski, 2012: 25–47; Lewicka-Rajewska, 2011: 163–175; Lewicka-Rajewska, 2003: 105–124; Abdallah, 2005: 169–182; Lewicki, 1952: 473–491). In the first chapter (*Ibn Fadlan and the Rituals of the Rus: Vikings on the Volga?*, pp. 177–197), Neil Price examines the fragments of accounts concerning funeral rites and recognizes their similarity to rituals practiced in Nordic communities until the seventh century. In *Viking-Age Markets and Emporia* (pp. 199–213), Søren M. Sindbæk explores the issue of the Abbasid influence on Viking-controlled trade routes and merchant customs. This influence can be inferred from archaeological discoveries, which are in many respects similar to the customs recorded by Ibn Fadlan. This strengthens the belief in the credibility of his account. Veronika Murasheva's article, *Rus, Routes, and Sites* (pp. 215–236), focuses on an archaeological site in Supruty on the Upa River in Tula Oblast. Until the ninth century, there was a Slavic settlement here, which was taken over by a group of men armed with Viking-style weapons. This centre dominated the Khazar-Slavic borderland. This unit, which included women, likely had the purpose of collecting tolls from the local population and passing merchant caravans. Traces of the arrival of another Viking group and an ensuing conflict were found at the site. According to the conclusions presented by the Russian researcher, the period during which Ibn Fadlan was supposedly in the territories of Rus' or Volga Bulgaria was a time of many changes: the emergence of new centres; the decline of others; internal struggles; and the activities of numerous Viking groups, who were often in competition with each other. In the following text, titled *Identities, Ethnicities, Cultures: Ibn Fadlan and the Rus on the Middle Volga*, pp. 237–251), Thorir Jonsson Hraundal revisits cultural issues, specifically funeral rites and practices relating to illness. This is based on an analysis of Ibn Fadlan's account and the likely adoption by the Rus of Turkic steppe customs, particularly with regard to the role of horses in these rites. Evidence of Eastern influences can be seen in many Viking emporia, both in Rus' and in Scandinavia itself, where examples of weapons, clothing, and equipment originating from nomadic peoples can be found. The final chapter of this section, *Rus and Other Northmen Under Non-Arabic Eyes* (pp. 253–276) by Jonathan Shepard, attempts to contextualize Ibn Fadlan's account alongside reports prepared for Alfred of Wessex and Constantine VII Porphyrogenitus relating to the sources of Viking wealth and power.

Part five of the book is devoted to Volga Bulgaria. In the first chapter, Leonard Nedashkovsky (*What Was Volga Bulgaria?*, pp. 279–298) reviews archaeological materials that shed light on the history of this country. He indicates that these areas experienced a period of particular prosperity in terms of crafts, production, and trade immediately before the devastating Mongol conquest at the turn of the thirteenth century. Ibn Fadlan's references to the importance of trade for the deve-

lopment of the Volga state are confirmed by archaeological finds, particularly the numerous dirhams unearthed around the confluence of the Volga and the Kama. Large Bulgarian centres existed in Suwar and Biliar in this area (cf. Jończyk, Gołębiowska-Tobiasz, 2021: 10). At the same time, however, archaeology does not confirm the widespread dissemination of Muslim practices among the local population. It is worth bearing in mind that concerns have been raised about the limited scale of research to date, which is why arguments based on the lack of sources are difficult to accept as definitive and credible. Evgeniy P. Kazakov presents the importance of trade in the development of Volga Bulgaria in the next chapter (*Ninth- and Tenth-Century Volga Bulgar Trade*, pp. 299–313). These observations should be supplemented by Marek Jankowiak's concluding text, entitled *The Volga Bulgar imitative coinage* (pp. 315–357), which describes examples of imitative dirhams found in the Volga region. These coins are problematic because they are poorly made, as if the people carrying out the task had no idea what they represented. On the other hand, they are exact imitations – for example, they repeat the dates of the Samanid rule. Either way, they are considered evidence that the rulers of Volga Bulgaria were subject to Muslim cultural and religious influence. The sixth section of the monograph comprises the conclusions of the lectures presented by Jonathan Shepard (pp. 361–382), under the ambiguous title *Failure of a Mission?*, which discusses the circumstances surrounding the crossing through Muslim countries that were still formally subject to the caliph; the personal motives and circumstances of the envoy's and the author's lives; the envoy's and author's roles as diplomats; reflections on the geopolitical situation in the context of the Khazars; and the motif of the peoples of Gog and Magog appearing in the text. Finally, he attempts to answer the question of why and for whom Ibn Fadlan wrote his work, paying particular attention to the parts of the narrative in which the author explains his problems, lack of funding and diplomatic failures. This leads the researcher to suspect that it could have been a form of self-promotion, showing the diplomat's knowledge on the one hand, and on the other hand, explaining the objective difficulties in the context of the possible failure of his mission and presenting himself in the best possible light in his search for a new patron (the reason being the unstable situation at the Abbasid court). In this context, it is interesting to compare this with the descriptions of Byzantine missions by Liudprand of Cremona, where there is also a mixture of informational and personal elements.

This book is an excellent example of a well-prepared collective publication, in which the individual contributions complement each other to form a unified whole. This is not a common practice in the era of collective publications, such as those under the Brill label, where the thematic, geographical or chronological scope is often too broad. Thanks to the editors, however, the monograph includes the findings of researchers from influential Western centres, as well as Russian

archaeologists and historians. Their contribution is significant, not least because they regularly conduct research on the sites of events depicted in Ibn Fadlan's account, and it would be difficult to write on this topic without considering their perspective.

## Bibliography

- Abdallah, Beata (2005). *Słowianie w oczach średniowiecznych pisarzy arabskich*. In: *Wielokulturowość: postulat i praktyka*, Drong, Leszek, Kalaga, Wojciech (eds.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Dziekan, Marek (2023). *Niezwykłe dzieje pierwszych edycji Kitāb Ibn Faḍlāna*. *Orientalistyka i polityka w połowie XX w.*, *Kwartalnik Historii, Nauki i Techniki*, 68.2.
- Jankowiak, Marek (2020). *Contacts between the Islamic World and Northern Europe in the pre-Mongol period*. In: *The Oxford Handbook of Islamic Archaeology*, Walker, Bethany, Insoll, Timothy, Fenwick, Corisande (eds.). Oxford: Oxford University Press.
- Jankowiak, Marek (2021a). *Classifying and interpreting Viking-Age dirham imitations*, *Nordisk numismatisk årsskrift*, 2.
- Jankowiak, Marek (2021b). *Dirham flows into northern and eastern Europe and the rhythms of the slave trade with the Islamic world*. In: *Viking-Age Trade: Silver, Slaves and Gotland*, Gruszczyński, Jacek, Jankowiak, Marek, Shepard, Jonathan (eds.). Abingdon: Routledge.
- Jankowiak, Marek (2021c). *Tracing the Saqaliba: Slave trade and the archaeology of the Slavic lands in the tenth century*. In: *The archaeology of slavery in early medieval Europe. The Invisible Commodity*, Biermann, Felix, Jankowiak, Marek (eds.). Cham: Springer.
- Jończyk, Ludwika, Gołębiowska-Tobiasz, Aneta (2021). *Zbrojni kupcy z Szurpił. Na szlaku ze Skandynawii do Bułgarii Nadwożańskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Khasianova, Lejla (2016). *Zapiski Ahmeda ibn Fadlana i 'Pogrzeb Rusa w Bułgarze' Henryka Siemiradzkiego*, *Slavica Wratislaviensia*, 162.
- Lewicka-Rajewska, Urszula (2003). *Wczesnośredniowieczne źródła arabskie jako przyczynek do etnografii Słowian*. In: *Collectanea Eurasiatica Cracoviensia. Understanding Eurasia. From ancient times to the present day*, Pstrusińska, Jadwiga (ed.). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Lewicka-Rajewska, Urszula, Ostafin, Barbara (2011). *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny: o historii badań i konieczności kontynuacji tematu*. In: *Orientalia Commemorativa*, Sudyka, Lidia (ed.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lewicki, Tadeusz (1952). *Osadnictwo słowiańskie i niewolnicy słowiańscy w krajach muzułmańskich według średniowiecznych pisarzy arabskich*, *Przegląd Historyczny*, 43.
- Michalski, Michał (2012). *Tożsamość etniczna społeczności ar-Rūsija w świetle pochodzenia ich kultowych posągów i sposobu ich rozmieszczenia w miejscu kultu*, *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 4.
- Nagrodzka-Majchrzyk, Teresa (1994). *Les Oghouz dans la relations d'Ahmad ibn Fadlan*, *Rocznik Orientalistyczny*, 49.2.

ZDZISŁAW PENTEK

 <https://orcid.org/0000-0001-6500-6559>

Adam Mickiewicz University in Poznań

Faculty of History

Department of the History of Central and South-Eastern Europe

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

61-614 Poznań, Poland

zp26@amu.edu.pl

**ZOFIA A. BRZozowska, MIROŚLAW J. LESZKA,  
NOWOGRÓD WIELKI. HISTORYCZNO-KULTUROWY  
PRZEWODNIK PO ŚREDNIOWIECZNEJ REPUBLICIE,  
WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO,  
ŁÓDŹ 2019, SS. 266**

**ZOFIA A. BRZozowska, MIROŚLAW J. LESZKA, NOWOGRÓD  
WIELKI. HISTORYCZNO-KULTUROWY PRZEWODNIK  
PO ŚREDNIOWIECZNEJ REPUBLICIE  
[NOVGOROD THE GREAT. A HISTORICAL AND CULTURAL  
GUIDE TO THE MEDIEVAL REPUBLIC],  
LODZ UNIVERSITY PRESS, ŁÓDŹ 2019, PP. 266**

The book *Novgorod the Great. A Historical and Cultural Guide to the Medieval Republic* by Zofia A. Brzozowska and Mirosław J. Leszka (1963–2024) is the result of a research project carried out between 2017 and 2019. It consists of a foreword, ten chapters, lists of Novgorodian rulers, bishops, and archbishops, and a comprehensive bibliography. The authors explore the history and political structure of the Novgorod Republic, focusing on the monuments of its capital, Novgorod the Great, arranged geographically. Their knowledge of written sources, especially the *Novgorod First Chronicle*, enabled them to reconstruct even lost or poorly preserved buildings. Field research helped verify historical accounts. The book discusses secular architecture and over forty churches, reflecting the city's wealth and

Received: 31.10.2025. Accepted: 3.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** Adam Mickiewicz University in Poznań. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

importance until its annexation by Moscow in 1478 and its devastation by Ivan IV's troops in 1570. Detailed descriptions include the Kremlin (*Detinets*), the Market with nine churches, the Sophia Side with twelve churches, and the Market Side with nine. The final chapter presents seven sites from the surrounding area. Though not a traditional guidebook, the publication offers a panoramic view of medieval Novgorod's architecture. Enhanced with maps, plans, and color photographs, most taken by Mirosław J. Leszka, it provides a valuable contribution to Polish scholarship on Eastern European history.

**Keywords:** Novgorod the Great, Novgorod Republic, medieval architecture, churches and monasteries, historical sources

Książka *Nowogród Wielki. Historyczno-kulturowy przewodnik po średniowiecznej republice* autorstwa Zofii A. Brzozowskiej i Mirosława J. Leszki (1963–2024) jest efektem projektu naukowego realizowanego w latach 2017–2019. Składa się z przedmowy, dziesięciu rozdziałów, wykazów władców, biskupów i arcybiskupów nowogrodzkich oraz obszernej bibliografii. Autorzy ukazują historię i strukturę republiki nowogrodzkiej, koncentrując się na zabytkach jej stolicy – Nowogrodu Wielkiego, w układzie geograficznym. Dzięki znajomości źródeł, zwłaszcza *Latopisu nowogrodzkiego pierwszego*, możliwe było odtworzenie także nieistniejących obecnie budowli. Badania terenowe pozwoliły skonfrontować przekazy źródłowe z rzeczywistością. Książka omawia zarówno budowle świeckie, jak i ponad czterdzieści cerkwi, co świadczy o bogactwie i znaczeniu miasta aż do jego podporządkowania Moskwie w 1478 r. i późniejszego zniszczenia przez opryczników Iwana IV w 1570 r. Szczegółowo opisano kremł (*Dietiniec*), Targ z dziewięcioma cerkiewiami, Stronę Sofijską z dwunastoma cerkiewiami oraz Stronę Targową z dziewięcioma. W rozdziale końcowym przedstawiono siedem obiektów z okolic miasta. Publikacja nie jest typowym przewodnikiem, lecz oferuje panoramiczny obraz średniowiecznej architektury Nowogrodu Wielkiego. Wzbogacona o mapy, plany i kolorowe zdjęcia, w większości wykonane przez Mirosława J. Leszkę, stanowi cenne uzupełnienie polskich badań nad historią Europy Wschodniej.

**Słowa kluczowe:** Nowogród Wielki, republika nowogrodzka, architektura średniowieczna, cerkwie i monasterium, źródła historyczne

Recenzowana publikacja powstała w wyniku współpracy dwojga łódzkich badaczy, Zofii A. Brzozowskiej i Mirosława J. Leszki (1963–2024), realizujących grant Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW w latach 2017–2019. Praca składa się z przedmowy, dziesięciu rozdziałów oraz spisów władców nowogrodzkich, biskupów i arcybiskupów. Całość wieńczy okazała bibliografia. Jest to książka dotycząca peryferii średniowiecznej Europy jaką była republika nowogrodzka, a zwłaszcza jej stolica. Autorzy tego opracowania zamierzali ukazać nie tylko fragmenty z historii tego miasta oraz jego ustroju (rozdziały II–V), ale skupili się na oświetleniu w porządku geograficznym jego zabytków oraz ich historii. Przyjęte założenie konstrukcji pracy pozwoliło na realizację tego imponującego zamysłu. Doskonała znajomość źródeł pisanych, powstałych w Nowogrodzie Wielkim, okazała się niezbędna, aby wspomnieć o już nieistniejących budowlach lub słabo zachowanych. Zresztą ów motyw uważnego śledzenia – zwłaszcza – *Latopisu nowogrodzkiego pierwszego* starszej redakcji (Brzozowska, Petrov, 2019; Pentek, 2020) oraz innych tekstów powstałych w kręgach monastycznych Nowogrodu Wielkiego są dowodami skrupulatności Autorów (s. 31–34). Badania te są tym cenniejsze, że Autorzy podczas badań terenowych skonfrontowali źródła z realiami. Mamy zatem do czynienia z klarow-

nym przekazem traktującym o budowlach świeckich, ich funkcjach, roli, znaczeniu. Ten porządek jest obecny przy omawianiu budowli cerkiewnych. Ich liczba – ponad czterdzieści – może wzbudzać pewne niedowierzanie, ale jest prawdziwa, a wynika ze statusu Nowogrodu Wielkiego, miasta bogatego, otwartego na świat, odgrywającego ważną rolę polityczną, gospodarczą i kulturalną do schyłku swego niezależnego bytu, tj. do podporządkowania Moskwie w 1478 r. przez Iwana III Srogiego. Ale i tak stan pewnego dobrobytu trwał jeszcze przez prawie kolejne stulecie, do momentu pojawienia się (1570 r.) opryczników Iwana IV Groźnego, którzy zdziesiątkowali mieszkańców Nowogrodu i zrujnowali gród. Wchodząc w pewne szczegóły, należy wspomnieć, że Autorzy omówili nowogrodzki kreml (*Dietiniec*, roz. VI), Targ wraz z istniejącym tam zespołem dziewięciu cerkwi. Dalej, Autorzy prowadzą czytelnika wzdłuż Strony Sofijskiej, gdzie ukazali dwanaście cerkwi (roz. VIII) oraz szlakiem Strony targowej, gdzie mamy dziewięć cerkwi (roz. IX). Obok tego bogactwa budowli sakralnych jest także słowo o okolicach Nowogrodu Wielkiego (roz. X), gdzie zaprezentowano siedem obiektów. Publikacja nie rości sobie pretensji do przewodnika, który może zostałby napisany przez historyków sztuki, nie taki był zamiar Autorów. Jednak to oni sprawili, iż czytelnik ma do dyspozycji panoramę przeszłości architektury średniowiecznego Nowogrodu Wielkiego. Pomocne są mapy i plany (s. 63–64, 75, 146) demonstrujące wręcz niezwykle zagęszczenie cerkwi, monasterów, soborów. Atutami publikacji są kolorowe zdjęcia, prawie wszystkie wykonane przez Mirosława J. Leszkę. Autorami pozostałych byli Zofia Brzozowska, Teresa Wolińska i Piotr Krężel, rysunki wykonała Elżbieta Myślińska, przydatne mapy sporządził Mirosław Michalski. Książka daje po raz pierwszy w naszej literaturze historycznej kompetentny wgląd w historię tego miasta, które zostało spenetrowane przez Autorów nie tylko na kartach latopisów, ale także podczas kwerendy terenowej, co ma niebagatelne znaczenie dla jakości tej publikacji. Sądzę, że jest to cenne uzupełnienie polskich studiów nad przeszłością tej części Europy, wręcz wypełnienie luki w obrazie, jaką mamy w wiedzy o jej historii.

## Bibliography

- Brzozowska, Zofia A., Petrov, Ivan N. (2019). *Latopis nowogrodzki pierwszy starszej redakcji. Unikatowy zabytek piśmiennictwa staroruskiego i jego polski przekład*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego [Series Ceranea, t. 5].
- Pentek, Zdzisław (2020). [rec:] Zofia A. Brzozowska, Ivan N. Petrov, *Latopis nowogrodzki pierwszy starszej redakcji. Unikatowy zabytek piśmiennictwa staroruskiego i jego polski przekład*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, ss. XXX+II nlb., 401+1 nlb., il., Series Ceranea, tom 5 – Balcanica Posnaniensis. Acta et studia, 27: 231–234.



BARTŁOMIEJ SZYNAL

 <https://orcid.org/0009-0009-0968-4422>

University of Silesia in Katowice

Faculty of Humanities

ul. Grota-Roweckiego 5

41-200 Sosnowiec, Poland

[biglesson@interia.pl](mailto:biglesson@interia.pl)



## SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ VI SOSNOWIECKIE FORUM JĘZYKOZNAWCZE

### REPORT FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE THE 6<sup>TH</sup> SOSNOWIEC LINGUISTIC FORUM

This text offers an account of a cyclically organized conference called the Sosnowiec Linguistic Forum. This conference enabled its participants, including students and PhD candidates, to share the results of their original research. While promoting a scholarly exchange of ideas, the event provides an opportunity to establish effective academic collaboration and confront different approaches to linguistic research. The report briefly characterizes papers delivered by the conference participants. While most of those papers focused on the comparative analysis of the respective elements of various languages, some were also concerned with the theory and practice of translation. The conference sessions were held in different sections. The presentation of each paper was followed by a discussion of its content involving both the paper's author and the audience.

**Keywords:** academic conference, linguistics, translation, Russian language, Czech language

Niniejszy tekst dokumentuje przebieg cyklicznie organizowanej konferencji: Sosnowieckiego Forum Językoznawczego. Prelegenci, w tym również studenci i doktoranci, mogli podzielić się rezultatami autorskich badań językoznawczych. Konferencja realizuje ideę naukowego obiegu myśli, dzięki któremu lingwiści mogą nawiązywać współpracę i konfrontować własną działalność naukową z innymi koncepcjami badawczymi. W sprawozdaniu pokrótce zostały opisane wystąpienia wszystkich prelegentów, z uwzględnieniem poruszanej w nich problematyki. Większość wygłoszonych referatów obejmowała analizy porównawcze elementów różnych języków, część z nich koncentrowała się na teorii i praktyce przekładu. Obrady odbywały się w sekcjach. Oprócz wystąpień prelegentów w każdej z sekcji miały miejsce dyskusje między autorami wystąpień a publicznością.

**Słowa kluczowe:** konferencja naukowa, językoznawstwo, przekład, język rosyjski, język czeski

Received: 21.03.2025. Accepted: 6.11.2025.



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Funding information:** University of Silesia in Katowice. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

W dniach 26–27 września 2024 r. odbyła się VI edycja Sosnowieckiego Forum Językoznawczego. Konferencja naukowa poświęcona zagadnieniom semantyki, gramatyki i stylistyki współczesnych języków europejskich zorganizowana przez Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach obchodziła swój jubileusz dziesięciolecia. Pierwsza edycja miała miejsce w 2014 r. Celem konferencji była wymiana doświadczeń naukowców z uczelni polskich i zagranicznych oraz przedstawienie badań poświęconych konkretnym zagadnieniom tradycyjnej oraz współczesnej lingwistyki, ze szczególnym naciskiem na języki słowiańskie. Referaty wygłaszano stacjonarnie, w budynku Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego, a także w trybie zdalnym.

W trwającym dwa dni wydarzeniu naukowym aktywnie uczestniczyli zarówno uznani językoznawcy, jak i młodzi adepci tej dyscypliny naukowej, głównie rusycyści, poloniści, bohemieści, słowacyści i kroatyści.

Reprezentanci trzynastu polskich ośrodków badawczych (Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, Uniwersytetu Rzeszowskiego i Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) i dziewięciu zagranicznych (Uniwersytetu Karola w Pradze, Uniwersytetu Masaryka w Brnie, Uniwersytetu Ostrawskiego, Uniwersytetu w Hradcu Králové, Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu, Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze, Uniwersytetu Preszowskiego, Uniwersytetu w Lipsku i Instytutu Języka Bułgarskiego BAN) prezentowali swoje badania w sekcjach tematycznych. Łącznie wygłoszono pięćdziesiąt dwa referaty w języku polskim, rosyjskim i czeskim.

Pierwsza seria wykładów, rozpoczynająca konferencję, obejmowała zagadnienia z zakresu leksykografii, konotacji leksykalnych oraz etnolingwistyki. Obrady zainicjował referat prof. dr. hab. Piotra Żmigrodzkiego pt. *Uwagi o polskiej leksykografii jednojęzycznej w pierwszej połowie XX w.* Badacz jest autorem wielu doniosłych prac dotyczących leksykografii polskiej, redaktorem naukowym *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*. W swoim wystąpieniu skoncentrował się na historycznym ujęciu dorobku polskiego słownikarstwa w pierwszej połowie XX w. z wyłączeniem słowników przekładowych.

Doc. dr hab. Simona Koryčánková w referacie *Коннотативная лексика как одно из средств формирования языковой личности обучающихся в процессе преподавания РКИ в (чешских) школах* omówiła trendy lingwodydaktyki na przykładzie nauki języka rosyjskiego w czeskich placówkach oświaty. Frazeologizmy, idiomy oraz inne elementy języka, które wzbudzają różnorodne konotacje, odzwierciedlają złożoną sytuację geopolityczną, kulturową oraz unikalny

dla danego narodu sposób odbioru rzeczywistości. Zależność między tożsamością językową osoby uczącej się języka obcego a przyswajaniem przez nią jednostek językowych głęboko osadzonych w odmiennych od ojczystych realiach narodowo-kulturowych wydaje się ciekawym zagadnieniem i wymaga bardziej szczegółowej charakterystyki w przyszłych publikacjach.

W „*Językach*” *Bramy Morawskiej* prof. dr hab. Mieczysław Balowski zwrócił uwagę na bogactwo odmian i wariantów języków narodowych na obszarze polsko-czeskiego pogranicza pomiędzy łańcuchami górskimi Sudetów i Karpat. Autor poruszył tematykę współwystępowania dwóch sąsiednich języków z grupy słowiańskiej na wybranym terytorium oraz scharakteryzował konsekwencje takiego współwystępowania na pograniczu, w postaci lokalnych wariantów, z uwzględnieniem istotnych z perspektywy językoznawczej wydarzeń historycznych.

Prof. dr Diana Blagoeva w referacie *Polsko-bułgarska homonimia międzyjęzykowa na płaszczyźnie frazeologicznej* ujęła w aspekcie porównawczym relacje między problematycznymi, z perspektywy osób uczących się języków obcych, jednostkami, które mając podobną formę brzmieniową, różnią się znaczeniem. Niebezpieczeństwo błędnych interferencji autorka omówiła na podstawie związków frazeologicznych, a więc struktur o wyjątkowo złożonej semantyce, specyficznej pod względem zrozumienia przez nierodzimych użytkowników języka.

W sekcji pierwszej zaprezentowane zostały referaty związane ze zjawiskiem diachronii językowej, frazeologią w ujęciu porównawczym oraz paremiologią. Obrady otworzyło wystąpienie prof. dr hab. Krystyny Kleszczowej pt. *Zrozumieć współczesność. Wartość studiów diachronicznych dla oceny nowości językowych*. Badaczka podkreśliła efemeryczność gwałtownych zmian językowych na przykładzie neologizmów dotyczących pandemii COVID-19. Omówione zostały również błędy językowe jako istotny prognostyk ewolucji trendów językowych. Podkreślono istotę historycznych faktów językowych, pozornie nieatrakcyjnych ze względu na ich nieaktualność, jednak niezbędnych dla zrozumienia współczesnych zjawisk językowych. Postulat interpretowania nowych zjawisk lingwistycznych jako konsekwencji modyfikacji struktur historycznych jest wartościowym wzbogaceniem każdej pracy naukowej w obszarze językoznawstwa.

W referacie *Kilka uwag o procesach innowacyjnych we współczesnej paremiologii* dr hab. prof. US Tomasz Szutkowski scharakteryzował nowe tendencje związane z powstawaniem przysłów, które, podobnie jak inne jednostki językowe, podlegają dynamicznym przekształceniom, jednak w odrębny, unikalny sposób.

Dr Agata Piasecka w analizie porównawczej *Antropocentryczne nacechowanie frazeologizmów z komponentami koza i kozioł (na wybranych przykładach z języka polskiego i rosyjskiego)* podejmuje próbę rekonstrukcji fragmentu językowego obrazu świata w oparciu o wąską grupę frazeologizmów. Autorka sprecyzowała, w jaki sposób wyobrażenie konkretnego zwierzęcia hodowlanego odzwierciedla

postrzeganie świata przez pryzmat człowieka będącego w jego centrum. Wskazane jest rozwinięcie badań i analiza większej grupy rzeczowników pospolitych w języku polskim i rosyjskim<sup>1</sup>.

Z kolei dr Dorota Muszyńska-Wolny w referacie *Przyczynek do badań rosyjskich porównań frazeologicznych* zwiąże scharakteryzowała struktury, w których atrybuty obiektów lub osób są ze sobą zestawiane, ze wskazaniem ich podobieństw i różnic. Prototypowe pojęcia porównawcze języka rosyjskiego, jej zdaniem, powinny być skonfrontowane z analogicznymi zjawiskami w innych językach.

W sekcji drugiej znalazły się referaty, w których zjawiska językowe, tj. formanty czasownikowe, formy augmentatywne, przydawki w prepozycji i elementy morfologiczne, były analizowane w ujęciu pragmalingwistycznym. Obrady tej sekcji otworzyła prof. dr hab. Jadwiga Stawnicka, która w referacie *Od badań czasownikowych formantów modyfikacyjnych i mutacyjnych do badań kryminalistycznych śladów językowych* zaprezentowała swoją wieloletnią działalność w obszarze mowy środowisk przestępczych i leksyki z zakresu kryminologii. Autorka przedstawiła kryteria językowe oceny wiarygodności zeznań świadków i przesłuchiwanym na podstawie eksperymentów z zakresu psychologii społecznej oraz własnych doświadczeń w pracy dla wymiaru sprawiedliwości. Analiza, na zlecenie organów śledczych, anonimowej korespondencji w celu zdemaskowania jej autorów to nowatorski aspekt językoznawstwa, który redefiniuje dotychczasowe rozumienie pojęć takich jak *idiolekt* i *idiostyl*.

W referacie o tytule *Słowotwórcze i leksykalne wykładniki augmentatywności w języku polskim i słowackim* dr hab. prof. UŚ Mariola Szymczak-Rozlach wyszczególniła właściwości gramatyczne wyrazów pochodnych o większym nacechowaniu emocjonalnym w ujęciu porównawczym. Autorka w swoich poprzednich pracach wielokrotnie podejmowała problematykę procesów słowotwórczych związanych z derywatami, badając eufemizmy czy deminutywy.

W wystąpieniu pt. *Несклоняемое препозитивное определение в русском и чешском языках в свете действия внутренних законов развития языка* dr Jindřich Kesner zaprezentował w formie analizy porównawczej syntaktyczne i morfologiczne właściwości przydawki w prepozycji, uwzględniając wpływ aktualnych tendencji językowych na częstotliwość występowania wskazanych form przydawek w języku rosyjskim i czeskim. Autor zasygnalizował znaczący wpływ języka angielskiego na wzrost częstotliwości użycia przydawek przed rzeczownikiem w języku rosyjskim i czeskim.

---

<sup>1</sup> W opisywanym referacie zaprezentowany został, ze względu na ograniczenia czasowe, jedynie niewielki fragment szeroko zakrojonych badań dr Agaty Piaseckiej nad obrazem zwierząt hodowlanych w polskich i rosyjskich frazeologizmach animalistycznych. Wyniki analizy obszernego materiału źródłowego zostaną zaprezentowane w monografii (Piasecka, 2025b). Niedawno ukazał się też artykuł, w którym autorka omówiła podjętą w referacie problematykę w wyczerpujący sposób (Piasecka, 2025a) [przyp. red.].

Mgr Tereza Poledníková wygłosiła referat *Избранные морфологические аспекты, влияющие на перевод кибертекстовых строк, содержащих переменные, с английского на чешский и русский языки*, poświęcony gramatycznym właściwościami tłumaczonych materiałów w środowisku cyfrowym. Autorka omówiła przekład dwujęzyczny, z języka angielskiego na czeski i rosyjski, z uwzględnieniem modyfikacji zmiennych w bazowym cybertekście, prowadzących do powstania odmiennych wariantów przetłumaczonego tekstu.

W trzeciej sekcji pojawiły się porównawcze studia językowe, konfrontujące zjawiska lingwistyczne w dwóch różnych językach. W referatach zestawiona została idiomatyka, kontekstowe realizacje metafor, porównanie określeń towarzyszących danej grupie społecznej. Sekcja ta rozpoczęła się wystąpieniem dr hab. Grażyny Mańkowskiej pt. *Funkcje tekstów humorystycznych na materiale rosyjskich dowcipów o tematyce wojennej*. Autorka po raz kolejny omówiła specyfikę językowego obrazu rosyjskiej armii. Wcześniej badaczka analizowała m.in. dzienniki ze wspomnieniami oficera carskiego wojska. W referacie uczona przedstawiła jedenaście funkcji rosyjskich dowcipów wojennych. Materiałami źródłowymi były teksty związane z Wielką Wojną Ojczyźnianą, wojną w Afganistanie oraz aktualnie trwającym konfliktem rosyjsko-ukraińskim. Omówiła związany z mową potoczną i żargonem wojskowym humor, uwarunkowany kulturą narodową. Badania konfrontujące właściwości żartów o tematyce wojennej w Rosji z humorem wojennym w innych językach wydają się intrygującym rozwinięciem wybranego tematu.

W porównawczym referacie *Kontekstowe realizacje metafory żywiołu w języku polskim i rosyjskim na przykładzie słowa tsunami / цунами* dr hab. prof. UŁ Krystyna Ratajczyk wykazała różnice w percepcji niebezpiecznych sił przyrody grożących katastrofą naturalną. Autorka jest znana z badań poświęconych tematyce rosyjskiej i polskiej toponimii, onomastyki oraz kontaminacji leksykalnych w języku mediów. Referat powstał w oparciu o pragmatyczną analizę znaczenia wybranych jednostek języka na przykładzie konkretnych wypowiedzi. Lingwistyczna analiza żywiołów naturalnych jest nowatorskim podejściem do polsko-rosyjskich badań porównawczych.

Rozbudowaną metaforykę dotyczącą części ciała zaprezentował dr Maciej Walczak w referacie *Идиоматика деструктивного проявления ног (в русско-польском сопоставлении)*. Autor porównał wieloznaczność wybranych grup jednostek językowych, tj. frazeologizmów, powiedzeń, związków wyrazowych, w których pojawia się negatywne wartościowanie nóg, związane z ich położeniem, ruchem czy relacją do innych części ciała. Badacz wskazał zaobserwowane na gruncie polskim i rosyjskim różnice dotyczące mentalnego wyobrażenia nóg i ich destrukcyjnej sprawczości.

Tematykę dyskryminacji oraz wykluczenia osób z niepełnosprawnościami podjęła mgr Anna Budzik. W wystąpieniu *Porównanie nazw człowieka ze względu*

na niski iloraz inteligencji (na materiale rosyjskiego i polskiego języka potocznego) autorka poruszyła problematykę obraźliwych określeń i porównań rozumianych jako atrybuty przypisane osobom o ograniczonych zdolnościach intelektualnych. Badaczka przeanalizowała podobieństwa i różnice w ekwiwalentnych parach obraźliwych określeń typowych dla mowy potocznej. Zagadnieniem wymagającym szczególnej uwagi są polskie i rosyjskie porównania odwołujące się do świata zwierząt.

Kolejny blok tematyczny w sekcji pierwszej był poświęcony mowie potocznej w nowoczesnych formach przekazu, kulturowym (wyliczanki) i religijnym aspektom języka rosyjskiego. Omówiona została także specyfika dyskursu epistolarnego. Po przerwie przeznaczony na dyskusję, obrady wznowiło wystąpienie *Синтаксические особенности письменной разговорной речи в сети «Инстаграм»*, w którym dr Liudmila Hušková scharakteryzowała subtelności języka użytkowników mediów społecznościowych. Analiza poświęcona specyfice struktur składniowych w mowie potocznej utrwalonej na portalu Instagram sygnalizuje nowe tendencje językowe, związane ze zubożeniem i uproszczeniem, wynikające z ograniczonej uwagi odbiorców komunikatu. Badaczka wyodrębniła grupę pisemnych komunikatów potocznych na platformie Instagram dotyczących tematu dzieci, następnie przeanalizowała je pod kątem struktury i semantyki.

Dr Aneta Banaszek-Szapowałowa w referacie pt. *Обращение к животному миру в эпистолярном конфликтном дискурсе* zbadała stylistykę typową dla korespondencji, zwracając uwagę na odwołania do świata zwierząt. Wykorzystanie bogatej metaforyki odzwierzęcej w listach stanowi poniekąd prekursorskie ujęcie w epistolografii językoznawczej.

Doc. dr hab. Anna Petříková podjęła obszerną tematykę religii chrześcijańskiej w języku rosyjskim. W referacie *Христианство в русском языке: семантические и лексикографические аспекты* omówiła rosyjskie chrześcijaństwo z perspektywy pojęć i znaczeń notowanych w pracach leksykograficznych. Autorka kontynuuje wieloletnie badania nad stylem religijnym, wcześniej analizowała lingwistyczne aspekty kalendarza cerkiewnego.

W wystąpieniu zamykającym obrady sekcji pierwszej prof. dr hab. Piotr Czerwiński zanalizował rosyjskie wyliczanki oraz sposób, w jaki odzwierciedlają one realia kulturowo-narodowe. Na podstawie cech strukturalnych autor zaproponował modele form folkloru ludycznego. Pozornie naiwne dziecięce rymowanki okazały się rozbudowanym i wielokontekstowym portretem pokolenia. W referacie *Модели и формы выбора в детской русской считалке* autor nie tylko szczegółowo omówił semantykę wybranych wyliczanek, ale również ich strukturę i właściwości gramatyczne.

Drugą część obrad zainicjowała opolska badaczka, dr Jadwiga Tarsa w referacie *Образ России начала XXI века в словнике „Новое в русской лексике”*. Au-

torka dotychczas publikowała artykuły poświęcone rosyjskiemu i polskiemu slangowi internetowemu, a także frazeologii, w tym także tzw. skrzydlatym słowom. Badaczka w swoim wystąpieniu omówiła zawartość wydanej w 2022 r., a więc nowej z perspektywy badań językoznawczych publikacji poświęconej nowej leksyce w języku rosyjskim. Poruszyła tematykę realiów życiowych Rosjan w ostatnich dwóch dekadach, wyrażonych za pomocą środków językowych.

W następnej części obrad drugiej sekcji podjęta została tematyka współczesnej leksykografii przekładowej i lingwistyki korpusowej. Mgr Aleksandra Zięba zaprezentowała referat *Wariantywność miejsc walencyjnych reproductów potocznych w nowoczesnym opracowaniu leksykograficznym*. Inspirując się wieloletnią, owocną działalnością prof. Chlebdy oraz postulatami leksykograficznymi proponowanymi przez prof. Piotra Żmigrodzkiego, autorka przedstawiła matrycę, pozwalającą schematycznie ująć dwu- i wielowyrzowe związki wyrazowe. Badania łączliwości wyodrębnionych reproductów stanowią istotną część współczesnych badań językoznawstwa korpusowego.

Prace dr. Bartosza Juszczyka koncentrują się na środowiskowych i lokalnych odmianach języka – przykładowo na gwarze warszawskiej, dialekcie moskiewskim czy urbanonimach w dialektach czeskich. W wystąpieniu pt. *Amatorskie słowniczki i podręcznik brneńskiego hantecu. Ich rola i zastosowanie* kontynuowane były badania dialektów czeskich, tym razem związane z wariantem mieszkańców Brna, będącym mieszkanką kilku różnych języków narodowych i etnicznych. Autor omówił leksykograficzne oraz glottodydaktyczne źródła tego dialektu. Dokumentowanie lokalnych odmian języka należy uznać za wartościowe, biorąc pod uwagę zjawisko stopniowego zanikania lokalnych wariantów na rzecz języka narodowego.

Dr hab. prof. KUL Maria Mocarz-Kleindienst charakteryzuje specyfikę oprogramowania przeznaczonego do przeszukiwania korpusowych zbiorów tekstowych. W referacie *Sketch Engine jako narzędzie w pracy leksykografa* autorka wymieniła sposoby optymalizacji działań badaczy zajmujących się tworzeniem słowników. Autorka jest znana z monografii poświęconych polsko-rosyjskiemu przekładowi audiowizualnemu, dydaktyce przekładu i nauczaniu języków obcych. Referat powinien być traktowany jako opis narzędzia korpusowego przydatnego w warsztacie leksykografa.

W sekcji trzeciej omówiono zagadnienia lingwistyczne w ujęciu diachronicznym. W referatach poruszano problematykę archiwalnych materiałów źródłowych. Ponadto pojawiła się tematyka glottodydaktyczna. Dr hab. prof. US Barbara Rodziejcz w wystąpieniu *Idiolektałny wymiar języka XIX-wiecznej praktyki epistolarnej na przykładzie listów Klemensa Rodziejcz do Józefa Ignacego Kraszewskiego* postanowiła szczegółowo omówić indywidualne cechy języka wskazanego autora, analizując 137 autografów. Referat nie tylko skupił się na językowych wyróżnikach Klemensa Rodziejcz, ale również ukazał złożony obraz polskich

artystów emigracyjnych w drugiej połowie XX w. Autorka publikuje liczne prace dotyczące psycholingwistyki, stereotypów w języku oraz świadomości narodowej Polaków, Niemców i Rosjan.

Powiązania między językiem a realiami historycznymi były również widoczne w kolejnym wystąpieniu: *O czym spieszno donieść carowi z zagranicy? – tematyka wiadomości w rosyjskich przekładach prasy europejskiej z XVII wieku*. Dr Dorothea Głuszak postanowiła przeanalizować kilkusetletnie materiały prasowe z Rosji. Nie zostały jednak przebadane artykuły rosyjskich dziennikarzy, lecz tłumaczenia prasy zagranicznej. Referat w ciekawy sposób poruszał problematykę rozmytej granicy między tłumaczeniem a interpretacją w specyficznym, rosyjskim środowisku prasowym. To kolejne badanie autorki dotyczące historycznych, odległych z perspektywy współczesnego języka przekładów na język rosyjski.

Nietypowym, aczkolwiek cennym źródłem dla badań językoznawczych są księgi metrykalne. Dr Anna Iacovou w referacie *Język łódzkich aktów metrykalnych z przełomu XIX i XX wieku* zanalizowała subtelności tych ograniczonych stylistycznie form dokumentów urzędowych z archiwów województwa łódzkiego. Oprócz metod klasyfikacji, zebranych na potrzeby badań metryk, autorka w ciekawy sposób zaprezentowała historię gromadzenia i rejestrowania danych osobowych w Łodzi i na terenach okolicznych powiatów.

Z kolei dr hab. prof. UMCS Petar Sotirov w wystąpieniu pt. *Nauczanie języka bułgarskiego w Polsce na tle nowej sytuacji językowej w Bułgarii* zasygnalizował konieczność modyfikacji dotychczasowych bułgarsko-polskich materiałów glotodydaktycznych, w związku z postępującą wskutek rozwoju mediów społecznościowych ewolucją języka bułgarskiego oraz pojawieniem się nowych kolokwializmów. Autor scharakteryzował zmiany zaobserwowane na różnych poziomach języka oraz problematykę nauczania języka bułgarskiego jako języka obcego.

W drugim dniu konferencji obrady odbywały się w dwóch sekcjach. W pierwszym bloku tematycznym w sekcji pierwszej poruszone zostały kwestie konceptów, dyskursów, przesunięć semantycznych oraz etnolingwistycznych wariantów języka narodowego. Dr hab. prof. UMCS Ewa Białek w referacie pt. *Koncept POLSKOŚĆ w ujęciu dyskursywnym*, odwołując się do lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, podjęła próbę analizy profilowania konceptu *polskości* w różnych dyskursach. Każdy z profili odzwierciedla utrwalone w społeczeństwie, mentalne wyobrażenie o danym pojęciu, modyfikując jednocześnie jego bazową, prototypową definicję.

W referacie *Śląskie teksty w przestrzeni miejskiej z perspektywy lingwistycznej i kulturowej* dr hab. Agnieszka Gasz zasygnalizowała zachowanie gwary śląskiej w nazwach własnych sklepów, restauracji, kawiarni oraz innych placówek świadczących usługi publiczne. Autorka nawiązała do *Gornoślonskiego ślabikorza*, czyli do jednego z nielicznych, utrwalonych na piśmie dokumentów z ustandaryzowa-

nym zapisem śląszczyzny. Autorka, oprócz odmian języka narodowego, analizuje również polską i rosyjską gramatykę w aspekcie konfrontatywnym, zwłaszcza w odniesieniu do czasowników.

Utrwalony w języku sposób postrzegania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego był tematem referatu dr. hab. prof. US Romana Gawarkiewicza pt. *Analiza porównawcza konceptu „wojna w Ukrainie” w rosyjskiej i ukraińskiej narracji wojennej oraz wybranych europejskich dyskursach prasowych*. Autor odnotował odmienny sposób profilowania pojęcia wojny w przypadku bycia agresorem i ofiarą oraz wynikające z takiej sytuacji polaryzowanie językowego obrazu świata. Mocnym punktem referatu było wzbogacenie profilowania w dyskursach o skojarzenia związane z badanym konceptem.

Mgr Bartłomiej Szynal wygłosił referat *Eksplikacja znaczeń skromności w języku polskim i rosyjskim (analiza korpusowa)*. Materiałem wykorzystanym w analizie były wyekscerpowane z polskiego i rosyjskiego korpusu narodowego kolokacje przysłówkowo-czasownikowe z przysłówkiem *skromnie*. Badania te nawiązują do lubelskiej, etnolingwistycznej koncepcji wyodrębniania profili znaczeniowych i wcześniejszych analiz autora.

W sekcji drugiej omawiano współczesne problemy i wyzwania dydaktyki języków obcych. Przedstawiono także problematykę komunikatów masowych oraz dyskursu medialnego w ujęciu porównawczym. Obrady zainaugurowała prof. dr hab. Bernadeta Niesporek-Szamburska, próbując odpowiedzieć na pytanie zadane w referacie *Jaka lingwodydaktyka w czasach antropocenu?* Badaczka omówiła modyfikacje zachodzące w sposobie percepcji teorii językowych wobec kryzysu klimatycznego i degradacji środowiska. Referat opisywał konsekwencje antropocentrycznego podejścia do języka związane z postrzeganiem środowiska naturalnego. Uczona wskazała wyzwania, z którymi mierzyć się musi dydaktyka języków w czasach współczesnych. Autorka po raz kolejny podjęła problematykę kształcenia językowego w oparciu o swoje bogate doświadczenie naukowe i zaproponowała konkretne rozwiązania dydaktyczne.

Dr Joanna Wasiluk w referacie pt. *Synonimy i antonimy jako środki oddziaływania w rosyjskich tekstach medialnych* dokonała porównania form synonimicznych i antonimicznych w nagłówkach rosyjskich dzienników elektronicznych. Dobór źródeł opierał się na zestawieniu prasy zorientowanej na masowego odbiorcę z tekstami przeznaczonymi dla bardziej wymagających czytelników. Funkcje analizowanych zjawisk językowych zostały uwarunkowane typem prasy. Wybrane środki językowe są postrzegane przez pryzmat manipulacji i cenzury.

Mgr Małgorzata Rusak-Metlińska scharakteryzowała pod kątem językoznawczym sylwetkę jednego z najwybitniejszych polskich muzyków. W referacie *Słowem o muzyce. Twórczość Chopina w polskich i rosyjskich tekstach naukowo-dydaktycznych* autorka dokonała analizy porównawczej obrazu Fryderyka Chopina,

opierając się na materiałach podręcznikowych i publikacjach naukowych. Sugerowanym uzupełnieniem niniejszych badań jest kwestia różnic w przekładzie melicznym oraz sposób tłumaczenia utworów muzycznych w wybranych przez autorkę językach.

Role komunikatów publicznych w obliczu globalnego kryzysu poruszyła dr Dagny Pytel-Pandey w referacie *Formy nakłaniania do szczepień przeciw COVID-19 w języku polskim i rosyjskim*. Okoliczności towarzyszące pandemii wymusiły nową formę komunikacji. Modyfikacji uległy także dyrektywne akty publiczne, treści kierowane do ogółu społeczeństwa, konstruowane z określoną intencją. Problematykę dyrektywnych aktów mowy autorka referatu podejmowała wielokrotnie, badając ich funkcję w Biblii czy w powiązaniu z modelem grzeczności językowej.

Następna grupa wystąpień w pierwszej sekcji wiązała się z tematyką współczesnego języka reklamy z uwzględnieniem tekstów polikodowych. Omówiono także problematykę przekładu konstrukcji składniowych mowy potocznej oraz gramatyczne właściwości historycznych tekstów religijnych. Po przerwie, pierwsza z sekcji została wznowiona wystąpieniem doc. Dr. hab. Jana Gallo. Referat *Семиотическая гетерогенность коммерческой рекламы как поликодового текста* obejmował tematykę języka reklamy oraz wzajemnych powiązań między sloganem reklamowym a przekazem wizualnym. Autor przeanalizował semiotykę przekazu polikodowego na przykładzie słowackich reklam. Scharakteryzowana została struktura tekstów w reklamach, intencjonalny charakter tych tekstów oraz element interakcji z odbiorcą treści komunikatu.

Konieczność odwzorowania tendencji składniowych w procesie tłumaczenia omówiła doc. dr hab. Zdenka Vychodilová w wystąpieniu *Синтаксические характеристики рассказов Оты Павла в сопоставлении с их русскими и польскими переводами*. W referacie przeanalizowana została problematyka przekładu prozy czeskiej, z uwzględnieniem charakterystyki składni w mowie potocznej oraz cech idiosylu pisarza. Autorka porównała polski i rosyjski przekład opowiadań sławnego czeskiego pisarza, Oty Pavla, zwracając uwagę na sposoby odtwarzania konkretnych struktur składniowych. Na podstawie wybranych opowiadań zostały zasygnalizowane różnice między właściwościami polskiej, czeskiej i rosyjskiej składni, z którymi borykają się tłumacze utworów literackich.

Dr hab. prof. UwB Jarosław Karzarnowicz scharakteryzował psalterze istotne dla kultury Kościoła prawosławnego, specyficzne pod względem budowy i semantyki. Referat pt. *Formy czasów gramatycznych w Ewangeliarzu Peresopnickim na tle ewangeliarzy cerkiewnosłowiańskich* dotyczył czasów używanych w psalterzach. Formy czasu przeszłego występujące w wybranym materiale źródłowym umożliwiają rekonstrukcję języka staroruskiego i staroukraińskiego. Autor ukazał również możliwe tendencje rozwoju systemu językowego pod wpływem ewangeliarzy cerkiewnosłowiańskich.

W wystąpieniu pod tytułem *К проблематике поликодовости современной рекламы* mgr Fedor Miliaev w wielu kwestiach odniósł się do wcześniej wygłoszonego referatu doc. dr. hab. Jana Gallo. Autor rozwinął pojęcie gry językowej oraz przeanalizował jej przykłady w reklamach. Wyszczególnił również prototypowe cechy współczesnego sloganu reklamowego na podstawie zebranych materiałów badawczych, tj. rosyjskich i słowackich reklam telewizyjnych i internetowych.

Kolejny blok tematyczny sekcji drugiej obejmował prezentacje dotyczące założeń, ze szczególnym uwzględnieniem roli anglicyzmów we współczesnym języku rosyjskim i sposobie ich akcentowania. Dalszą część obrad w drugiej sekcji rozpoczął dr Lukáš Plesník, wygłaszając referat pt. *К вопросу о композитах английского происхождения новейшего времени в современном русском языке (в сопоставлении с чешским языком)*. Autor zasygnalizował napływ nowej leksyki angielskiej. Studium porównawcze bazowało na wskazaniu różnic między najnowszymi anglicyzmami w języku czeskim i rosyjskim.

Następnie uczestnicy wysłuchali wystąpienia dr Joanny Woch, która w referacie *Акцентная характеристика новейших англицизмов в современном русском языке* również zbadała zapożyczenia z języka angielskiego, lecz pod kątem ich akcentowania. W studium zwrócono uwagę na występowanie możliwych „zgrzytów” w wymowie anglicyzmów, próby połączenia oryginalnej akcentuacji angielskiej z rosyjskimi regułami akcentowania.

Kolejne dwa referaty również były poświęcone zapożyczeniom z języka angielskiego. Mgr Patricie Novotná w wystąpieniu *Лексико-семантический анализ англицизмов в русском языке (на примере выбранных публицистических статей с тематикой «туризм»)* wyodrębniła jednostki zapożyczone z artykułów publicystycznych. Następnie autorka omówiła znaczenia wyodrębnionych anglicyzmów w dyskursie turystycznym oraz ich właściwości morfologiczne. Dr Izabela Kozera-Sławomirska natomiast podjęła próbę oceny potencjału słowotwórczego aspektowych par czasowników zapożyczonych z języka angielskiego. Referat *Видовой потенциал глагольных англицизмов в современном русском языке* poświęcony był nowo powstałemu czasownikowi, które odtwarzają czasowniki angielskie z zachowaniem gramatycznych reguł odmiany języka rosyjskiego.

Kończący obrady pierwszej sekcji blok tematyczny składał się z referatów poświęconych konfrontatywnym aspektom w parach językowych: polski-serbski i polski-rosyjski, a także nowym zjawiskom w dyskursie medialnym i internetowym. W ostatniej części obrad pierwszej sekcji dr hab. prof. UŚ Robert Bońkowski rozróżnił odrębne derywaty utworzone od serbskiego rzeczownika *dete* i polskiego ekwiwalentu *dziecko*. W referacie *Serbskie przymiotniki i czasowniki motywowane leksemem dete / деца в glottodydaktyce języka serbskiego jako obcego w Polsce* autor wskazał różnice w semantyce analizowanych ekwiwalentów

wynikające z ich kontekstowego użycia, a także zasugerował metody objaśniania zaobserwowanych różnic w procesie nauczania języka serbskiego.

Dr hab. prof. UR Artur Czapięga omówił zjawiska językowe związane z memetyką. Referat *Akty mowy aprobaty i dezaprobaty w memach internetowych* poświęcony został zjawisku memów internetowych w odniesieniu do teorii aktów mowy. Autor zasugerował dialogiczny charakter dyskursu internetowego oraz uniwersalność aktów aprobaty i dezaprobaty, zarówno w nowoczesnych kanałach przekazu, jak i w tradycyjnych. Podatność na replikację oraz zwięzłość przekazu sprawiają, że akty aprobaty i dezaprobaty w memach są unikalne. Autor trafnie zauważył zjawisko stylizowania tekstów podpisujących memy oraz korelację tych tekstów z konkretnymi obrazami.

W referacie pt. *Słowa kluczowe futurologicznych wojen kognitywnych (francuska perspektywa do 2060 r.)* dr Grair Magakian podjął próbę predykcji przyszłych strategii wojskowych w świecie francuskojęzycznym. Prelegent słusznie zauważył francuskie przygotowania do wojny rozgrywającej się na nowym, kognitywnym poziomie, z wykorzystaniem narzędzi wywierania wpływu, w tym także instrumentów manipulacji językowej.

Dr hab. prof. UŚ Małgorzata Borek, na podstawie wyimków z tekstów kultury, porównała rosyjski oraz polski sposób postrzegania sukcesu. Przytoczone zostały definicje słownikowe, etymologia oraz związki wyrazowe. Studium porównawcze szczegółowo analizuje semantykę i łączliwość wybranych jednostek leksykalnych.

Ostatnia grupa referatów w sekcji drugiej obejmowała m.in. analizę funkcji propagandy w języku, konfrontatywne ujęcie czeskiej i rosyjskiej terminologii prawniczej, strategię tłumaczeniową w przekładzie czesko-niemieckim oraz genologię polskich i czeskich regulaminów-napisów. Referaty w tej sekcji zostały wygłoszone w języku czeskim. Doc. dr hab. Jiří Gazda w wystąpieniu *Textové a jazykové prostředky protievropské propagandy na zpravodajském portálu InoSML.ru* zaobserwował zjawisko manipulacji językowej w służbie propagandy na przykładzie treści portalu informacyjnego. Wskazane zostały elementy językowe sugerujące podejście antyeuropejskie oraz sposób konstruowania konceptu „wróg” w dyskursie medialnym.

W referacie pt. *Direkcionalita a volba překladatelských strategií – na příkladu překladu konstrukce typu OVS z češtiny do němčiny* dr Christof Heinz podjął tematykę strategii tłumaczeniowych w przekładzie czesko-niemieckim i zaproponował metody tłumaczenia konkretnych typów konstrukcji składniowych.

Prof. dr hab. Andrzej Charciarek scharakteryzował gatunkowe właściwości regulaminu-napisu, specyficznej formy językowej ukierunkowanej na publicznego odbiorcę. W referacie *Provozní řád jako veřejný nápis – žánrová charakteristika* wskazane zostały cechy gatunkowe czeskich i polskich regulaminów-napisów,

zgodne ze zbiorem zasad postępowania lub korzystania z określonego obiektu czy przestrzeni. Autor kontynuuje badania nad czeskimi napisami publicznymi. Wcześniej prace były poświęcone polskim i czeskim komunikatom dyrektywnym.

Konferencję zamknęło wystąpienie pt. *Přejatá slova v české a ruské právní terminologii: srovnávací analýza*, w którym mgr Adam Vojtěch porównał leksykę prawniczą w języku czeskim i rosyjskim. Autor omówił specyfikę czeskiej terminologii prawnej, która jest praktycznie pozbawiona angielskich zapożyczeń. Interesującym zjawiskiem zasygnalizowanym przez autora jest porównanie czeskich form opisowych terminologii prawnej, które w języku rosyjskim są wyrażane przez zapożyczenia. Omówił on też częstotliwość występowania zapożyczeń w formułach prawniczych oraz zasygnalizował możliwe przyczyny przeniknięcia tych zapożyczeń do obcych systemów językowych.

Pokłosiem konferencji będzie planowany do wydania w 2025 r. kolejny tom monografii pt. *Jednostki języka w systemie i w tekście 6* pod redakcją Andrzeja Charciarka, Macieja Walczaka i Jaśminy Śmiech.

## Bibliography

- Piasecka, Agata (2025a). *Antropocentryzm jako wykładnik relacji homo-animal (na podstawie polskich i rosyjskich frazeologizmów z zoonimem koza)*, *Językoznawstwo*, 3(24): 39–49.
- Piasecka, Agata (2025b). *Człowiek w relacji ze zwierzętami gospodarskimi. Lingwistyczne studium antropocentryzmu (na podstawie polskich i rosyjskich frazeologizmów animalistycznych)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

**Initiating Editor**  
Katarzyna Smyczek

**Technical Correction**  
Elżbieta Rzymkowska

Published by Lodz University Press.  
First Edition. W.11958.25.0.Z  
Printing sheets: 11.0

Lodz University Press  
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A  
[www.wydawnictwo.uni.lodz.pl](http://www.wydawnictwo.uni.lodz.pl)  
e-mail: [ksiegarnia@uni.lodz.pl](mailto:ksiegarnia@uni.lodz.pl)  
+48 42 635 55 77